لمیاں اڈاریاں

رشید انور

لمّیاں اُڈاریاں

اکتوبر ۱۹۶۵ توں دسمبر ۱۹۷۰ تک لکھیاں گئیاں
نظماں دا مجموعہ

ڈاکٹر رشید انور

کتاب خانۂ دانشوراں — لاہور
بنگالی گلی اُردو بازار

پہلی وار ——— جنوری ۱۹۷۵ء

تعداد ——— اِک ہزار

چھاپن والے ——— کتاب خانہ دانشوراں لاہور

چھاپہ خانہ ——— علی پرنٹرز پیسہ اخبار لاہور

مُل ——— ۱۲ روپے

ویلے دے ناں

ویلا ازل دے ہتھ خاموش لاٹھی
بُھلن ہاریاں نوں بخش جاندا نہیں

چڑھ چنا! توں کر روشنائی ذکر کریندے تارے ہُو
گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہُو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے ککھ جنہاں تھیں بھارے ہُو
تاڑی مار اُڈا نہ باہو اسیں آپے ای اُڈن ہارے ہُو

(حضرت سلطان باہوؒ)

فہرست

نظماں:

پچھو رہ گئے

دُور کِتے کوئی دیوا جگدا

دُور کِتے کوئی دیوا جگدا

راہواں اندر کھلرے چھاپے
پار کنارے منزل جاپے
کجھ کرناں کجھ سائے جاپن
سدھراں محل بنائے جاپن
راہی دِل نہئیں چھوٹا کردے
مُول نہ پینڈا کھوٹا کردے
آبانہواں وِچ بانہواں پائیے
منزل وَلّے قدم ودھائیے
صدقاں دا دریا پیا وگدا

پھُٹدا سوہل سویرا لگدا
دُور کِتے کوئی دیوا جگدا

مصنف دی جان پچھان

ڈاکٹر رشید انور

(ھومیو پیتھک رجسٹرڈ میڈیکل پریکٹیشنر)

ایڈیٹر ماھنامہ ''پنجابی زبان'' لاھور ۱۹۷۱ء توں

ولدیت : میاں کرم الدین

مقام پیدائش : نوشہرہ پنواں تحصیل ترنتارن ضلع امرتسر (بھارت)

تاریخ پیدائش : ۷ ستمبر ۱۹۲۳ء

تعلیم : انٹرمیڈیٹ

عوامی تعارف : ''جنگ کھیڈ نہیں ھندی زنانیاں دی'' ترانے راھیں ۱۹۶۵ء وچ - ۱۹۶۶ء وچ اھل کراچی ولوں ''عظمت گولڈ میڈل'' ملیا -

شعری مجموعے :

۱ - منزلاں (۱۹۶۸ء) پاکستان رائٹرز گلڈ ولوں انعام یافتہ تے ایم - اے پنجابی دے پہلے نصاب وچ شامل کتاب -
۲ - یاداں (۱۹۷۳ء) غزلاں دا دیوان
۳ - لمیاں اڈاریاں (۱۹۷۵ء) من کھچویاں نظماں تے چوبرگیاں دا مجموعہ -
۴ - لشکاں (زیر طبع) قومی نظماں ، گیت ، ترانے -
۵ - ریت پریت (زیر طبع) گیت ای گیت -
۶ - رمزاں (زیر طبع) نویاں نکور نظماں -
۷ - جشن ھجراں (زیر طبع) منظوم اردو مجوعہ -

کتاب خانۂ دانشوراں

بنگالی گلی - اردو بازار - لاھور

منزلاں توں اگّے

رشید انور اج جس مقام تے پُج پیا اے، اوتھے اوہدے تے اوہدے فن بارے کسے تعارف دی لوڑ باقی نہیں رہی اَج دے دور دے نویں طرز تے نویکلے انداز دے شاعراں وچوں ایہہ اوہ شاعر اے جیہڑا اپنے دیس وچ ای نہیں، ادیس توں باہر وی جانیا پچھانیا جاندا اے۔ میں ڈاکٹر رشید انور دی شاعری بارے کوئی لمّا چوڑا مضمون لکھ کے ایویں اپنی قابلیت نہیں وکھاؤنا چاہوندی۔ میرے کول تے اِک نکّی عقیدت اے، جیہدا میں اظہار کرنا اے۔ ایس اظہار لئی "لمیاں اڈاریاں" دا دیباچہ لکھن دی منگ ہیں آپ کیتی اے۔

میرا خیال اے، جدوں کوئی حساس بندہ دُکھ دے ڈونگھے وہناں وچ رُڑھ جاندا اے تے کدی کدائیں اِنج وی ہُندا اے، کہ جیویں کسے ڈبدے جاندے منکھ لئی اِک تیلا وی سہارا بن جاندا اے۔ شاعری دی سہلا دے جاندی اے، تے جے ایہہ بندہ شعر نہ کہندا تے فیر خودکشی دی اِک نِکّی جیہی خبر کسے اخبار دے کونے وچ کدوں دی چھپ چکی ہُندی۔ شاعری نے رشید انور نوں زندگی دے ہر حدّ پچ تُردیاں رہن لئی چوکھی مدد دِتی اے۔

محرومیاں، یاراں دے دھرو، اکلاپیاں، اُنگاں ساکاں تے تقدیراں وا ڈنگیا ہویا ایہہ درویش جیہا بندہ اپنے آپ نوں منحوس تے کُھنا سمجھ کے دُکھاں دے وہنیں اِنج رُڑھ گیا اے کہ شاعری ایہدے لئی اِک سہارے دا کم دے گئی اے۔ ایہہ جیویں جیویں رُڑھدا گیا اے۔ تیویں تیویں فن دی بلندی تے پُجدا گیا اے، اتے اَج اِچّے چنگے شاعراں دی صف وچ نمایاں کھلوتا ہویا نظر آ رہیا اے بلکہ منزلاں توں اگّے "لمیاں اڈاریاں" مار رہیا اے، تے نال نال اکلاپیاں دے ہتھیں رونیدیاں سدھراں دے زہر نوں اِنج ڈیک لا کے پیندا جا رہیا اے، جیویں ایہو ای ایہدے دُکھاں دا علاج ہووے۔ جے ایہہ گل نہ ہُندی تے اوہ ایہہ شعر کدی نہ کہندا:

> دُکھ وَدھائیاں جندے سجے کر لیکھ سنے اِکلا سپے
>
> اپنے آپ تے کر سکنا واں میں وی آپ سیاپے

رشید انور نے اُردو وچ بوہت کجھ کیہا اے، پر پنجابی ول موڑ مُڑ کے اوہنے تھوڑے جیہے چر وچ اُڈاریاں مار مار کے اوہ منزلاں ماریاں نیں کہ اوہدے جیوندے جاگدے فن کار ہون دے ثبوت آپے ای پلّا پھڑ لیندے نیں ——— میں بھاویں شعر و ادب یا تنقید دے فن وچ کوئی حیثیت نہیں رکھدی، فیر وی میں رشید انور تے اوہدے فن نوں سارے زمانے نالوں زیادہ نیڑیوں ویکھیا اے۔ اوہدے دل وچ جھاتی ماری اے تے اوہدے

دُکھاں نال پیار وی کیتا اے، تے اوہدے کئی شعر میں زبانی وی یاد نیں۔ فیر وی اوہدی شاعری بارے کجھ آکھن دی جرأت نہیں پاؤندی۔ ایہہ تے سورج نوں دیوا دکھاون والی گل جاپدی اے۔ اِنج لگدا اے، جیویں ہُن اوہ ویلا پہنچ پیا اے، جیہدے بارے اوہ آپ کہندا اے:

کیہہ ہویا جے ٹُنڈا مُنڈا ہو گیاں چکنا چُور
ویلیاں مینوں پچھے کے ٹُرنا اے، اوہ ویلا نہیں دُور
کالی رات دا انت سویرا ازلاں دا دستور
کنڈیاں وِچّوں بیری نوں وی پے جاندا اے بُور

رشید انور جدوں موڈ وچ ہووے اودوں ہر موضوع اُتّے لمیاں لمیاں تقریراں کر دا ستے۔ نہ مُکن والیاں دلیلاں دیندا اے، پر جدوں کدھرے کوئی ایہدی تعریف کر بیٹھے، اودوں اوہ بُدھوآں وانگوں بٹ بٹ ویکھن توں وَدھ کجھ وی نہیں کہہ سکدا ——— دل دیاں گُجھیاں پیڑاں اُتے موہنہ لُکا کے گل کلا رو پوسے تے ایہہ وکھری گل اے، پر عام طور تے اپنے بارے روا گھٹ ای پاؤندا اے، پر جے اوہدے خلوص نوں کوئی ستم ظریف سٹ مار دیوے تے فیر ایہہ اوس مارن والے دے سامنے وی رو پیندا اے:

مُل کوڑی رہیا نہ یاری دا، اس مُنڈے بیا نوں رونا واں
مُڑ آوندی اے جو عرشاں توں، میں اوس دُعا نوں رونا واں

رشید انور دے فن دی بنیاد دے تعلقے جذبیاں دی جیہڑی روڑی کُٹ کُٹ کے پائی گئی اے، تے جیہناں پتھراں نوں اوہ روڑی بنائی گئی اے، جے اوہناں پتھراں نوں ویکھنا ہووے تے اوہدی نظم "میں شاعر" وچوں لنگھنا پوے گا۔ اوہ کہندا اے:

پیار بُھلیکھے سپّاں نوں وی اپنا خون پیا ناں
وانگ پیغمبراں پیڑاں لبھ کے اپنے سینے لا ناں
اکھیں ویکھ کے اپنے ہنجھیں ہس کے موہرا کھا ناں
لافانی شاہکاراں دا میں خالق، پر مجبور
اپنی اگ دا آپ پُجاری، میں اک سڑدا طُور

ایہہ سڑداطورفطرت دلوں ساڑن لئی پیدا تے نہیں سی ہویا، پر ایہدے اندر ایہہ ساڑ، ایہہ لاوا جیہناں آتش فشاں پہاڑاں پاروں پیدا ہندا اے، اوہناں دی پچھان انور دے شعراں راہیں بڑی آسانی نال ہو سکدی اے:

اج رُوپ نتھاواں ہو بیٹھا اے بھر دیاں من پرچائے نیں
میں رُوپ چبھاری کیہہ پُوجاں، ہُن سبھے رُوپ پرائے نیں

میں وِچ خلاواں گھُور رہیاں، کیہہ سدھراں نیں انساناں دیاں
میں اکھیں ڈھیندیاں ویکھ رہیاں، بُنیاداں ایس جہان دیاں

کمراں لئی شال دوشالے نیں، اج پیار دے وڈھے جھوری اے
اج جسماں چھیاں پائیاں نیں، اج رُوحاں دے پچ دُوری اے

ایس رُوحاں دی دُوری دا اوہ ساڑ جیہنے رشید انور نوں اِک سڑدا طور بنا چھڈیا اے اودے اظہار لئی قلم دے سہارے نال جدوں دل دی گل کہن دی کوشش کردا اے تے اوہنوں پُنیاں دیاں اوہناں شُولیاں نوں بولنا پیندا اے۔ جیہڑیاں سبھے نے ایس دھرتی اُتے چار چوفیرے تھاں تھاں گڈیاں ہوئیاں نیں:

دِل دی پھٹّی نوں اج میں پوچیا سی
قلم نویں عنوان لئی لوچیا سی
پھٹ سیواں گا جگر دے سوچیا سی
میں تے ہوردی نانکے ادھیڑ بیٹھاں

ایس چُپ دا کھوں نہ پاتی بتّھاں
گلاں کرن نوں کوئی نہ ہان لبھے
سہم سہم کے قلم عنوان لبھے
بہری چُپ پئی اپنے زبان لبھے

جدوں بندہ ویلیاں کولوں، یا دیلے دے جلیاں کولوں اپنے درد دا کوئی علاج لبھن وچ ناکام ہو جاندا اے، نتھاواں ہو ہندا اے، کلارہ جاندا اے تے آخری آس رب تے نمٹ دیندا اے کردا نئے رشید انور دی اِک

ای اے، پر جتھے ایہہ بندیاں کولوں ڈنگ کھا کے اوہناں نوں کجھ نہیں کہندا اوتھے جدوں رب دے حضور پجدا اے تے اوہدی رحمت دے مان اُتے اوہدے نال اِنج گلاں کردا اے جیویں کسے گوڑھے یار تے جانی جان نال گلاں کریدیاں نیں۔ ایس مان دے بھروسے اُتے توڑے دی کرن لگ پیندا اے، ذرا ایہہ شعر ملاحظہ کرو:

ربّا ہتھ وچ تکڑی پھڑ کے انج نہ بن انبھول
ات رجیا اچھیڈ تہاری ییرسے بھرم نہ کھول
میں دنیا توں کھٹ لیا وُندا ربّا کیہڑی کھٹی
جتھے آکے ٹُل پوا گئے ایوسف ورگے اُٹّی
جتھے آوندی کجھ ہنجواں دی لیکھاں ڈنگ وٹّی
جیہڑے کیہڑی مٹّی رُل گئے اوہ موتی انمول
ٹھپ دے ایہہ درداں دا کھاتہ ایہہ ورقہ نہ پھول
تولن والیا پنڈ گناہ دی میرے دُکھ دی تول

تے دُکھاں دی اوہ پنڈ جیہڑی ایس بھولے بندے نے چکی ہوئی اے لبھے اوس پنڈ دے سارے ای دُکھ ایہدے اپنے ہندے تے کوئی گل نہیں سی، پر ایہہ تے سی۔ آئی۔ ڈی وانگوں ہر ویلے دُکھاں دی ہر اوس ہٹّی اگے جا کھلوندا اے جتھوں دُکھ مفت نہیں لبھدے سگوں قیمت تار کے لبھدے نیں تے ایہہ جھلّا جند ویچ کے دی ایہناں دُکھاں نوں خرید لیا وُندا اے تے جے کوئی ایہنوں ایہدے پاگل پن اُتے ٹوک دیوے تے ایہہ اپنی عادت توں مجبور نظریے دے موڈ وچ آ جاندا اے:

اکھّاں والیو، کردِیرچول دیکھو
کِنّے نیڑے نیں دُور تے کول دیکھو
دُکھ کِسے نا بینے دے بول دیکھو

پتا لگے مڑا کھّاں دا دُکھ کیہہ اے
کسے جھکھے توں تجھو کہ جھکھ کیہہ اے

رشید انور مذہبی بندہ اے، بلکہ ٹھیک گل تے ایہہ وے کہ اوہ دین پرست شخص اے ایہو وجہ اے کہ اوہ پاکستان، اسلام یا وطن دے موضوع تے گلاں یا بحث کردا نہیں تھکدا پر جے کوئی دلیل دی تھاں گل

ہاسے وچ پا کے مذاق کر بیٹھے تے ایہہ اوہنوں معاف نہیں کر سکدا تے دو قومی نظریئے دی حمایت وچ اپنے خاندان دی ۱۹۴۷ء دے فسادوچ شہادت اُتے اِک وی اتھرو نہ کڈھن والا ایہہ شخص جدوں پاکستان وچ دس والے لوکاں دیاں اپنے وطن ولوں بے نیازیاں تے لاپرواہیاں ویکھدا اے یا کدھرے پڑھدا اے تے پڑھدا پڑھدا وی رو پیندا اے، پر جدوں تے کرفریب دے ایس دور توں اوہ نہیں ہُندا تے کانیاں نوں کاناکمن دی تھاں اوہناں دے اندر ستے ہوئے ضمیر دی زندگی تے بھروسہ کردا اے تے اپنی نظم "اشارا" وچ اشاریاں راہیں اپنے دل دی گل کمن دا پرچار کردا اے:

سانجھ ہووے گھاں دی تے آہلنے دی شان لے
اِک اِک قطرہ سمندریں طوفان لے

جگ اُتے بلیا نہیں اجے دیوا پیار دا
ہنیرا اجے منزلاں دا سانوں واجاں مار دا

فیر جدوں ایس زمانے جیہے شاعر دیاں اشاریاں وچ کیتیاں گلاں کسے دے ضمیر نوں ہلونا مار کے جگا نہیں سکیاں تے فیر طنز دا اِک نشتر لے کے ضمیر دے پھوڑے اتوں پھوڑے نوں چیرادین دی کوشش کردا اے تے فیر ایہہ نظم: منگاں خیر ولیس دی "منڈی" "سنویں نصیحت" تے "کدھر ٹر گئے نیں انسان" ورگیاں نظماں لکھن تے مجبور ہو جاندا اے، ایہناں نظماں دی نشتر کھو پالیس رنگ دی اے:

جھکڑاں تے چانڈیاں دے وچ پیاڑوں
گنگے بوسے سے اگے ڈکو ہے پیا بھون
چوراں دا ایہہ میلا لگا
جنڈی دا پاٹا جھگا
سمجھ نہ آوے گل کراں کیہڑی ویر دی
منگاں خیر ولیس دی تے بند دیگر دی

(منگاں خیر ولیس دی)

علم کتاباں بجھے وِکدے، ایہہ ہٹیوں دی سستے وکدے
جیہڑا نور ہنیرے ونڈے، اُس منزل دے رستے وکدے
فلسفیاں دی ایس دکانوں مغرب دا کردار خرید
سبھ کجھ وِکدا ای بازار خرید (منڈی)

ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاؤندیاں رہنا
سُن بھئی طالب علم پڑھاکو، اجے جیوندا اے تیرا بابو
اوہ مُجھگئے گا آپ تاریخاں، بے شک مار کیسے نوں چاقو
عالم بن کے کیہہ لینا ایں، علم توں چنگی قلم چلاکو
علم دی قسمت لِکھیا اے لوں، جرنی پیڑتے دکھڑے سہنا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاؤندیاں رہنا (نویں نصیحت)

جد دوٹاں دا ویلا آؤندا جم پیندے ہر پاسے خادم
میرے دیس دی دھرتی اُتے بڑا نرالا اے آدم
اِل داناں کوکو نہ جانن، فیر وی سمجھے سیاست دان
اِس دھرتی تے رہن فرشتے، کِدھر ٹُرگئے نیں انسان

(کِدھر ٹُر گئے نیں انسان)

رشید انور نوں قوم دے ایہناں افراد تے ای گلا نہیں، اوہنوں ایہہ وی گِلا اے کہ ایہہ شاعر لوک جیہڑے اپنے آپ نوں فن کار تے انسانیت دے محسن کہا وُنا اپنا حق سمجھدے نیں، ایہہ آپ گفتار دا غازی بنا چھڈ کے کردار دے غازی کیوں نہیں بندے۔ اوہدا کہنا اے کہ جیہناں فنکاراں نوں ویکھن لئی میں ترسدا ہُندا ساں، جیہناں نوں میرا تصور فرشتیاں نالوں اچا خیال کردا سی، جیہناں دے احترام لئی میرا خلوص سجدے کردا ہُندا سی، اوہناں نوں ویکھ سکے، مِل کے، ورت کے مینوں اپنے خلوص دے بھولیکیاں اُتے شرم وی آئی اے دُکھ وی ہویا اے۔ شاید انور دی نظم "رشید انور دی برسی" ایس دُکھ دی کہانی دی اِک نکی جیہی تمہید اے، جیہدے وچ اوہنے اپنے ایس دکھ دا اظہار کیتا اے، اوہ کہندا اے:

ایہہ انور ایہہ کافر جھلا، نرا نکما کھیکھن ہار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

ادب دے ایس بازار دے اندر کھولی سی اینے وی ہٹی
جیہڑے کیوں سجناں دی خاطر، بھردا رہیا ایہہ چھو کی چٹی
موت ایہدی تے قسم خدا دی کسے وی یار نہ واہی وٹی

وچوں یار ایہدے سن ویری ظاہرا مخلص تے دلدار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

یاراں بیلیاں تے فن کار سجناں دے رویے نے ایہنوں، ایہہ سبق تے ضرور دتا کہ ایہہ کدی کدائیں احتجاج کر سکے، پر رب دے ایس بندے نوں ایہہ توفیق کدی وی نہیں ہوئی کہ اوہناں دے فن تے ادب نوں سراہے بنا لنگھ جاوے، یا اپنے ساویں کھلوتے دشمناں دیاں فنی غلطیاں تے خدمتاں نوں نظر انداز کر دیوے۔ ایہدے ایس خلوص دا اظہار اوس نظم وچ ملدا اے جیہڑی ایس جھلے نے "پنج دریا" دے اک سالنامے تے لکھ ماری سی جیہدے وچ ہر شاعر ادیب تے اوہدے مضمون نوں اپنے پیاراں لئی دکھ دا بہانہ پا کے خراجِ عقیدت پیش کیتا سی میرا خیال اے کہ اوہ نظم صرف نظم ای نہیں ویلے دی تاریخی دستاویز وی سی۔ پتہ نہیں اوس نظم نوں رشید انور نے "لمیاں اڈاریاں" وچ کیوں شامل نہیں کرنا چاہیا۔

کوئی ایہدے خلوص دل وہیان دیوے نہ دیوے ایہہ اپنے دل دے ہتھوں ڈاڈھا مجبور اے، ایہہ ہر ویلے تڑدار ہندا اے، پینڈا الکوٹا نہیں کردا تے جد کوئی مطلب پرست ایہنوں جھگیاں وی کہہ دیوے تے سفر فیر وی جاری رکھدا اے، رکنا تے کھلونا ایس پارے ورگی فطرت والے انسان دا اصول ای نہیں، اینج لگدا اے جیویں کوئی بے چین روح اے، جیہڑی کسے کاہلی وچ آ کاشش توں ڈگ پئی اے، ہن جیہڑے اپنے کیندرے مرکز دل ووڑ لائی جا رہی اے۔

تے اینج رشید انور کجھ حقیقتاں کہندا تے کجھ بجھارتاں پاندا زندگی دیاں کئی موڑاں اتے ٹھوکراں کھاندا، "جنگ کھیڈ نہیں ہندی زنانیاں دی" والے موڑ توں اگے ودھ کے ... موڑ دا اے تے فیر ہمدردی ڈونگھے وہناں وچ ڈب کے رہ جاندا اے تاشقند دا ... ... کھیڈ نہیں ہندی" ورگے سیکھے نغمیاں نوں ریڈیو پاکستان تو بند کر کے ایہدے عظیم افکاراں نمیاں دی رسید تک نہیں دیندا تے فیر ایہہ نجوم شناس شاعر پہلاں وانگوں پیش گوئیاں کر دا اے، جیہڑیاں سچ ای

ثابت ہندیاں نیں۔ اوہدی نظم "اعلان" ایس گل دی گواہ اے۔ رشید انور اپنے ہمسائے دی فطرت بارے کہندا اے۔

صدیاں توں میں ایہنوں جاناں، بجھوا ایہدی عادت گندی
پیار دا ہتھ ودھائیے جے کر، ایہہ وڈھدا جاگوں وَندی
مڑ مڑ کے ازمایاں توں، ازماؤنا نہیں کوئی دانشمندی
ہُن وی ایس نبھاؤنے نہیں جے کیتے ہوئے قول اقرار
ایہدے امن دے وعدے جھوٹھے، رتی نہ کریو اعتبار

تے ایس اعلان دے بعد کجھ ایہو جہیاں نظماں دی کہیاں جہناں وچ اوہ دل برداشتہ نظر آؤندا اے پر مایوس نہیں ہندا سگوں اپنے وطن دی تاریخ لکھن لگ پیندا اے تے فیر "توں وی عید منا"، "سہاگ دی شہادت"، "گم نام شہید" تے "اُنکھی برج مینار" ایہو جہیاں خوبصورت تے ہیریاں موتیاں ورگیاں نظماں لکھدا چلا جاندا اے تے رتی وی نہیں تھکدا۔ ایہہ نظماں ڈونگھی توجہ نال پڑھن والیاں نیں تے ایہناں بارے کوئی اکھر پاؤن لگیاں میرا تے قلم وی کمبدا اے۔

ایس اتھک سفر نوں طے کردیاں کردیاں، جدوں ایہہ شاعر، ایہہ بے چین روح بھٹکدی تے دھکے دھوڑے کھاندی ذرا اگے ودھدی اے تے ملک وچ اک ہڑھ، اک طوفان نظریں پیندا اے تے فیر رشید انور، جیہڑا ویلے دیاں نبضاں اُتے ہتھ ویلیوں پہلاں رکھن دا عادی اے، ایس ویلے دے ہڑھ وچ آپ وی کُد جاندا اے تے سبھ توں پہلاں اوس ہڑھ وچ بانئ پاکستان قائد اعظمؒ ہوراں نوں یاد کردا اے تے کہندا اے۔

اے بابا، اے قائد اعظمؒ
مُڑ یاداں تیرے وہنیں مینوں لوڑی پیا ہن، جھناں یاد آئی
گو بجیاں جتھے بچ دیاں کوکاں، بیٹھوں اِک اِک تھاں یاد آئی
پھٹڑ پیو دا چیتا آیا، چھویاں وِدھی ماں یاد آئی
ایدھر میتھوں منزل کھس گئی، اُودھر کھسیا خویش قبیلہ
ویلا مڑ کے کرچھیا ای آہنیاں توں تیسلا نیلا
اے بابا، اے قائد اعظمؒ

تے مڑ دیلے دی ٹُر دے نال نال ٹرن والا ایہہ انسان ایس سیاسی شعبدے بازی دے دور دی مل نال تصویر کھچدا تے ہر موضوع اُتے اپنی گل کردا ہویا" ویلا ں "" کرفیو" "عزفی اتھرا موڑ" "....دے نال" "معاف کریں ٹیارسے" "کافر" "جھلیاں رُتاں" جہیاں خوبصورت نظماں لیکدا کسے کھلے چوک وچ کھلو کے "منادی" کردا جاپدا اے۔ ایہناں نظماں بارے اکو ای گل کہہ سکنی آں کہ ایہہ نظماں ساڈی تاریخ دا اک لازمی حصہ نیں۔

پر گل ایتھے وی نہیں مُکدی۔ رشید انور دی نظر دنیا اُتے ہون والی ہر اچنبا گل، ہر انقلاب اہر ہونی تے انہونی گل اُتنے دی ہر ویلے رہندی اے، اچن دی تسخیر ہووے، بھاویں مسجد اقصےٰ دی چیک اُبھرے تے بھاویں لارڈ رسل دی موت ہووے، رشید انور دا قلم اپنے فرض توں کدی غافل نہیں ہندا۔ گل کہن واسطے صفحیاں دی کمی پاروں میں "دھرتی۔ چن انسانی" "دوین پاؤنڈ سے گنبد" جہیاں نظماں بارے کجھ کہہ نہیں سکی۔ اجیر وچ اک سوال میں اپنے آپ نوں کر کے حیران ہو رہی آں کہ جہاڑاں جہیاں وسے داریاں، ان گنت وضاحیاں پنڈاں چکی جاندا ایہہ شخص آخر شعر کِنداں لکھدا کیوں نہیں۔ ایس توں دکھ ایہہ حیرانی دی اے کہ جدوں زندگی دے نال نال نخش داسے موضوع ای ایہدا پچھا نہیں چھڈدے تے فیر ایہہ گیت تے غزلاں کیویں لکھ لیندا اے۔ جدوں ایہہ اپنی نظم "معاف کریں ٹیارسے" وچ کہندا اے "مینوں اجے نہیں پتہ ا پیار" تے فیر اپنیاں غزلاں تے گیتاں وچ پیار نال گلاں کنج کہہ دا اے اتے کیوں کہہ دا اے، جبر سے ایہدے ذہن وچ پیار دا مفہوم کیہہ اے؟

پر اج جدوں پاکستان اک شرمناک شکست نال دو چار ہو چکا اے۔ تے پرانے ہاکماں نے قوم نوں دوزخ وچ سٹ کے حکومت عوام نوں سونپن دا اعلان کر دتا اے تے فیر زندگی جہیڑے موڑ تے آن کھلوتی اے اوتھے رشید انور دی محبت تے پیار دی حقیقت نوں پچھاننا وی کجھ مشکل نہیں رہیا:

مرے وطنا! میری غیرت دا ایہہ پیالا ٹونال بھر جاندا
یا تیری عزت ہارن توں میں اک دن پہلاں مر جاندا

کہہ کے انور نے

فیر نویاں منزلاں دل اُڈاری [illegible] تے نویں عزم دا اظہار دی کر دتا اے تے اینج لگدا اے کہ اوہ اپنے ہر پیار نوں وار کے وی اپنے وطن دے پیار دا جھنڈا بلند رکھے گا:

امۃ المحمود شاہین۔

سچ آکھاں بھانبڑ مچ دا اے

ہسدیاں نال زمانہ ہس پوے تے ایہہ کوئی اچرج گل نہیں، اچرج گل تاں ہندی اے جے کوئی روندے نال رو کے وکھاوے، پر میرے خیال وچ اج روندے نال رووَن والا وی اِنج ای روندا اے، جیویں دھوئیں دے پج رو کے یاراں دا سیاپا کر لیندا اے۔ ایہہ رنگ برنگی دُنیا لکھاں رنگاں وچ میرے تجربے دی اکھ نے ویکھی اے تے میں ایس نتیجے تے پجیاں کہ:

دردان ماری دُنیا دے جے دُکھے نہ آزار
اِک دِن سبھے ڈُب جاون گے کسے نہیں لگنا پار

لاہور دا کوئی وسنیک بھاویں لندن دے تخت اُتے بیٹھا ہووے، فیر وی کدی کدائیں ہوکا بھر کے ایہہ ضرور آکھے گا کہ لاہور لاہور اے۔ فوجی ملازمت دے دوران اک ساتھی نے جدوں "ہائے لاہور" دا نعرہ لایا تے میں ہس پیا ساں، پر نہیں اوہ سچا سی کیوں جے لاہور آ کے میں آپ وی لاہور جوگا ای رہ گیا۔ لاہور ہور کسے لحاظ نال بھاویں لاہور نہ وی ہووے، پر ادب دے اسمان دا ڈھلکاں مار دا چن ضرور اے۔ شعر تے ادب دے لکھاں متوالے ایس سمندر وچ تیلیاں وانگ تردے تے چھلاں نال آڈا لاندے رہندے نیں، ادب دے ایس سمندر وچ اجیہے شہتیر وی موجود نیں، جنہاں نوں دھک کے کوئی تیلا مشکل نال ای کنڈھے پجدا اے۔ میں اجے کنارے تیک تے نہیں اپڑ سکیا، پر میری نکی جیہی جند نے چنگے بھلے شہتیراں نوں دھک کے اپنے واسطے راہ کڈھی اے، پر کنارا اجے وی دُور اے۔

میری شاعری دا مُڈھ میانوالی شہر وچ طالب علمی دے زمانے وچ بجھا تے ۱۹۴۲ء وچ میری پہلی نظم "شیطان آرزو" روزنامہ "شان" وچ چھپی تے فیر اردو نظماں تے گیت وی چھپدے رہے، ۱۹۵۲ء تک میرے مضامین ماہنامہ "نقاد" تے فوجی ہفت روزہ "مجاہد" وچ وی چھپدے رہے، پر فیر وی گمنامی دے کھڈ وچوں سر کڈھ کے جھاتی مارن دی جراُت میرے کول نہیں سی۔ ۱۹۵۳ء وچ فوجی ملازمت چھڈ کے لاہور آیا تے ایس شہر دے ادبی سمندر وچ میری حیثیت اک نگوسے جیہے تیلے توں ودھ کیویں ہُندی

جدوں ایتھے مینوں میرے سوا کوئی وی نہیں سی جاندا۔ اِک کرب ناک جذباتی کیفیت نے مینوں چار چوفیروں گھیر اگھتیا ہویا سی، کاروباری ناکامیاں، گوڑھے گوڑھے غربی نِکے نِکے بھین بھراواں تے بیوی بچیاں دی بھکھ دیاں پرپیٹ نیاں تے درد دھے دھکیاں دے زمانے وچ شعر ادب دے مونہہ زور سومے اِک وار فیر طوفان بن کے پھُٹ پئے تے ایس طوفان نوں بنھ مارنا میرے وس وچ نہ رہیا، پر اکلاپے تے ناواقفیت پاروں ایس طوفان دی ہرسٹ مینوں آپ ای سہارنی پئی۔ تے اخیر میری جنم بھوں نوشہرہ پنواں ضلع امرتسر (بھارت) دے دو سجن میرے کم آئے، جیہناں وچوں اِک داناں "ایم سلطان خان رنجور" تے دوجے داناں عبدالکریم اے۔ ایہہ دوویں سجن پاکستان منٹ وچ ملازم نیں، میں ایہناں دوستاں نال رل کے پاک منٹ ڈرامیٹک کلب دی تشکیل کر لئی تے فیر ڈرامے لکھنے، سٹیج تے ایکٹری کرنی، گیت لکھنے تے سٹیج تے گیت سناؤن نال اپنی ادبی تے فنکارانہ تسکین دا سربندھ بنا لیا۔ کلب ختم ہوئی تے ہر مہینے رنجور صاحب دے گھر اِک گاؤن وجاؤن دی محفل منعقد کرن دا پروگرام بنا لیا۔ کریم بنجو وجایندا سی، میں تے رنجور گھڑا کُٹ لیندے ساں تے اِنج آپ شعر لکھنے، آپے کمپوز کرنے تے آپے سنا کے رانجھا راضی کر لیندا سی تے اِنج ای گیت گھڑ لوا، گھڑا وجاؤندے تے محفلاں سجاؤندا سجاؤندا میں اوس ویلے دے پنجابی شعر ادب دے لمبڑداراں نال متعارف ہو گیا۔ تھوڑی گل ایہہ کہ لاہور وچ ۱۹۵۴ء توں ۱۹۶۳ء تک دا لما عرصہ مینوں متعارف ہون وچ ای لنگھ گیا۔ اوس دور دے اجارہ داراں نے ادب دے میدان وچ میرا داخلہ مسں کے قبول نہ کیتا، تے کسے پرانی یا نویں نسل نے مینوں سینے نہ لایا۔ تے ہُن وی اوہناں وچوں بوہتے اپنے حسد دے جذبے دی تسکین خاطر مینوں "گھڑے کُٹ واکر" کہہ کے منافقانہ ہاسا ہس لیندے نیں۔ مینوں اِک گل اچن چیت یاد آ گئی اے، اوہ تسیں وی سنو۔ جدوں میری عمر کوئی دس کُو سال دی سی۔ اپنے پنڈ وچ بازی گراں دا تماشہ ویکھن دا اتفاق ہویا۔ اِک بازیگر منڈا اِک رسّے اُتے کرتب وکھا رہیا سی، ہتھ چھڈ کے کدی اِک لت تے کھلوندا، کدی دوجی تے، کدی سر دے بھار اُلٹ بازیاں لاندا، پیٹھلے کھلوتا ڈھول وجاؤن والا اِک بڈھا بابا اوہدے ہر کرتب دے مکن تے اُچی ساری کہندا سی، "نہیں بھئی، میں نہیں منّدا" تے منڈا ہور کوئی کرتب وکھاندا، تے بابا فیر وی ایہو کہندا کہ "میں نہیں منّدا میں نہیں منّدا" تے فیر جدوں بلبے دی آپنی واری آئی۔ بازیگر منڈا ڈھول وجاؤن لگ پیا تے بابے دے ہر کرتب اُتے کہن لگ پیا، "اوں ہوں، میں نہیں منّدا" بابا کئی واری دھرن بھار ڈِگدا ڈِگدا بچیا، پر "میں نہیں منّدا" دی رٹ جاری رہی تے ڈھول وجدا رہیا۔ میرے بچپنے دیاں اکھیاں وچ ڈیڈھ ہتھوں اتھرو آ کے مُڑ دے رہے۔

کیوں جے مینوں ڈر سی کہ باباؤگ پیا تے اوہدی لت بانہہ ٹٹ جاوے گی۔ میں اوس نمائشے نوں ہُن وی ویکھدا رہناں، پر ایہہ مُشکل اوس تماشے نالوں تھوڑی جیہی وکھری اے۔ شعر ادب دے قبیلے دے لوکاں دا ورتارا تسمے والیاں بازیگراں دے خانہ بدوش قبیلے توں تھوڑا جیہا ای مختلف اے۔ بازیگراں اپنے تماشے نوں دلچسپ بناؤن واسطے میں نہیں مندا، وانالک کیتا سی، پر ایہہ سچی گل ایہہ وے کہ دُوجے نوں نہ تن دا ویری حسد تے دھڑے بندی سببوں اختیار کردے نیں۔ ادب دی دُنیا دے وسنیکاں دے اُچ تے کئی گروہ تے دھڑے نیں۔ کئی فرقے نیں، پر ایہناں وچوں تن دھڑے بڑے نمایاں نیں۔ پہلے دھڑے وچ ہر مکتبہ خیال دے ادیب تے شاعر نیں تے اوہناں دا عقیدہ اے کہ فن کار دے فن نوں مُلکی، مِلّی، قومی تے انسانی قدراں دا حامل تے انسان دے اجتماعی دُکھاں تے ہر قسم دے استحصال دا دارو بننا چاہیدا اے۔ مینوں ایس گروہ دے خلوص تے کوئی شک نہیں۔ ایہدے وچ پرانی تے نویں نسل دا وی کوئی جھگڑا نہیں، پر مصیبت ایہہ وے کہ ایس گروہ دی تعداد آٹے وچ لوں برابر اے۔ دوسرا ٹولہ اوہناں دا اے جیہڑے اپنی جلد بازی تے نام نہاد انا تے خود ساختہ وڈیائی دے خول وچوں باہر نکل ای نہیں سکدے۔ اوہناں دا کم اِک دوجے نوں تہمتاں لاؤن تے نہ من دی رٹ لاؤن توں وَدھ کجھ وی نہیں۔ حتیٰ کہ سچی گل ایہہ اے کہ ایہناں وچوں بہتیاں دا چہرہ مہرہ تے رنگ رُوپ وی اپنا نہیں۔

تے تیسرا دھڑا نویں تے پرانی نسل دے عجیب جیہے ٹاکرے دا ناں ایں۔ ایس دھڑے وچ نویں نسل دے کئی نام نہاد وڈے بن بن سامنے آؤندے نیں۔ وڈیری عمر دا کوئی فن کار جیہڑا اج دے ویلے دے ذہن وچ پھلو کے اج دی گل کردا اے، تے ایہہ نویں نسل ایس گل نوں فنکارانہ سچائی دی تھاں موقع پرستی تے مجبوری تسلیم کر دی اے۔ تے جے ہور کوئی راہ نہ لبھے تے پوری دی پوری شاعری نوں روایتی دا لیبل لا کے رد کر دیندی اے۔ حالانکہ ایس گروہ کول اپنا کوئی نظریہ نہیں۔ ایہناں دے ہر فلسفے دی بنیاد اُدھاری اے تے جیہناں دا فلسفہ اُدھارا لے کے ایہہ اگے قدم ودھا رہے نیں، اوہ فلسفہ دین والے تے ہُن آپ دی پرانی نسل بن چکے نیں۔ ایہناں کول وی "میں نہیں مندا" دا اِکّو ٹوکا اے جیہدے نال ایہہ ہر حقیقت نوں کٹ کٹ کے ٹوٹے کری جا رہے نیں حالانکہ اصل جھگڑا نویں یا پرانی نسل دا نہیں بلکہ سچائی نوں من لین دا اے تے سچائی "منصور" توں لے کے "ماؤ" تک تے "ماؤ" توں لے کے آؤندی جھلک دی نویں نسل تک سچائی ای رہوے گی، تے نا لے چگا دندے اکھیاں میٹن نال سورج دی سچائی تے کُج نہیں رہ جاندی میرا مشاہدہ اے کہ ایہناں وچوں ہر شاعر اپنی اپنی ذات دے بوہت وڈے وگن وچ قید لگا آ رہیا اے۔ تے اِک نکی جیہی تعداد دے سوا ہر اِک دا دوجے نال رویہ اوہو ای اے جیہڑا کسے وڈیرے

دا مزا دے نال ہُندا اے، پر حیرانی دی گل ایہہ وے کہ ایہہ شعر ادب دے وڈیرے جدوں کدھرے اکٹھے ہُندے نیں تے بڑی انکساری تے عجز دا منافقانہ اظہار کر دے نیں، پر جدوں کدی اپنی نجی محفل وچ اپنے خوشامدیاں دی جھُرمٹ وچ بہندے نیں تے ہر دُوجے فنکار نوں حقارت نال رد کر کے "میں نہیں مندا" دا نعرہ لا دیندے نیں۔

۱۹۶۵ وچ میرے نغمیاں، ترانیاں دی چرچا تے وکھ کے جتھے ملک دے لکھاں وڈیاں نے مینوں پیار تے خلوص نال سراہیا، اوتھے میرے ہمعصراں کنڈ پچھے میری نِندیا کرن دا ٹھیکہ چُک لیا میرے فن نوں طرح طرح دے لیبل لا کے گلاں کڈھیاں۔ انجھاں تے جماعتاں دی سطح اُتے میرے خلاف محاذ بنائے تے فیر باقاعدہ اِک گروہ بن کے صرف ایس خاطر ملنے آن کھلوتا۔ کہ میرے فن نوں کسے وی حوالے نال نہ منن دا سرنیہہ کیتا جا سکے۔ تے اج جتھے وی اوہناں دا وس چلیا اوہ اپنا کار کردے رہے تے میں ریتھے ریتھے تڑدا رہیا۔ تے تڑدار ہواں گا۔ میرے خلاف مضامین تے نظماں وی لکھیاں گئیاں، رجعت پسنداں اپنے انداز نال گھٹیا حربے استعمال کیتے تے ترقی پسنداں اپنے انداز نال میرا راہ ڈکیا تے انتہا ایتھے آن مکی کہ ترقی پسند سوشلسٹ گروپ نے مینوں "اسلام پسند" گِنیاں تے اسلام پسنداں مینوں "سوشلسٹ کافر" آکھیا۔

پر میں شُکر کرناں کہ ایہناں "میں نہیں مندا، میں نہیں مندا"، دی رٹ لاون والیاں اپنی اپنی تھاں کجھ وی تے نیا۔

اِک ٹولہ ایہہ وی اے، جیہنوں میری وطن پرستی تے حب الوطنی دُکھدی اے تے وطن بارے لکھیاں جان والیاں میریاں نظماں تے گیتاں ترانیاں وچ اکا ای شاعری نظر نہیں پیندی۔ اک ٹولے دے نزدیک سرمایہ داری تے جاگیرداری دے خلاف میریاں نظماں وچ کفر نظر آوندا اے تے اِک گروہ ویت نام، فلسطین تے مسجد اقصیٰ دے حوالے نال لکھیاں جان والیاں میریاں نظماں نوں سستی شہرت حاصل کرن والیاں نظماں سمجھدا اے ــــــ تے میں اک پاسے سوشلسٹاں تے دوجے پاسے اسلام پسنداں دے نظریاتی ٹاکرے دے دورلے اُتے کھلون دی تھاں اگے ودھ رہیاں کیوں جے ایہہ فیصلہ کرنا کہ میرا فن کیہڑی ڈگر تے چل رہیا اے میرا کم نہیں۔ ویلے دی چھاننی چھوڑ تے سچ نوں چھان کے وکھ کرن دی ازلاں توں عادی اے۔ میرا کم ٹُرنا، تے ٹُردیاں رہنا اے۔ میں پچھے مُڑ کے ویکھن دا نہ عادی آں تے نہ کدی ویکھاں گا۔

اپنی فنکارانہ سچائی واسطے دلیلاں تے صفائیاں دین دی تھاں، میں اپنے قاری دی اکھ ستے خلوص ستے بھروسہ کرناں، تے ویلے دی عدالت وچ پیش کرناں۔ فیصلہ جوری ہووے گا، من لواں گا کیوں جے میں نہ تے تماشہ کرن والا بازیگر آں تے نہ ای نہ نُمن دی رٹ لاؤن والے گروہ واقف آں۔

میری ایہہ کتاب "اڈاریاں" توں "لمیاں اڈاریاں" بن گئی اے کیوں جے اِک نوجوان شاعر بھرا نے معصومیت وچ ایہہ ناں استعمال کر لیا اے۔ دراصل ایس کتاب نوں میرے غزلاں دے دیوان "یاداں" نوں پہلاں چھپ جانا چاہیدا سی، پر نہ چھپ سکی۔ محترم بھرا اقبال صلاح الدین ہوراں دی وساطت نال مطبع عالیہ ٹمپل روڈ نال گل پکی ہوئی، پر ٹال مٹول توں گل اگے نہ ودھی۔ ایہدے سے گمروں میرا پہلا مجموعہ "منزلاں" ایم اے پنجابی دے نصاب وچ شامل کر لیا گیا تے مارکیٹ وچ کتاب مُک گئی سی۔ جیہنوں دوبارہ چھاپن وچ "آئینہ ادب" نے خوشی دا اظہار کیتا ستے نال ای "اڈاریاں" چھاپن دا اعلان کر دتا، پر ایہہ اعلان وی اعلان دی حد توں اگے ودھن وچ کئی ڈھچر ڈاہ کے ختم ہو گیا تے اج چار سال بیت گئے۔ تے دوجے پاسے اقبال صلاح الدین ہوراں دا خلوص کم کردا رہیا تے اخیر اوہناں میری بانہہ اجیہے پبلشر دے ہتھ پھڑائی جیہنوں سچی مچی پنجابی ادب نال لگاؤ اے تے اخیر اڈاریاں لما فاصلہ طے کر کے "لمیاں اڈاریاں" دا رُوپ دھار کے تہاڈے نیک اپڑ پہی اے۔

گل ختم کرن توں پہلاں اِک لطیفہ سُن لو تاں جے کتاب شروع کرن توں پہلاں مُوڈ بحال ہو جائے تے اوہ لطیفہ کجھ اِنج اے کہ گھرٹے وجاؤن دے زمانے وچ کسے محفل وچ میں اپنا ایہہ گیت سنا رہیا ساں:

کیہہ دساں میں کون تے کدھروں شہر تیرے وچ آیا
میں تے دِل دے آکھے لگ کے اپنا آپ گوایا

تے پردے پچھوں اِک کُڑی نے سہجے جیہے آکھیا "نہیں سی لگنا دل دے آکھے لبھتے تینوں آپ نہیں پتہ نوں کون ایں تے جا خصماں نوں کھا، ایس کیہہ کر سیئے" ایس طنز یا مذاق وچ کیہہ سچ اے تے کیہہ جھوٹھ۔ میں ہُن وی نہیں جاندا، پر سوچیاں کہ اپنے سچیاں ہون دی جے کر دلیل دیواں تے کیہہ دیواں، کیوں جے:

دِل چیراں تے لوڑای سہنا ایں
دِل دا درد، وکھا نہیں سکدا

[signature]

13 6977

لمّیاں اُڈاریاں

میرے بھرم نہ کھول

ربّا ہتھ وِچ تکڑی پھڑکے، بھرم نہ میرے کھول

بس دُنیا دی، دوزخ سڑیا، مینوں ہور نہ ساڑیں
پیراں پیراں دِل داچولا، سوچ سمجھ کے پاڑیں

بن مجبوریوں دسدے مینوں کیہہ سی میرے کول؟

پہلوں عشق نوں دے کے سدھراں، دِل تندور بنایا
عشق بنا کے میری فطرت، فیر کیوں فتوے لایا

ہُن کیہہ ویکھیں نیکیاں بدیاں، ہُن کاہدی پڑچول

کُن نفیں پہلاں آپنے دِل دی یاد تے کر تنہائی
عشق بنا اِک پاسے ہے کے بیٹھ رہیوں یکتائی

اکلاپے دے جنگل اندر رکھ وی جاندا ڈول

تیرے حکم دے باجھوں ربّا، پتّا وی نہیں ہلدا
کڈھ سکیں تے، کڈھ بُھلیکھا، توں محرم ایں دلدا

امرت دے وِچ عشق دا موہرا، کیوں دُنیا سی گھول؟

بس دُنیا توں کھٹ لیاندا، ربّا، کیہڑی کھٹّی
جیہتے آ کے مُلّ پوا گئے، یُوسفؑ ورگے اٹّی

میرے دکھ دی گھڑی اندر سبھّے تیرے پول

توں عقلاں دی نعمت بخشی مینوں دی تسلیم ایں
عشق جنون دی کاہنوں دتّی مُڑ مینوں تعلیم ایں

ٹھپ دے ایہہ درداں دا کھاتہ، ایہہ ورقہ نہ پھول

چارے کنّیاں خالی بھاویں لے آیا میں جھلّا
پھول نہ میری خالی جھولی، ویکھ نہ خالی پلّا

دِل دے سڑدے رنگ محلیں پیار دے موتی ٹول

تیری آس تے وِچ غماں دے سی نہ کیتی بُلھاں
اج بھلا ہیں کیہڑی گلوں حشر دی نکرڑی تلاں

ہیں ایہہ جنّت کیویں خریداں کیہہ اے میرے کول

ہیں انور ہیں آدم جایا میں جر آباں بھیڑاں
ہُن جنّت تے حق جتاوں کیوں نہ میریاں پیڑاں

تولن والیا پنڈ گناہ دی، دُکھاں نوں وی تول
میرا ذمہ، عدل ترازو جے کھا جاوے جھول
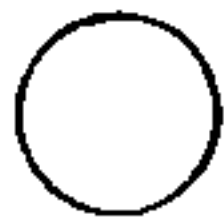
مجبوری

جندڑی دے مَیں ربابا کس انداز نوں تکاں
سُر تکاں یا ٹُٹتے ہوئے ساز نوں تکاں

اُٹھ دُکھرن تقاضے میتھوں گیتاں دے
چُپ کھلوتی میں اپنی آواز نوں تکاں

پہلا تے آخری شاہکار

فن کیہہ میرا تے کیہہ میرا قلم
عاجزی دے ہتھ سوچاں دا علم

شان کیہہ لکھاں نبیؐ سردار دا
پہلے تے اوس آخری شاہکار دا

ہون توں پہلاں وی جو موجود سی
"میم" دے اندر لُکی سرکارؐ دا

خالقا مینوں سعادت بخش دے
ذکر چھیڑاں رحمتاں دے یارؐ دا

تیرا اوہ محبوبؐ جیہدے خُلق تھیں
ڈُبیا تردا اے بیڑا پیار دا

اوہ انوکھا رُوپ تیرے نُور دا
اِک جھلک جیہدی سی جُلوہ طُور دا

جیہڑا تیرے حُسن دی پرواز اے
جیہدے اُتے آپ تینوں ناز اے

اِک نکتہ چوری ہزاراں دَسیا
عشق تیرے دا اوہ خود ہمراز اے

حُسن دا اِک لفظ سُنچے، خالقا
جگ دی عظمت دا ازلی راز اے

اوس دے ہر عِشق بھنے تار وِچ
خود محمد مصطفےٰ آواز اے

دوستو آؤ میں دَستاں کھول کے
عِشق والی تکڑی وِچ تول کے

حسن نے جد عِشق چولا پا لیا
رُوپ نے جد عِشق نوں گل لا لیا

پردیاں توں باہر جھاتی مار کے
رُوپ نے خود رُوپ نوں پرچا لیا

عشق دی پُچّی کٹھالی گال کے
حُسن نے خود حُسن اپنا ڈھالیا

جد گناہگاراں نے پائیاں اونیاں
رحمتاں نے فیر دِلوا پالیا

ٹھنڈ پے گئی سڑ دیاں سن اکھیاں
پیار دیاں اوس نیہاں رکھیاں

ویلیاں نوں بھُلیاں لاچاریاں
عاجزاں نوں بھیّاں مختاریاں

ظُلم دے محلاں تے جھکّڑ جھُل پئے
ظُلم رہے باقی نہ بُوہے باریاں

وگدیاں ویہناں دے وچوں لنگھیاں
بیڑیاں جو وی سی کرماں ماریاں

کھول کے موڈھے توں کملی پیار دی
کج لئیاں اوس اوگن ہاریاں

رحمت للعالمین پیارا رسولؐ
آگیا اوہ دین لئی سچّے اصُول

آگیا اوہ لاڈلا رحمان دا
نال لے کے معجزہ قرآن دا

بُت کدے دے بُت سجدیں ڈِگ پئے
نوُر ودھیا عزم تے ایمان دا

رحمتاں دا چن ہر تھاں لشکیا
مُڑ گیا رُخ درد دے طوفان دا
عاصیاں دے ویکھ اندر جاگ پئے
مُڑ نصیبہ جاگیا انسان دا

آگیا اوہ دین لئی سُچّے اصُول
رحمت للعالمین پیارا رسُول

میں شاعر

میں شاعر ہیں فن دا جانوں ہیں قلمی مزدور
سدھراں دی سُولی دے اُتے ویلے دا منصور

وِچ ہنیرے چانن نیہاں، کنڈیاں وِچ مہکار
لہو اپنے دے نال بناواں میں سبھے شاہکار
اپنی سوچ دے رنگ بھریں ہر ویلے مختار

اُچے سُچے شاہکاراں دا خالق، پر مجبور
اپنی اگ دا آپ پجاری، میں اِک سڑدا طور

پیار دے اندر سپّاں نوں وی دِل دا خُون پیاں
سبھے پیڑاں وانگ پیغمبراں اپنے سینے لاں
اکھیّں ویکھ کے اپنی ہتھیں ہَس کے موہرا کھاں

اپنے آپ نوں، ساڑاں، دیواں میں، دنیا نوں نُور
پیار دے وِچ بپار کرن دا سودا نہیں منظور

عزم دے پنڈے اُتّے بھاویں ظلم ایں لاساں وانگ
میریاں سدھراں دھکے کھاون پٹڑی واساں وانگ
کون کدوں تک روک سکے گا کرناں آساں وانگ

کنڈیاں وِچّ بیری نوں وی پے جاندا اے بُور
کالی رات دا انت سویرا ازلاں دا دستُور

کیہہ ہویا جے گھیری رکھدے دل نوں دھُوت ہنیرے
کیہہ ہویا جے دل دی نگری دُکھاں لائے ڈیرے
کیہہ ہویا جے خوشیاں کرلئے اُچّے ہور بنیرے

کیہہ ہویا جے ٹُنڈا ٹُنڈا ہو گیاں چکنا چُور
وِیلے پیٹھوں پچھُّے ٹرنا اوہ ویلا نہیں دُور

لکھّ ودھائیاں جِنّدے جے کر لیکھ بنے اکلاپے
ست بسم اللہ جے سجناں نے ۲۱ہ وِچ گڈّے چھاپے
سمیاں اِک دِن گاوندے پھرنا میرے گیت الاپے

پھُلاں وانگ کھِڑن گے سجنو، سینے دے ناسُور
پیار دا پلا رہے گا میرا ہر ویلے بھرپوُر

چار چوفیرے کالکھ کھنڈی بھاویں چڑھدے لہندے
ایسے کالکھ اندر اپنے جگنوُ دی کجھ رہندے
پیار دے راہی انورؔ کدھرے نہ رُکدے نہ بہندے

غم دے ویڑھے تائیں رکھ توُں پیاراں نال تنوُر
اوڑک لاگوُ ہو کے رہنا اے خوشیاں دا منشوُر

○

بھلیکھے دے نویں موڑ تے

ہُن جیہڑی بات چھیڑی سی اجے اوہ بات نہیں مُکّی
سویرا دُور اے کدھرے ہنیری رات نہیں مُکّی
توں کیہڑی بھُل تے کیتی اے انورؔ ہُن توں توبہ
اجے تے ہنجواں دی سجناں برسات نہیں مُکّی

اکھیاں [1]

بِناں اکھیاں بندے دا ہون کیہہ اے؟ باجھوں نور دے نرگس دا رون کیہہ اے؟

کیہہ اے جند حیاتی نابینیاں دی؟

پھسے گھمنیں ٹُٹے سفینیاں دی؟

مِٹی بھرے ایہناں نگینیاں دی؟

ایہناں واسطے وِچ جہان کیہہ اے؟ کِسے یار دے مُکھ دا مان کیہہ اے؟

دسن کیویں ایہہ شمع دا رنگ کیہہ اے؟

جھمبٹ پچھے تے نچن دا ڈھنگ کیہہ اے؟

ہُندی حُسن تے عشق دی جنگ کیہہ اے؟

پی کے اکھاں چوں آوندا سُرور کیہہ اے؟ اکھ کِسے نوں کردی منظور کیہہ اے؟

پتا ہووے کیہہ باغ دی رَونڈ کیہہ اے؟

اگ پھلاں دی سبزے دی ٹھنڈ کیہہ اے؟

اُچا سرو، کریر تے جنڈ کیہہ اے؟

کیویں جنڈ تے ٹنگیا تیر ہُندا؟ کون مرزا تے کون شمیر ہُندا؟

۱۔ کراچی لائن کلب دی فرمائش تے ایہہ نظم لکھی گئی، جیہڑے حبیب اللہ مرحوم دی وصیت دے مطابق اوہدیاں اکھیاں بشیر نامی اِک نابینے شخص نوں لا کے چانن دِتا۔

اکھاں باجھ حیاتی ہنیر ہُندی
نکھاں زخمی خیالاں دا ڈھیر ہُندی
نہ کوئی شام نہ ایہدی سویر ہُندی
سمجھ آوے نہ حُسن دا نُور کیہہ اے؟ کیہہ اے چِتنگ تے بھڑکدا طُور کیہہ اے؟
لگّن پتّنے کیہہ حُسن نظاریاں دے؟
سُکن میہٹی سنّے چھل ستاریاں دے
لِبکن پخیّ دا نال اشاریاں دے؟
نگاہ ترچھی دا ہوَوندا تیر کیہہ اے؟ کیہہ اے اکھاں دا موتی تے نیر کیہہ اے؟
سمجھ آوندی نہ زُلف زنجیر دی گل
زُلفاں وَلدیاں کیوں تقدیر دی گل؟
رِنجھ ڈولی نے سُنی سی ہیر دی گل؟
کنّیں مُندراں، جوگیا! ویس کیہہ اے؟ ہتھیں ونجلی، موڈھے تے کھیس کیہہ اے؟
باجھوں نُور دے اکھاں نے مٹکنا کیہہ؟
پھُل چمّنے، سولاں سنّے اٹکنا کیہہ؟
پلّا نال نزاکتاں جھٹکنا کیہہ؟
ویری ہتھ وچھاڑے نے روکن کیہہ؟ بھٹھ ایس حیاتی دا جھوکنا کیہہ؟
اکھاں والیو! کرو پرچول ویکھو
بہہ کے کدی ہنیرے دے کول ویکھو
دُکھ کسے نابینے دے پھول ویکھو

پناں لگے مُڑ اکھاں دا دُکھ کیہہ اے؟ کِسے بھُکھے نوں پُچھّو کہ بھُکھ کیہہ اے؟

جیوندی جان دا ہُندیاں مان اکھّاں

ایدھر میٹیاں اودھر ویران اکھّاں

مویاں کِسے وی کم نہ آن اکھّاں

جے کوئی انّھے نوں کرے قربان اکھّاں زندہ رہندیاں وِچ جہان اکھّاں
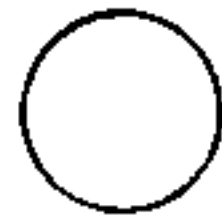
○

سُتّا ہویا شہر

سڑکاں سُنج سُنجیاں وِتّن سیت ہوائی جھمبے

جیویں مسافر پتھر ہوگئے اِنج پے جاپن کھمبے

بلدیاں بلباں نُوں کیہہ ہویا میُوں جھاڈلا پیندا

جیوں سُولی تے ٹنگیا ہویا جاپن ٹھر ٹھر کمبے

زندگی

زندگی اِک اوپری مٹیار اے — رج کے جھوٹھی اے بے اعتبار اے
آپنی ہو کے وی ایہہ نہیں آپنی — فیر وی خبرے کیوں مینوں پیار اے؟

سدھراں ٹنگن صلیبی تُل تے
اُت بھاری ایہہ اکائی گَل تے
کچیاں ٹوہیاں دی اُتھی بُھل تے
بیڑیاں دے اِک رُڑھدے پُل تے
وِکدیاں ویکھی انوکھے مُل تے

دُھوڑ کرناں دی ایہدا سنگار اے — ہے بڑی مجبور پر مختار اے
آس دی سولی دے گل دا ہار اے — دِل دیاں سمجھے نہ ایہنوں سار اے
رج کے جھوٹھی اے بے اعتبار اے
زندگی اِک اوپری مٹیار اے
فیر وی خبرے کیوں مینوں پیار اے

جاندا جے کر، نہ بُوہا کھولدا
جنتری میں پیار دی نہ پھولدا
چھنڈکے چاندی کدی نہ ٹولدا
موتیاں جیہے اتھرو نہ رولدا
نال اوہدے ہسدا نہ بولدا

کون ایں کیہڑی اے کجھ نہ سوچدا
میں بھلا کیوں ایس دے لئی لوچدا
پُورنے پاؤندا، نہ پھٹّی پوچدا
اَنت ایہدی جِت، ایہدی ہار اے
رج کے جھوٹھی اے بے اعتبار اے
زندگی اِک اوپری مٹیار اے
فیر وی خبرے کیوں مینوں پیار اے؟

زندگی دے رُوپ لکھاں ویکھناں
بدلدی ایہہ روز اکھاں ویکھناں
دُشمنی دے سنگ پکھاں ویکھناں
اُچیاں شاناں تے دکھاں ویکھناں
انت رُلدی وِچ ککھاں ویکھناں

دم دیاں بُرجاں تے ڈنکا وجدا
میں ایہدا کیوں نہیں بھجدا؟
چھاننی دے نال جھیڑا چھج دا
جاننا واں ایہہ بڑی تلوار اے
رج کے جھوٹھی اے بے اعتبار اے
زندگی اک اوپری مٹیار اے
فیر وی خبرے کیوں مینوں پیار اے؟

ست رنگی پِچھ دی ایہہ وَنگ اے
سمجھ نہ آوے ویکھ ایہدا رنگ اے
ہر گھڑی ایہدا انوکھا ڈھنگ اے

کھیڑیاں دے وس ایہدا جھنگ اے
ہار دی ہوئی وی کر دی جنگ اے

رج کے دانی این، پر نادان این
دنگ اے میری عقل حیران این

جھوٹھیاں شاناں تے جھوٹھی آن این
ایہہ نرا دھوکھا اے اِک لشکارا اے
رج کے جھوٹھی اے بے اعتبار اے
زندگی اِک اوپری مٹیار اے
فیر وی خبرے کیوں مینوں پیار اے

کچ دی تپلی اے، کِنّا ناز اے
زندگی انور انوکھا راز اے
وقت دے تابع ایہدی پرواز اے
ساہ دیاں تاراں دا چھڑیا ساز اے
پر نری آواز ای آواز اے

ایس اِک آواز لئی جھلّاواں ہیں
پیار دا اِک اڈیا پلّاواں ہیں

آندی ہے آواز تے اللہ واں ہیں
جاننا واں پیار وی آزار اے
فیر وی خبرے کیوں مینوں پیار اے؟
زندگی اِک اوپری مٹیار اے
رج کے جھوٹھی اے بے اعتبار اے

۲۰ مئی ۱۹۶۹ء

نواں منصُور

حق دے نعرلویں ایہہ نہیں ٹلدا، دِل وی اِک منصُور اے
چاڑھ دیوا ایہنوں وی سُولی، ورنو جو دستُور اے

بس مرلتھاں ایس دے ہتھوں، ایہدے عجب سیاپے
ایہنوں وی چاڑھے گا سُولی، ایہنوں تے ایہہ جاپے
آپے راہی، آپے راہواں، بن گیا منزل آپے

آپ تجلی، آپے ای مُوسے، آپے سڑدا طُور اے
آکھے پیار پیغمبرائں دے لئی سُولی ای منظُور اے

کیہہ دساں ایہہ سُولی جوگا، کیہہ کیہہ مینوں کہندا اے
مَن لواں جے ایہدی، لوکو! فیر وی بھوڑُو بہندا اے
جے نہ مناں، تاں وی میرے پلّے ککھ نہیں رہندا اے

سُتّی پیڑ جگا ئی سکھدا، آکھے رب دا نُور اے
سبھ کجھ جانے، فیر وی اپنی فطرت توں مجبُور اے

دِل مبے دِیاں پُٹھیاں گلاں، عجب تماشے کردا اے
بندہ رب دا رُوپ اے دُوجا کہنوں مول نہ ڈردا اے
پیار دے پھُل تے رہ گئے کدھرے ایہہ پتھر وی جردا اے

پتھر مارن والیاں دا وی ایہہ جھلا مشکور اے
کفر ایمان دا ہوش نہ ایہنوں، پیار دے نشیوں چُور اے

دھوکھے کھانا ایس دی فطرت، جگ وی دھوکھے کرنا ایں
جگ دا سُولی گڈنا کم ایں، ایس دا سُولی چڑھنا ایں
انور دا کم چُپ چپیتے، دل دے دکھڑے جرنا ایں

ایہنوں بیلے، تھل، جھناں کیہہ موہرا وی منظور اے
کیہہ دساں میں دِل دی، یار وسا دِل وی اِک منصُور اے

تماشہ

میں تے کہناں دو دیں رل کے بنیئے یار تماشہ
دار دے اُتے چڑھ کے پچیئے ویکھے دار تماشہ
ساڈے حال تے ہسدی ہسدی اوہ وی پاگل ہووے
جس دُنیا نے کر چھیڈیا اے ساڈا پیار تماشہ

اتھرو

دِل میرا ہاسے لبھدا اے، میں دِل دے چانوں روناواں
میں اپنے دِل دی دُنیا دے اخلاص وفا نوں روناواں

کجھ یار سیاست پڑھ گئے نیں، کجھ سُمیاں رُوپ وٹائے نیں
ہُن یاراں یاریاں ڈنگن لئی، موہاں تے خول چڑھائے نیں
دو موہیاں جیبھاں ہوٹھاں تے جیوں اژلاں دے ترلائے نیں
بندیاں دے نالوں بندیاں دے، ہُن وَدھ گئے لوبتے سیائے نیں
اج رُوپ نتھاواں ہو بیٹھا بہُروپاں مَن پرچائے نیں
میں رُوپ پجاری کیہہ پُوجاں ہُن سبھے رُوپ پرائے نیں

مُل کوڈی نہیں ہُن یاری دا، اِس منڈے بھانوں روناواں
مُڑ آؤندی اے جو عرشاں توں، میں اوس دُعا نوں روناواں

میں وِچ خلاواں گھُور رہیاں کیہہ سدھراں میں اِنسان دیاں
ایہہ نوٹ دیاں کجھ چھمکاں نیں یا نشاخاں رُکھ ایمان دیاں
میں اکھیّں ڈھیندیاں ویکھ رہیاں بُنیاداں ایس جہان دیاں
میں لہندے چڑھدے تکیّاں نیں رَے واگاں ہُن شیطان دیاں
ہُن پیار پکھیرُو سہے نیں، منگدے نیں خیراں جان دیاں
خبرے کیوں مِٹّی پھولدیاں، ایہہ آساں دِل نادان دیاں

دل لبھدا لعل گواچے نوں، میں ایس ادا نوں رونا واں
کیہہ ربّ نے فطرت بخشی لے، میں ایس عطا نوں رونا واں

اس جگ دی رنگلی بھاؤنی نے ایہہ پٹھا بھاؤن وی بھاؤنا سی
رکھوالیاں اپنے باغ دیاں، پھلاں نوں اینج لٹاؤنا سی
لگنے سن تالے ہونٹھاں تے، چپیاں نے گیت سناؤنا سی
اگ بال کے ہریاں پتیاں دی تندور حیاتی تاؤنا سی
دس ربا، تیرے جگ اتے، اتھونا دور وی آؤنا سی
توں خالق سیں، کجھ سوچ ذرا، اس جگ نوں اینج بناؤنا سی

ہن لوکی ہینوں کہندے نیں، میں جھنبے دا نوں روناواں
کیہہ دساں کہ بے سمجھاں نوں، میں پیار خدا نوں رونا واں

ایہہ دنیا تکھی سولی اے، ایہہ دور بڑا منصوری اے
پھلاں توں نرمل مکھاں تے، دکھاں نے وٹی گھوری اے
نہ کچے نسا تھ نبھاؤندے نیں، نہ بیلا اے نہ چوری اے
اک پاسے چن تے ڈیرے نیں، اک پاسے صبر صبوری اے
نکراں لئی نشال دو نشلے نیں، اج پیار دے موڈھے کھوسی اے
اج جسماں چھیاں پائیاں نیں، اج روحاں دے وچ دوری اے

کیہہ انور ایہہ مجبوری اے، میں پیار وفا نوں روناواں
دُدھ سپاں نے موہنہ پالیناں، مڑ آپ خطا نوں سناواں

نویں نصیحت

نویں سمے دی نویں نصیحت، ہُن ددیاواں پٹھیاں وہنا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاوندیاں رہنا

سُن بھئی طالب علم پڑھاکو، اجے جیوندا اے تیرا بابو
اوہ بُھگتے گا آپ ناریخاں، بے شک مارکسے نوں چاقو
عالم بن کے کیہہ لینا ایں، علموں چنگی قلم ہلاکو

علم دی قسمت لکھیا ازلوں، جرنی پیڑ تے دُکھڑے سہنا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاوندیاں رہنا

کیہہ ہویا بھئی مُلّاں مندے، گل نہیں سُندے رب دے بندے!؟
ناں اللہ دے جے نہیں لبھدے، حلوہ کھیر تے مُرغ پندے
جھوٹھ مکر دا ڈھوٹھا پھڑ لے کھا جانویں سیت دے چندے

چندے نال اُسارے کوٹھی، چھڈ پرہاں حجرے دا بہنا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولاں پاؤندیاں رہنا

گل سُن جاویں مُنڈیا ٹیڈی! کیہڑی گل دی کاہلی ایڈی
ریڈی میڈ لباساں پٹیا، دِسنا ایں تو بوہت سٹیڈی
اپنی کیٹ دا رکھوالا اے، وچ کلباں تیرا ڈیڈی

گھر فر بنڈ بنا کے رکھیں، ڈیڈی دا وی منیں کہنا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاؤندیاں رہنا

جاندا بارا ہیا، سُنی کہانی، کیہہ ہویا جے گئی جوانی
ہُن نہیں ہان پیارا ہندا، کوئی کسے دا ہن نہیں جانی
عشق نے جے سودائی کِیتا، سو دو سو دی کر قربانی

فرسٹ جے ہووں کھیسے اندر فیر بھلا کیہہ یار تے رہنا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاؤندیاں رہنا

سُن نی کُڑیئے، ٹیڈی کاکی، کیہڑی گل دی ہُن ناچاکی
تیرا وی اسے حق برابر، بے شک لاہ دے شرم دی ٹاکی
اڑیئے تیرے باجھوں کیہڑا، کھیڈے وچ اولمپک ہاکی

طبلے نال ٹوسٹ رچاکے، سکھ لے چھینی ڈِگنا ڈھینا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاؤندیاں رہنا

کیوں گھبراویں مسٹر چھنڈے، کھا تہذیب دے گندے انڈے
فیشن دے تھکنڈے سکھ لے، مُڑ لوکاں نوں مار چھنڈے
شوٹ نما امریکی کھیتّن، سجنا، وکدے نیں وچ لنڈے

چار دِہاڑے رُوپ ودھالے، بدکاری دا پالے گہنا
ایویں رولا پاؤن سیانے، ایہناں رولا پاؤندا رہنا

پاگل

ایتھے لوکی اِک دُوجے توں ودھ کے مارن ٹالاں
ایتھے دِل دریاواں اندر حرص، ہوس دیاں چھالاں
توں ہیوں کوئی پاگل جاپیں جیہنوں چنگیاں لگیاں
اندر ور گئے جھلّے دیاں جھلّیاں وللیاں گلاّں

چارے کوٹ اجاڑ

سوچ فکر دیاں بُلبیاں اُتّے اُجیاں جیک پکاراں
جنّاتاں دا سایہ ہر تھاں سُنجیاں جب پن باراں
ٹاہ دیں ٹاہ دیں ٹکو دسے اُتّے ٹاہ واں ٹاہ واں نہ بیٹھی
اج خبر سے کِت اُڈ پڈ گئیاں اوہ کونجاں دیاں ڈاراں

کِدھر ٹُر گئے اِنسان

ہر کوئی ایتھے پاک پوتّر، ہر کوئی اینتھے ہے پردھان
ایتھے سُنیا رہن فرشتے! کِدھر ٹُر گئے نیں انسان

اوگن ہار نہ کوئی ایتھے، ہر کوئی جاپے رب دا بندہ
جیہنوں پُچھّو او ہو چنگا، ہور زمانہ سارا گندہ
ہر کوئی اپنی گل نُوں آکھے، سچّی گل اے وانگ قرآن

کوئی نہ اپنی غلطی منّے، ہر کوئی وڈّا ساہن اکھواوے
جھوٹھا بوہتے پیسے دے کے سچّے تائیں قید کراوے
مومن چھتے وچ کچہری، ڈوکیاں لئی قسماں کھان

میرے دیس دی دھرتی اُتّے بڑا نرالا باوا آدم
وڈّیاں دا جے ویلا آؤندا، جم پیندے ہر پاسے خادم
اِل داناں کوکو نہ جانن، فیروی سبھے سیاستدان

سبھ گلاں دا کھٹیا کھاندے، بوہتے لالیندے نیں سُوٹا
لاکے رگڑا اپی کے بُوٹی جد آؤندا درویشی جھُوٹا

آکھن نظریں آ گئے سانوں چوداں طبق تے ست اسمان
نویں نسل دے منڈے تائیں، جے کدھرے کوئی سو سمجھاوے
کھوے کتاباں پڑھ پھٹی کاکا، اگوں کاکا ایہہ فرماوے
ابا، فیل تے ہیں ہونا ایں، خبرے تیرا، کیہہ نقصان؟

نکے وڈے گھبرو سارے دیس دیاں اکھاں دے تارے
ایکٹنگ وانگ دلیپ دے کردے، بن گئے ہیرو کرماں مارے
کالج وی کلچر دے ناں تے بن گئے ایتھے فلمستان

ہر پاسے اسلام دی چرچا، ہر دم بھریاں رہن مسیتاں
ڈیرھی اکھیں اک دوجے نوں ویکھن نالے پڑھن نیتاں
اک دوجے نوں منبراں اتے چڑھ چڑھ کے آکھن شیطان
اچے بہت فرشتیاں کولوں ایتھے وسدی اے فنکاری
وچوں اک دوجے دی دشمن، اتوں پیار دی دعوے داری

چور اچکے چودھری ایتھے، گنڈی رن ایتھے پردھان
خبرے انور ایس دھرتی توں، کدھر ٹر گئے نیں انسان

منڈی

ایہہ دُنیا دی منڈی ایتھے کجھ تے یار خرید
اکو امن نہ منگیں باقی سبھ ہتھیار خرید
سبھ کجھ وِکدا یار خرید

علم کتاباں، بستے وکدے، ایہہ مٹیوں دی سستے وکدے
جیہدا نور ہنیرے ونڈے اس منزل دے رستے وکدے

فلسفیاں دی ایس دکانوں مغرب دا کردار خرید
سبھ کجھ وِکدا یار خرید

گورے وِکدے کالے وِکدے بانکیاں نیناں والے وِکدے
باغ رہے اک پاسے سجناں باغاں دے رکھوالے وِکدے

عشق نے ویکھ بزار سجائے وِکدا مُل پیار خرید
سبھ کجھ وِکدا یار خرید

دِل وِکدا ایمان وی وِکدا، پیراں دا فرمان وی وِکدا
مُلّا دی تکرار وی وِکدی، فتوے دا سامان وی وِکدا

ربّ وِکے پیا کُھلّم کُھلا، وِکدا وِچ بازار خرید
سبھ کُجھ وِکدا یار خرید

پریتاں دے ونجارے وِکدے لکھاں حُسن وِچارے وِکدے
رُوپ جوانی، جسم اداواں کرماں دے کئی مارے وِکدے

نچدی ہوئی جھانجر کولوں بھاویں توں جھنکار خرید
سبھ کُجھ وِکدا یار خرید

باوے آپے بھولے وِکدے، بیبے وِکدے گوّے وِکدے
رسماں دے میلے وِچ ایتھے، مٹیاراں دے ڈولے وِکدے

رسم، رواجاں، ریتاں اوہلے، دِل دے ٹُٹے تار خرید
سبھ کُجھ وِکدا یار خرید

دوزخ وِکدی جنت وِکدی، بہی حوراں دی عظمت وِکدی
اتھے وِکدے مجبوراں دے، مزدوراں دی عزت وِکدی

وچ خزاں دے بہہ کے بھاویں سجنا، رُت بہار خرید
سبھ کجھ وِکدا یار خرید

اج نہیں ہونا یار گذارا، نہ رو سجنا، اوئے فن کارا
ویلا بدلیا دُنیا بدلی، توُں نہ سکھیا کوئی ورتارا

دے کے نقد ضمیر دی قیمت شہرت دا دربار خرید
سبھ کجھ وِکدا یار خرید

انور دُنیا ہیرا پھیری، دولت دی اِک گھمن گھیری
ایہنوں نہیں پہچان کسے دی، نہ تیری نہ سجنا میری

دولت دے سبھ دلبر سجن بھاویں سو دلدار خرید
سبھ کجھ وِکدا یار خرید

خیر منگاں دیس دی

منگاں خیر دیس دی تے جند دلگیر دی
کوئی تے آواز سنے بھلے جیہے فقیر دی

جھکھڑاں تے پھانڈیاں دے وچ پیا ڈولناں
گنگے بولے سمے اگے دکھ پیا پھولناں
سدھراں دا پاٹا جھگا
چوراں دا اے میلہ لگا
سمجھ نہ آوے گل کراں کیہڑی لیر دی

پاک مٹی دیس دی اے سجنو پکار دی
دیس دے سپوتاں دے سر لئے واجاں مار دی
نیندراں دے پیاریو
اجے نیندراں دے ماریو
جاگو تے سناواں گل اکھیاں دے نیر دی

نھاویں تھاویں لیڈراں نے کھولیاں دُکاناں نیں
جھُوٹھ سچّ ویکھ وے نہیں، لمیّاں زباناں نیں
کُرسی دا غم کھاندے
قوم دا ایہہ چم کھاندے
منگدے نیں ووٹ، بن شکل فقیر دی

اُچّے اُچّے منبراں تے مُلّاں وی نیں وھاڑدے
کھیڈ اے تعصباں دی مسئلے وگاڑدے
فرقے ایہہ بنائی جاندے
ڈھڈ ودھائی جاندے
اِکوّ گل جاندے نیں، حلوے تے کھیر دی

سوٹا کوئی پیر ھی ہیٹھاں اپنی نہیں پھیردا
شوکدا طوفان اے تے بدل اے ہنیر دا
غلطی نہ منّے کوئی
پیا سر بھنّے کوئی
دُوجیاں دی چھڈ وے نہ گل تقصیر دی

دفتراں عدالتاں دی اِکو جیہی چال اے
وِچھیا سفارشاں دا سارے پاسے جال اے
راشیاں دے ہتھ آرا
آوا گیا اُوت سارا
سپ کوئی مار دا نہیں شامت اے لکیر دی

دیس دیاں تاجراں دا قسماں پیار اے
دھندیاں بلیک دیاں پھوکیا بزار اے
پُورا کوئی تولدا نہیں
سچ کوئی بولدا نہیں
رانجھا وی نہ سُنے اج کُوک جٹی ہیر دی

دین دا لباس پا کے ٹھگ پئے نیں گھیر دے
قوم دے وجود اُتے ٹُونے ہتھ پھیر دے
لکھدے تویت رہندے
کردے پریت رہندے
زر، زن، دوویں سیوا وچ رہندے پیر دی

دیکھدے نہیں شیشے وچوں اپنیاں صورتاں
جھوٹھی موٹھی لبھدے نیں پیٹیاں جھوٹھاں
بُھل تدبیراں گئیاں
رُس تقدیراں گئیاں
گل کوئی سُندا نہیں اپنے ضمیر دی

شیشے دے مکانیں بہہ کے وَٹے پئے نیں مار دے
کدی آوندے مُوہوں گلاں کجھ نہیں وچار دے
لکھ تُوں ایہہ لکھ ہوئے
دیس کو نوں دکھ ہوئے
چُھری ایہہ جہالتاں دی بیرا سینہ چیر دی

انور آ پیاریا، قوم نوں سنوار دے
اِک واری اُٹھ کے تے فیر واج مار دے
جیون اُتے مرن سکھ
چھلاں وچ تَرن سکھ
نہیں تے کدی مکنی نہیں گل کشمیر دی

تُوں وی عید منا

(اعلانِ تاشقند دے بعد، پہلی عید اُتّے)

درداں مار یا! درد لُکا کے تُوں وی عید منا
دُکھاں دے گل باہواں پا کے تُوں وی جھُمر پا

تقدیراں دے چکّر دا نہیں کوئی یار علاج
کیوں سوچاں دے کھوہ لتھا ایں فنکارا ڈبھ وانج
رویاں کِتھے مکّن لگا اے درد تے غم دا راج
گھول نہ زہر حیاتی اندر، رکھ خوشیاں دی لاج

میری من لے، پیڑ لُکا کے، کھِڑ کھِڑ ہسدا جا
ریت نبھا خوشیاں دی تُوں وی، جام شراب اُٹھا
تُوں وی عید منا فنکارا
تُوں وی عید منا

بھاگاں والیۓ مائے آ گئی ، اج خوشی دی عید
منگ دعا نی مائے ، سچے سُکھ دی ہووے دید
رَبٹ رَبٹ کِس دی راہ تکنی ایں ، توڑ دے آس اُمید
واہجاں ماریاں کدی نہیں مڑدے جا کے پُت شہید

پُت اپنے دی نشان دے اتّوں ، سدھراں گھول گھما
جھلیّاں وانگر ہستی جا نتے جگ نوں نال ہسا
توں وی عید منانی مائے
توں وی عید منا

شیر ، دلیر ، بھرا دیئے بھینے ، اج نہ ہو دلگیر
عیدے دے دِن کِس تکنے بھینا ، تیرے وگدے نیر
کون وطن دی خاطر لنگھیا موت ندی نوں چیر
خوشیاں دے وچ بُھل بُھلا گئی ، دُنیا تیرا وِیر

بُھل سکیں تے توں وی بھینا ، اپنا وِیر بُھلا
عید دے دِن نے جھلئے بھینے ، گیت خوشی دے گا
توں وی عید منانی بھینے
توں وی عید منا

لاڈاں پٹّے بھولئے دھیئے، واہ گڈڑی دے وال
نکّیاں نکّیاں سکھیاں نوں گڈّی دا داج وکھال
نویں ہوڑے لین گیا سی، ابا سدھراں نال
اوس نہیں اوناں کملئے دھیئے، بھُل جا سبھ خیال

ضد اپنی نوں صبر سکھاکے، دھیئے نہ کرلا
گڈی دے نال گلاں کرکے اپنا من پرچا
توں وی عید منانی دھیئے
توں وی عید منا

اَت اداسیاں اکھاں والئے، مٹیارے نہ رو
عید دیاں خوشیاں وچ مکھڑا، ہنجواں نال نہ دھو
جاون والے کدی نہیں مڑدے، آس دا بوہا ڈھو
چھڈ اڈیکاں، ہن نہ ایویں ہاری وچ کھلو

کنگناں دے چوڑے دا چنا، ہن نہیں لبھنا جپ
ٹٹیاں ہویاں ونگاں کٹھیاں کرکے .. ہن چھنکا
توں وی عید منا مٹیارے
توں وی عید منا

انورؔ چوبھ کے سُولاں اُٹھ احساس دی پیڑ جگا
سترہ دِن دی اوہ سچیّ تاریخ سدا دوہرا
ویلے دا فرمان نہیں ٹلنا، ایویں نہ دِل ڈھا
اوہ کشمیر نمانی سدّے اگےّ قدم ودھا

منگ شہادت انور توُں وی اپنا فرض نبھا
غازہ، رتّ شہیداں لے کے سدھراں نوُں چمکا
توُں وی عید منا لے، انورؔ
توُں وی عید منا

۱۹۶۵ء

فرض

اُٹھّے، بولے بدلاں اولے پئی للکارے بجلی
سونے رنگی سپنی وانگوں دُئے لشکارے بجلی
انورؔ یار سوار کے رکھیں آہلنیاں دے تیلے
خبرے کیہڑے ویلے تینوں آن پُکارے بجلی

چھ نکتے

خیر وطن دی رکھیں ربا، وسّے پاکستان
جمن لگ پئے دیس دے اندر ہُن کجھ نکتے دا ان

وحدت دا اِک نکتہ چھڈ کے اوہ چھ نکتے دسن
کلجگ دے ایہہ ناگ نرالے اپنے جسم نوں ڈسن
دوئی دی دلدل دے اندر ساری قوم نوں دھسن
سانجھے پیار دی دولت ساتھوں چور اُچکے کھسن
قوم نوں پھانسی چاڑھن دے لئی رسے پیڑے کسن
جیہڑا اکّھ دی گل سمجھاوے اوس دے اُتے ہسن
کن اپنا نہ ٹوہ کے ویکھن کُتیاں پچھے نسن
قطرہ دی دریا بن سکدا خوش فہمی وِچ وسن

جیہڑا قطرہ وچ سمندر چھکدا اے طوفان
وکھ سمندر کولوں ہو کے ہو جاندا بے جان

خیر وطن دی رکھیں ربا، وسّے پاکستان

دس کروڑ عوام نیں پاکستان دے راج دُلارے
سندھی دیس دا چانن نیں، بنگالی دیس دے تارے
پاک وطن دے گلشن دے نیں پھُل بلوچ پیارے
دیس دے دِل دی دھڑکن نیں پنجابی شیر نیارے
اِت دلیر پٹھان، وطن دی لج دے ہَین سہارے
اِک دُوجے دا درد وی سانجھا سُکھ وی سانجھے سارے
ایہو ایکا سامراج دے سینے چھُڑیاں مارے
ایس ایکے دا صدقہ ربّ نے وگڑے کاج سنوارے
جھیڑیاں قوماں ایہہ ایکے دا اِک نقطہ بھُل جان
سوہنہ ربّ دی نہیں دُنیا اُتے رہنڈا نام نشان

خیر وطن دی رکھیں ربّا، وسّے پاکستان
دُنیا اُتے کمزوراں نوں ڈاہڈے لیندے جھپ
ڈنگ گیا اے پہلاں ای سانوں اِک سیاسی سپ
قومی اِک زبان دے بدلے دُو دی پا گیا کھپ
گُرو جیہاں دے چیلے تے چیلے جان چھڑپ
ایہہ چھُنکتے کر جاون گے ساری قوم ہڑپ
جمدیاں ای اِس فتنے دا ورقہ دیئے ٹھپ
جے ایہہ فتنہ ڈونگھا کدھرے اساں نہ دتّا نپ
ڈُب مرن نوں پانی وی نہیں لبھنا سانوں لپ

کلُّ مُسلم اِخوہ دا جے بھُل گئے فرمان
صدیاں دے لئی ساڈے اُتّے رووے گا قرآن
خیر وطن دی رکھیں ربّا، وسّے پاکستان

اِک وطن تے اِکّو عزّت، اِکّو دین ایمان
اِک رسولؐ تے اِک کتاب نے اِکّو اے رحمٰن
ایہو اِکّو نکتہ ساڈے قائد دا فرمان
ایسے اِکّو نکتے اُتّے قائم پاکستان
ایہو اِکّو انکھی نکتہ ساڈا مان تران
ایسے نکتے لئی شہیداں واری اپنی جان
ایسے اِکّو نکتے کولوں ڈردا کل جہان
ایسے اِکّو نکتے صدقہ جتّے اسں مدان
نویں نرالے ایہہ جو نکتے میری سمجھ نہ آن
ایس تے اِکّو نکتے خاطر ہوواں گے قربان
خیر وطن دی رکھیں ربّا، وسّے پاکستان
سُنو سرہاندی سُنو پواندی رہوے وچالے تک
کلّے رہ کے پھبنے خان وڈھا بھندے نیں نک
ڈاروں وچھڑے پنچھی، لوکی پنجرے دیندے ڈک
چور اُچکّے جاگ پیئے نیں، بجھا وی تہیں چک

عقل گوا بیٹھے نیں تاہیوں قوم نوں مارن چک
ایہہ کرسی دے چور نیں، کرسی بھدے گئے نیں تھک
لالچ ہتھوں اُٹھے ہو گئے، ہو گئے نیں ان جھک
کھوتے کدوں وڑیویں کھاندے، اوہ کھاندے نیں چھک
ہودے کے وی قائم رکھنی اساں وطن دی شان
پاکستان دی وحدت اتوں وار دیاں گے جان
خیر وطن دی رکھیں ربا، وسّے پاکستان

کمزوراں دیواراں اُتّے کھڑی نہیں رہندی چھت
ایہناں گرگ سیاست داناں پایا اے نواں کپت
حاکم وی ہُن لنگھے جاپن، ماری گئی اے مت
لُکڑ کھمہ اڈا کے لیندے اپنے سر وچ گھت
اِک واری دا کھُنجیا ویلا ہتھ نہیں آؤنا وت
پاکستان دے دوویں بازو پاکستان دی پت
غلط نظام دے ہتھوں جاپے بنی ساڈی گت
گھر دی بے اتفاقی ساڈی پی جاوے گی رت
فیر نہ کہنا کیتا نہیں سی انور نے اعلان
یلا سانبھو، ٹلنا نہیں جے ویلے دا فرمان

جنوری ۱۹۶۵ء

ویلا کرے گا آپ انصاف!!

ڈُبّا حیرتاں دے وِیہنیں سوچناواں، کیہڑے فن نُوں ویلے دی ڈِکھ آکھاں؟
کیہڑے سچ نُوں قلم دا یار سمجھاں، کیہڑے جُھوٹھ نُوں فن دی اکھ آکھاں!

میتھے وقت نے مڑھے اُلزام اِیویں، تھیں سال گِیت ہنکار دے گاؤن جوگا
میں تے سچ دے زہر نُوں چکھیا اے، میں نہیں جُھوٹھ دی رِیت نبھاؤن جوگا
میرا فن وی درد خلوص باجھوں اکھّر اِک نہیں قلم تھیں پاؤن جوگا
ویڑھے جدوں تحقیق دے لنگھناواں رہندا فیر نہیں پرت کے آؤن جوگا

سیتھے جاندے جدوں بھُچال آوے، لکھّاں فِر چو فیریوں ٹُٹ بیندے
ایہہ وی ہُندا اے لرز دی دھرت وِچّوں، چشمے نویں حیاتی دے پھُٹ پیندے

کیویں بناں فقیر، لکیر دا میں، کیوں نہ کراں میں سوچ وِچار دی گل
قِصّے ہوس دے جوڑ کے مڑ سے لُٹّے، جاتی کسے نہ ہیر دے پیار دی گل
کِتھّے جمی تے کد دِل جوان ہوئی، کیویں ٹُٹ گئی ساہواں دے تار دی گل
دِتّا زہر یاں قُدرتی موت موئی، ہے کوئی جاندا اوس کردار دی گل

اوہو کالکھاں ویکھ کے چیکیاسان، بھڑک اُٹھّی سی انکھ دی اگ ہیرے
کینا جرم تے ایہہ ہیں[1] جرم کیتا، لہن دتی نہ انکھ دی پگ ہیرے
کیتی کسے نے کدی پڑچول ناہیں، پھڑ دے سینکڑے قلم دے ٹھگ ہیرے
مینوں سوچ دے بیلیاں وچ اوڑک پیا چارنا عقل دا وگ ہیرے

فرضی[2] قصیاں دا اکھّاں زور دے کے لُوٹا آپ حقیقت دا پٹ گئے نیں
کرد اجرم نہ کیویں ہیں، جدوں شاعر کرکے مسخ تاریخ نوں لُٹ گئے نیں

لُوہا ماضی دا کھول کے، فنکار وا چلّو سچ دا رُوپ نکھار لیئے
کتھوں تیک ہُن لیک نُوں کُٹنا جے آؤ ڈھونڈ کے سپ نوں مار لیئے
گھُمن گھیریاں قوم دے چونہہ پاسیں سینے تان کے بیڑیاں تار لیئے
پردہ چُک کے اصل حقیقتاں توں، کیوں نہ فن تے ادب دی سار لیئے

لاہیئے تُہمتاں پاک خاتون اُتّوں، جیہدے زُہد نوں منّیا نوریاں نے
پچھّو کدی تاریخ دے ورقیاں توں، پلّا کدوں بیڑیا چُوریاں نے

۱۔ میرا جرم ایہہ سی کہ ہیر رانجھے دے روائتی قصّے دا ہیر دے تے ہیر ون میری نظر وچ حقیقی عشق دے علمبردار نہیں سن تے میں اوہناں دے کردار تے تنقید کریاں ہویاں ”جے میں وارث ہُندا“ میں وارث دا وارث نے ”وارث شاہ ہوراں دے حضور“ نظماں لکھیاں۔

۲۔ دمودر کھتری توں لے کے ہُن تک سبھ شاعر ہیر رانجھے دا فرضی قصہ لکھدے رہے، تے ایس فرضی قصّے وچ دوتا زکی ناں ہیر تے رانجھا غلط انداز وچ پیش کردے رہے ہیں۔

لے کے یار دموودے کھتری نوں کشتہ یار تیکر سبھے کوکدے رہے
ورنہ حق دل کسے نے پھولیا نہ، اکّو وَنجھلی نوں سبھے پھوکدے رہے

عزّت نبیوں بنی اوہ ہیر کیکوں؟ کسے رتّی نہ کدی پچھان کیتی
کتھے ہیر ویاہوڑ سی کھیڑیاں دی؟ کیہڑی لیکھاں نے سہتی ننان کیتی
نہ کوئی ڈولی، وجود نہ کھیڑیاں دا، ایویں چیکاں نے جان ہلکان کیتی
کیہڑا کیدو سی اوس تاریخ اندر؟ فرضی کسے دی ذات شیطان کیتی

کیہہ سی ہیر تے رانجھے دا پاک رشتہ؟ سبھے جھوٹھ دے کوٹ اُسار دے رہے
ایویں شعر دے سُچّیاں شیشیاں وِچ، شاعر ہوس دا رُوپ اُتار دے رہے

اُوسے رُوپ نوں ویکھ کے پڑیاساں، بِنُوں کریں معاف مٹیار ہیرے
بِنُوں وہم سی جھوٹھ نہیں کدی کہندے، جیہڑے ویلے دے ہون فنکار ہیرے
صدیاں بعد تحقیق دے عکس اندر ڈِٹھا تیرا میں پاک کردار ہیرے
تیرے زُہد دی شکل وگاڑ سُتّی، ایہو بہتّ کے جھوٹھ طومار ہیرے

جھوٹھی چکّی دے پُڑاں دے وِچ شاعر تیرے پاک کردار نوں دَل گئے نیں
سبھے شعراں دے تجربے بُرش لے کے تیرے مکھ تے کالکھاں مَل گئے نیں

پڑھو دارا شکوہ دی آرزو نوں، یکتا[3] یار نے لکھے سبھے بول دیکھو
بصری رابعہ وانگ سی ہیر نیتی، بہہ کے شاہجہان[4] دے کول دیکھو
ملکھاں نیک انسان مُرید اوہدے، سنگ رانجھے[5] دے شاہ بہلول[6] دیکھو
جی کے ورھے چھتالی[7] وفات پائی، ورقہ زہر دا کتھے جے ؟ پھول دیکھو

مطلب ہیر دا " زاہدہ عابدہ " سچے پچھو شاہ مخدوم کبیر کولوں
کیہڑے جُگ دا لیا جے آن بدلہ، دسّو فنکارو! تتّی ہیر کولوں

بالناتھ دا بالکا کیویں رانجھا، بندہ نیک اوہ بالکا ہیر دا سی
حضرت شاہ جلال[10] بخاریئے دی اوہ تے کُٹیا کسے نا پیر دا سی
کیتی شاعراں بھگتنی پئی رانجھے، کیکوں مناں ایہہ پھیر تقدیر دا سی ؟
رشتہ لبھ لو عقل دے ویہن وچوں، درجہ ہیر دا رانجھے لئی پیر دا سی

۳۔ شاہجہان دے عہد دے اک حاکم نواب احمد یار خان یکتا نے دارا شکوہ دی فرمائش تے مثنوی ہیر رانجھا لکھی سی تے اوہدے وچ رانجھے نوں ہیر دا مُرید تے خلیفہ لکھیا اے ۴۔ نواب سعد اللہ خان وزیر اعظم ہند شاہجہان دے سوانح شاہجہان وچ صفحہ ۳۰ اُتے لکھیا کہ مائی ہیر عرف عزت بی بی عارفہ کاملہ سن ۵۔ حضرت شاہ جمال چینوٹی مشہور ولی رانجھے دی بیعت دے گواہ نیں، دیکھو کتاب مشائخ از ہند مطبوعہ مدراس اکیڈیمی ۶۔ شاہ بہلول لودھی وی ہیر دے معتقد تے مُرید سن بحوالہ مضمون اختر علی ندوی ماہنامہ آجکل دلی ۱۹۴۴ء ۷۔ سن پیدائش ۸۳۰ ہجری وفات ۸۷۶ ہجری ۸۔ فیروز اللغات صفحہ ۶۹۲ ۹۔ بقول حضرت شاہ مخدوم کبیر بخاری ہیر اپنے دور دی رابعہ بصری ہووے گی، رسالہ نظام المشائخ صفحہ ۹ ۱۰۔ حضرت شاہ جلال بخاری چوچک دے پیر،

ڈولی چڑھی نہ ماریاں ہیر چیکاں نہ کوئی سپ نہ ریٹر کا ڈنگدا سی
کھیڑے گئی، نہ اُدھلی فیر اوتھوں، نشہ شاعراں نوں ہیتی بھنگدا سی

ذکر العارفین[11] وچ گلاں ہیر دیاں نالے تذکرہ جھنگ[12] دے ولی ویکھو
ویکھو پھول مشائخ ازہند تائیں، ہیر عارفی تخت تے کھلی ویکھو
روزنامچہ شاہجہان تکو، جتّی ہیر نہیں، پاک جیہی کلی ویکھو
کارنامے[13] روحانی وی پڑھو تے سہی، اُٹھو! شاعرو! سچ دی گلی ویکھو

لے نی سچیئے پاک خاتون ہیرے، چھ سو سال دے اَت ہنیر مُکّے
نوں وی منگ دعا نی رب کولوں، جھوٹھے عشق دا کتے جے پھیر مُکّے

میں کے رفن دا ویکھ خلوص ہے کہ، بیڑی کیویں تحقیق دی تار رہیاں
دل دے زخم اگھیڑ کے جگ اُتّے، واجاں پیار دے رب نوں مار رہیاں
تیرے مکھ توں کھرچ کے کالکھاں نوں، تیرا حسن تے روپ نکھار رہیاں
ویلا رہوے گا سدا گواہ میرا، گوٹاں جِت کے وی بازی ہار رہیاں

جیہڑے قلم معصوم نے جرم کیتے، اوہدے کریں گناہ معاف ہیکر
دعوے کرے خلوص دا کیویں انور، ویلا کرے گا آپ انصاف ہیکر

۱۵ دسمبر ۱۹۶۸ء

---

[11] ذکر العارفین صفحہ ۱۰۵ [12] تذکرہ ادبیات جھنگ، بلال زبیری (مضمون مائی ہیر) [13] علمائے ہند کے روحانی کارنامے، صفحہ ۲۱۱

سہاگ دی شہادت

[بیگم عزیز بھٹی شہیدؒ، بیگم شامی شہیدؒ تے اپنے سہاگ شہید
کراؤن والیاں ہزاراں مٹیاراں نوں نذرانہ عقیدت]

آیا انکھ داموڑ تے قلم میرا، ایہناں ویلیاں ہتھ تلوار بنیا
ٹھاٹھاں مار کے عزم شہادتاں دا میرے دیس دا ہار سنگار بنیا

پُتر ماواں دے لاڈلے بنے لاڑے، سہرے بنھ کے موت دے ڈھکدے رہے
رو دیا بھیناں نے ویراں نوں آپ کیتا، ہنجو ہاں باں دے اوہلے سکدے رہے
دھیاں بابلاں دا رستہ روکیا نہ، انکھی، انکھ دے بھار نوں چکدے رہے
ٹورے آپ سہاگناں نے، رشتے پیار دے پل وچ مکدے رہے

ہاڑے گھٹ لئے، ہاواں نوں روک لیتا، ہنجو کیرے نہ کسے ورلاپ کیتے
پوری قوم دے سُچیاں جذبیاں نے اُچکے ہتھ تے فتح دے جاپ کیتے

ونگاں ٹُٹیاں کھٹیاں کرن بیٹھی، بھینے جھلئے کون مٹیار ایں توں
چُنی ٹنگی اُو صبر دے نیزیاں تے، پتھر ہوئی ایں، کیہڑا شاہکار ایں توں

کائنات وی صِلہ نہیں دین جوگی، کیہڑے موتیاں دا اُچا ہاراں تُوں
چھوہواں گل تے کراں خطاب کیہڑوں کِسے چن شہید دا پیاراں تُوں

تینوں لِکھاں سہاگن تے قلم سنگے، بیوہ آکھاں تے شرم شہادتاں دی
تیری اکھ دے سہکدے اتھرو تُوں سکھی عرشیاں جاچ عبادتاں دی

کیہنوں کُٹ کے چوڑیاں پاؤ نیاں نی، بتے کاواں نہیں کدی کرلاؤ نا نی
تھڑکے آٹے دی تاؤن تے سگن کاہدا، ہن نہیں تیرے پردیسی نے آؤنا نی
دُکھی بھینے تند دا ایہہ جندڑی دا، توں ای بالنا ایں، توں ای تاؤنا نی
پُونی پیار دے سل دی کتنی ایں، تند ہجر دے نکلے پاؤنا نی

سجن گھریں جے آؤناں بھل جاؤن، بنے فیر نہیں لوڑدے کاں بھینا
سراں نال سرداریاں جگ جاندے، باجھوں سائیں دے کتے نہیں تھاں بھینا

تیرے زخم دی سار توں جاندے نہیں، جیہڑے گونجدے گیت بہار دے نیں
سبھے معجزے اُچیاں عظمتاں نے، تیرے جِن دے پاک کردار دے نیں
دِل دی تختیوں کدی نہیں مِٹن لگے، ہیں ایہہ جانناں لوڑنے پیار دے نیں
خواباں وچ وی تھرکدے بُل تیرے اوسے جنتی نوں واجاں مار دے نیں

میرے قلم دی جیبھ وی چیکدی اے، چھمکاں ہجر نے ایسیاں ماریاں نیں
اکھیں ویہندیاں پیار دے پنجرے چوں، پنچھی اُڈ گئے مار اُڈاریاں نیں

مُڈھوں لیکھ او لڑے عظمتاں دے، نہیں سی قوم دے بھاگ وی جاگنے نی
تیرے چن نے اپنا لہو دے کے، سالوُ رنگیا تیرا سہاگنے نی
چوڑے رانگلے پیار دے وطن خاطر، پے گئے وقت توں پہلاں تیاگنے نی
لیکھیں لکھے گئے سادو جوگ والے، چھوہنے پیے نیں گیت وراگنے نی

اکھاں تیریاں مقبرے سدھراں دے، کھُلتے وچ اُڈیکاں دے نین تیرے
لکھاں دھیاں دی لج دی بنے چادر، جیہڑے کسے وی سُنے نیں وین تیرے

تیرے ہسدے اتھرو ویکھ کے تے، گنگا فن تے قلم حیران ہُندا
جے نہ تیرا سہاگ شہید ہُندا، قسم رب دی دیس ویران ہُندا
دھیاں بھیناں دی لج تے عصمتاں دا، چاہے کوئیں نہ کتے نشان ہُندا
بننوں تیرے شہید سہاگ دی سوں، ایتھوں تیرا نہیں نشان بیان ہُندا

تیری شان تاریخ دے ورقیاں تے، ڈبا حیرتاں دے وچ نہیں پڑھی جاناں
تیرے صبر نوں ویکھ بلندیاں تے، بس تاں سوچ دی سولی تے چڑھی جاناں

تیرے دُکھ نُوں اَت عظیم بھینے! نہیں اُوں ویلیاں کولوں وی نول ہونا
مکھ دھیاں دا ویکھ کیہہ سوچنی ایں، دھیاں نال نہیں دُکھڑا پھول ہونا
دھیاں پہنے جدوں سہاگ جوڑے، سجے ہون گے، بابل نہیں کول ہونا
پُتر بنھ کے چُپ دے سہریاں نُوں، گھوڑی چڑھن گے مُوہوں نہیں بول ہونا

آپے آپ اولاد لئی بنیں بابل، ہاڑے گھٹ جاویں، ہنجو روک لئیں نی
ویلا دیوے نہ مِہنا شہادتاں نُوں، مِٹھا ایس جیاتی دا جھوک لئیں نی

آوندی جھلک دے سکھ نُوں وار کے تُوں، ساڈا آن نکھاریا حال، بھینا!
تیرے ماہی نے وار کے جندڑی نُوں، دِتا سخت طوفان نُوں ٹال، بھینا!
دُکھ چُنے تے سُکھ کھلار دِتے، دیوا عزم دا دِتا اے بال، بھینا!
تیرے صبر دی لِکھاں معراج کیکُوں، جاپے اکھراں وا بیتوں کال بھینا!

انور کرے تعریف کیہہ عظمتاں دی، تیرے کول اے مان شہادتاں دا
تیرے چَن نے موت دے موڈھیاں تے، سانُوں دسیا ول عبادتاں دا

۲۰ دسمبر ۱۹۶۸ء

گمنام شہید

تُربت کسے عظیم شہید دی تے، توُں کیہہ جھلّیا، پھوُلنے پھولناایں
کیہڑے نام نمود توُں ٹولدا ایں، کاہنوں ہنجواں دے موتی رولناایں

کیہڑے لعل گواچے نوُں دھرتِ اُتّے، تیری سوچ نادان پئی لبھدی اے
لوُں عشق جنوُن دے پوُہنچ کے ایہہ، کیہڑے نام نشان پئی لبھدی اے
اودھر ویکھ تاں نئے دی شاہزادی، ہوکے کویں حیران پئی لبھدی اے

لکھے نام نہیں ایہناں دے کتبیاں تے، ایتھے عجب اے کرم شہادتاں دا
ایہہ اوہ ناطق قرآن نیں ربّ دی سونہہ، جیہناں رکھیا بھرم شہادتاں دا

ایہہ تے لگیاں پالنا جاندے سَن، ویڑھے فرض دے مکھ توُں موڑیا نہیں
ایہناں راز حیاتی دا کھولیا اے، رشتہ نال حیاتی دے جوڑیا نہیں
کیتا آپ قبول گمنامیاں نوُں، ایہناں نام نمود نوُں لوڑیا نہیں

پینیتے سمے دی اکھ توں پرے ہوکے، لگیّ والیاں جام شہادتاں دے
ناواں والے شہید وی دِنے راتیں، کردے وِرد گمنام شہادتاں دے

ایہہ نہیں منگدے فہمتاں سولیاں توں ایہہ تے فطرتوں ای منصور ہندے
آکھی ایہناں دی رب وی موڑ دا نہیں، سو دے ایہناں دے دھر منظور ہندے
ایتھے عشق وی ٹیکدا آن متھا، ایہہ تے عشق دا آپ دستور ہندے

مرضی ربّ رسولؐ دی سدا او ہو، مرضی جیہڑی گم نام شہید دی اے
ویلے سہکدے ایہناں دے درشناں نوں، رہندی جھکھی تاریخ وی دید دی اے

دیندے روک ایہہ قلم مورخاں دے ہتھوں حرف تاریخ دے کھس لیندے
جذبے بخش کے عزم دے ویلیاں نوں، آپوں وچ گمنامیاں وس بیندے
ایہہ نہیں ویکھدے صلہ عباداتاں دا، ایہہ تے سولی دے اتے وی ہس لیندے

ویلے پکدے رہن گے حشر تیکر، ناویں عشق دے اتھرے جانیاں دے
ایہہ نہیں لوڑدے نام نشانیاں نوں، کتھے جیہڑے گمنام نشانیاں دے

جیہڑے عشق دے بھار نوں چک لیندے اوہ نہیں چکدے بھار سرناویاں دا
پہلاں سمجھ جنون دے معنیاں نوں، پتا پچھ لئیں فیر نتھاویاں دا
جتھے نبیؐ دے عشق دا نور ہووے، اوتھے کم کیہہ بھلا پرچھاویاں دا
کملیؐ والے نے کج لئے آپ انور کجھے بھیت نیں کرم نوازیاں دے
دے کے سراں نوں پڑھی نماز جیہناں، ایہہ امام نیں اوہناں نمازیاں دے

۲۳ دسمبر ۱۹۶۸ء

اے قائداعظمؒ

اے بابا، اے قائداعظمؒ، توں سیں درد ی مرد اکھیلا
ساڈے ہون دا اِک ثبوت اے، تیرا اُدّم، تیرا جیلا
اے بابا، اے قائداعظمؒ

توں سیں چن خودی دا بابا، قوم دا ٹِکّا، سوچ دی گانی
جو ڈِٹھّا اقبال نے سُفنا، توں اوہدی تعبیر نورانی
سُتّی قوم لئی سہے جگراتے، پاک وطن دا نیوں بانی

شالا رہوے سلامت بابا، چن اُتّے نارا چمکیلا
اے بابا، اے قائداعظمؒ

توں ساڈی سدھر دا رہبر، عمل مسیتے پاک نمازی
عزم، محبت، دا پیغمبر، آس، یقین، عمل دا غازی
ویلے دی شطرنج تے جتّی، اِکو چال تے دوہری بازی

اودھر "شاہ" ویلے دا پھُنڈیا، ایدھر اِک متعصب فیلا
اے بابا، اے قائداعظم

اِت ہنیریاں جھکھڑاں وِچ اِک انوکھا دیپ جگایا
لُٹو تے مُڑھکا اِک ہِک کر کے توں تاریخ دا رُخ پرتایا
لا اِلٰہ اِلا اللہ دی ، منزل پاک دا راہ وِکھلایا

توں سیں مومن، ہٹھ دا پکّا، وقت دا لاڑا، چھیل چھبیلا
اے بابا، اے قائدِ اعظمؒ

جیہڑے روشن موڑ دِتے تَیں بابا، تیرے سنگ ٹُرے سان
عشق جنوں دی مستی وِچ بن کے مست ملنگ ٹُرے سان
بِن ہتھیاروں رب بھروسے، دین لئی کر دے جنگ ٹُرے سان

تیرے اکھاں میٹیاں ای کھُنجھ گیا اوہ موڑ سجیلا
اے بابا، اے قائدِ اعظمؒ

عَلم اُٹھا کے جیہڑے سنگی، سنگ ٹُرے سن وِچ ہنیرے
لوگن توں پہلاں بابا، رُوپ وِٹا کے ہوئے لیٹرے
پاوندی رہ گئی دِین جیانی، درد غماں نے گھتّے ڈیرے
کیہنوں میں گلوکڑی پاواں، ہر پینڈا جاپے زہریلا
اے بابا، اے قائدِ اعظمؒ

حرص، ہوس دیاں لگیاں دوڑاں، پیار، امن دا ناں نہیں کدھرے
تیرے اُچ اصولاں دے لئی، ایتھے کوئی تھاں نہیں کدھرے
ایہہ کیہہ ہویا باغ نوں بابا، رُکھاں ہیٹھاں چھاں نہیں کدھرے

آکھاں کیویں بہار ہے ایہنوں، ہر پتّا اے پیلا پیلا
اے بابا اے قائداعظمؒ

منزل دا نہیں پتا ٹھکانا، ایویں راہواں پوچھ رہیا واں
دِل دا دیوا بال کے نیناں، ڈھونڈ رہیا واں، لوچ رہیا واں
اوسے کھُنجے موڑتے بیٹھا، وِچ ہنیریاں سوچ رہیا واں

ویلا مڑ کے آہلنیاں نوں کر چلیا اے تیلا تیلا
اے بابا! اے قائداعظمؒ

مُڑ یاداں دے وہنیں بینوں لہو دی بیاس جھناں یاد آئی
گونجیاں جتھے لج دیاں کوکاں بینوں اِک اِک تھاں یاد آئی
پھٹّڑ پیو دا چیتا آیا، چھتّویاں وِچ مّاں یاد آئی

ایدھر میتھوں منزل کھُس گئی، اودھر کھُسیا خویش قبیلہ
اے بابا، اے قائداعظمؒ

اکلاپے دی سُولی ٹنگیا، عشق دے بُوہے چپک رہیا واں
کام کرودھ دے پتھر کھا کے، پیار دے نقشے لیک رہیا واں
ورھیاں بدھی راہ وچ بیٹھا، اپنا آپ اُڈیک رہیا واں

کیہہ ہُن کوئی بھچال بنے گا، اُس منزل دا یار وسیلہ
اے بابا، اے قائدِ اعظمؒ

عشق جنوں دی منزل اُتے، جندڑی وارن والے جھلّے
خبرے کتھے ٹُر گئے بابا، لبھ گئے پاک زمین دے تھلّے
ہُن بے لجّی بنی سہاگن، لج شرم دے خالی پلّے

میریاں سوچاں، سوز دی لے تے، چھوہ لیّا اے سُر دِیلا
اے بابا، اے قائدِ اعظمؒ

میں نہیں لبھدا سونا چاندی، نام نمود نہ شہرت منگناں
لا اِلٰہ دی منزل ڈھونڈاں، میں اسلام دی عظمت منگناں
بابا پاک وطن دے اندر، میں تے پیار محبت منگناں

ہر اِک دے بُلھاں تے ہووے، بابا، تیرا بول رسیلا
وچ تر بخنیں مُڑ کے گھوکے، پیار دا چرخہ رنگ رنگیلا

..... دے ناں

پیار گناہ نہیں ہُندا سجنا، کس گل توں شرمایئے
سجنا، پیار دے کیتے ہوئے وعدے توڑ نبھایئے

توُں وی چُپ ایں، ہیں وی چُپ آں، لوکی کون دلاسا
جندڑی ہُن تے انج لے جیکن پانی وچ پتا سا
پیار نوُں جیبھا لبھ کے دیئے، کچھ سر بندھ بنایئے

چُپ دا جادُو توڑ کے سجنا، پیار الاہما لاہیئے
سجنا، پیار دے کیتے ہوئے وعدے توڑ نبھایئے

کجھ توں بول تے کجھُ ہیں بولاں، گیت انوکھا چھوہیئے
پیار نوُں جوندیاں رکھیئے سجنا، آپے بھاویں ہویئے
پیار دے ویری سمیاں اگے، دل تے سینہ ڈاہیئے

وچ شریکاں، وچ وچا کے پیار دا جھمر پایئے
سجنا، پیار دے کیتے ہوئے وعدے توڑ نبھایئے

میرے پیار دا نوں یوسفؑ ایں سجنا، پردہ چاڑے
پیار نے کدتائیں گنگیاں رہنا، یاں ہنوں سمجھاوے
مظلوماں نوں دیئے ہاسے ہیسے نال ہسایئے

یا مرجایئے پیار دی راہ وچ مڑکے گھر نہ آیئے
سجنا، پیار دے کیتے ہوئے وعدے توڑ نبھایئے

پیار دی ہیر تتی دیاں سینئے کدتیکر ہُن چیکاں
گلاں نال نہیں گل مکدی رنگ پوڑے وسنیکاں
پیار دی ہیر نوں کھیڑیاں ہتھوں آ آزاد کرایئے

چُپ دی سولی ٹنگیاں سدھراں رل کے گنگنایئے
سجنا، پیار دے کیتے ہوئے وعدے توڑ نبھایئے

چار چوفیرے چمکن لشکن مُڑ آساں دے تارے
ساڈے پیار دی منزل سانوں آپے واجاں مارے
وانگ حسین دے نال یزیداں آ جا ہُن ٹکرایئے

ویلے دا مونہہ موڑ دکھایئے یا انور مرجایئے
سجنا، پیار دے کیتے ہوئے وعدے توڑ نبھایئے

اجے نہیں پُجدا پیار

معاف کریں مٹیارے! میں آں اِک دُکھیا فن کار
منزل سمجھ نہ مینوں میری پینڈیاں ہتھ مُہار
مینوں اجے نہیں پُجدا پیار

سمے دے بھانبڑ کدی نہ پہنچن تیرے رُوپ دوالے
توں نہ ویکھیں سڑدے پنجر، رُوح نُوں چمبڑے جالے
نرمل، کومل، تیرا جُثہ، انگ نیں بھولے بھالے

میں دیپک دا سُر دردیلا، توں نازک ملہار
میٹھوں نہیں اوں جریا جانا اگ وچ سڑ دا پیار
مینوں اجے نہیں پُجدا پیار

جی تے کردا اے ٹیک دیاں میں متھا پیار دوارے
گندیاں میں تیریاں زُلفاں امبروں لاہ کے تارے
میریئے سدھرے، شالا تیرے وسدے رہن چبارے

میں پردیسی پینڈیاں پُٹیا، میرا کیہہ اعتبار
بھلیئے کِتے گوا نہ بیٹھیں ونگاں دی چھنکار
مینوں اجے نہیں پُجدا پیار

پینڈیاں وِچ گواچن جِتیاں، بُھل جائیں میرا ناں
وُسے دُکھ چوفیرے، اکھّن سڑ گیا پیار گراں
پتّھر مار اُڈا دئیں بنیوں، جے کرلاوَن کاں

ریت دے اُتّے لیک نہ ایویں آساں دے شاہکار
بھُبّھل وچوں ٹول نہ موتی نہ پئی جھلّ کھلار
مینوں اجے نہیں پجّدا پیار

اوہ چیتاں نوں سُولی باجھوں ملے نہ سُکھ دی تھاں
دَس بھلا اوہ مانن کیویں ایہہ زُلفاں دی چھاں
تیرے پیار دی اتھری سدھر دَس کیکوں پرچاں

دھوئیں وِچ ٹھٹھنے بھتیں، توں جھلّی مٹیار
ویکھیں کِتے ٹہنیاں بھانے چھوہ نہ لئیں انگید
مینوں اجے نہیں پجّدا پیار

اج سمے نے لوہ سُٹیاں نیں سبھے پیار بہاراں
کھوہ لئیاں نیں سنگیناں نے کلیاں توں مہکاراں
فصلاں تھاویں لاشاں اُگیاں، پانی تھاویں گاراں

عشق دے بُوٹے چڑ لئے ظُلماں، سڑ گئے نیں گلزار
وچھڑی کونج محبتاں والی نظر نہیں آوندی ڈار
مینوں اجے نہیں پجّدا پیار

پیار دے مندر ڈھاہُن نے امن دیاں اوتاراں
ہُن کیہناں دے وین سیاپے، پُچھن کیہدیاں ساراں
روندے پھر دے رانجھے ایتھے، ہیراں کرن پکاراں
سسیاں، صاحباں، سوہنیاں ایتھے لُوہ لئے ہار شنگار
ظُلم دے ہتھوں، پیار دے بُوہے لہُو دی وگے جھلار
مینوں اجے نہیں پُجدا پیار
غیرت دے فرزنداں تائیں ویلا پیا للکارے
پیار دیاں پینگھاں دی تھاویں سولیاں دین ہُلارے
انکھ دی اکھوں وگدے لہُو دے اڈ بیٹے سچھ اشارے
کون زلیخا، کیہدے سُفنے، مینوں نہیں کُجھ سار
اٹی کیہی تے کیہڑا یوسف، سڑ گیا مصر بازار
مینوں اجے نہیں پُجدا پیار
تیرے انور ویکھ نہیں سکنا، روندا رُوپ نتھاواں
تیرا رُوپ دی کھانہ جاوے ظُلم دا ایہہ پرچھاواں
مر جاون دے انکھ دی راہ تے جھلیئے، منگ دعاواں
روون نال کدے نہیں رُکنی ویلے دی یلغار،
میرے راہ وِچ اتھرو آں دی نہ پئی کندھ اُسار
مینوں اجے نہیں پُجدا پیار

۹ جنوری ۱۹۶۹ء

کرفیو

لمّا پندھ اے
ہر راہ بند اے
زنجیراں دی گونج سُنیدی
سائرن مارن چیکاں
پچّن ڈیہہ پیا بھُوت وچھوڑا
گئیاں سہم اُڈیکاں

تیرے اتھرو
میرے اتھرو
سدھراں نوں لو بخشن آ گئے
جیوں معصوم ٹُہنے
توڑ بھویں نہ آساں کدھرے
لاہ نہ سُٹیں گہنے

لوچ رہیا واں
سوچ رہیا واں
اُجن چیتی کیوں بھڑکے نیں!
بھاتڑ چار چوفیرے
ایہہ کیہو جیہا چانن ہویا اے
وَدھ گئے ہور ہنیرے

جوت جگائیے
عَلم اُٹھائیے
ریت دیاں دیواراں اوہلے
سَپ سمے دا شوکے
ہُن ایہہ کندھاں خیر مناون
ویلا سِر تے کُوکے

پُونجھ لے اکھیں
اجے نہ تھکیں
ازلاں دا دستور مُنیدا
راتوں بعد سویرا
کِرناں دا پیغمبر ہُندا اے
اڑیئے دُھوت ہنیرا

لمّا پندھ اے
ہر راہ بند اے
زنجیراں دی گونج سُنیدی
سائرن مارن چیکاں
اوہ چڑھیا، اوہ چُھٹیا سُورج
زندہ باد اُڈیکاں

۲۸ جنوری ۱۹۶۹ء

○
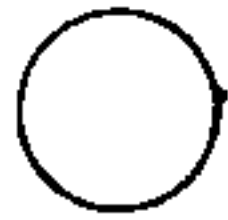
پیار دی راہ وچ

گھُن کھاہدی ہوئی لکڑی وانگر بھُر دا رہو
اپنے دِل دی کینی اُتے جھُردا رہو
پیار دی راہ وچ رُکھاں درد ونڈاؤنا نہیں
بھاویں تھک کے بہہ جا بھاویں ٹُردا رہو

دلیلاں

(ایوانِ صدر وچ سیاسی مذاکرات دی روشنی وچ)

چھڈ دِلا ایہہ گلے شکایت، کاہدا شکوہ کرنا
پیار دی بیڑی وِچ بیتے کیہہ ڈبنا کیہہ ترنا

اپنے گھبیں سڑدے لوکاں، دس کیہہ درد ونڈاؤنا
ہر کوئی اپنے غم دا کُٹھیا، کیہنوں درد سناؤنا
وِچ چوراہے پھول کے کِھدو، ہتھ بھلا کیہہ آؤنا

گل سوادگوا ہندی اے پے جائے جدوں صلاحیں
اوہ مٹیار کدے نہیں مُڑدی، جیہڑی پے جائے راہیں

اج تے ہر کوئی ہاسیاں اوہلے، اپنا کوجھ لکاوے
پانی رڑکن نال وِلاہن، مکھن کِتھوں آوے
بھار جے ہُندا، ونڈیا جاندا، پیڑاں کون ونڈاوے

کیہڑی ہونے دبویں مینوں ایویں کوڑ دلاسے
دا تریاں نوں اِکدھر ونڈے، دُنیا نوں دو پاسے

ہُن انصاف دی وِنگی تکڑی، تول نہیں تُلنے پُورے
غرضاں پٹّے، پجُدی اگّے، لڑ پئے بھرن ہنگورے
تُمّے کدوں مکھانے بندے، شہد نہ ہون دھتُورے

تانگھاں پٹیا، ہُن چُپ کرجا، کدی تیکر کوئی رووے
بھٹھ پوے اوہ سونا، جیہڑا اکّناں دا کھوہ ہووے

پرچھاویں چھڈجان تے، بوہڑے کوئی نہ سجن پیارا
رُڑھدا اکھ پھڑے پیا تِیلے، کدی نہ ملے سہارا
تُوں نہیں سُنیا، دانیاں مُوہوں، دُنیا کوڑ پسارا

سچی سُن کے اِنج وٹاوے، بے مکھ ہو کے پاسا
پانی دے وچ کھُر جاندا اے، جیکوں یار! پتاسا

یاری پھڑ دی زرداراں دے بُوہے اج سوالی
دوہتھاں دے باجھوں ہُن تے وجن ڈیہہ پئی تالی
عقلاں باجھوں کھوہ سُنیا سی، رُج وی ہوگئے خالی

ڈھیٹھ پُنے دے ہسدے گل وچ، لاچاری دا پھاہ اے
رووو جِندڑی گیت سناوے، ظالم کہن ویاہ اے

چار چوفیرے جاگ پئیاں نیں، وانگ جلوساں کانگاں
رب رسولؐ داناں بلھاں تے، عملوں خالی بانگاں
پئیاں چیک پکاراں، روٹی، مار کے بڑھ گئی سانگاں

سدھراں وانگ کریراں ہوئیاں، نم تے چڑھیاں فلاّں
انساناں دے پنڈیاں اُتوں ڈھلک پئیاں نیں کھلاّں

کملے بنن بیا تے کیہنوں، جے نہیں کوٹھی دانے
دولت دی تِل اُتے لگنے، نیوں ہُن زور دھگانے
رل کے متا پکاون بہہ گئے، کجھ اُنّھے کجھ کانے

انکھی بوہیوں باہر کھلوتے، آس دا بند جھروکا
سنگیناں دے پہرے بیٹھاں ساہ وی جاپے دھوکھا

شعر سخن دے بُت وی گنگے، ہُن نہیں کردے گلاّں
دِل دریا دا اپکاں وچ نہ ماریا کرہ ہُن چھلاّں
خوُن دا وتّر دے کے انوّر ہریاں کر لے ولاّں
کیہہ ہویا جے عزم دے، تھقّیں لیر و لیر پھریرے
ساہ ٹُٹن دے کول ہنیرا، اوہ پئے آون سویرے

۱۹ فروری ۱۹۶۹ء

خونی اتھرا موڑ

(اکرفیسو تے تاریخ دی روشنی وِچ)

اِک اوہ ویلا جد اِک سورج عرب دے عرشیں پھُٹیا
اوہدے چانن اَت ہنیریاں رُتاں دا گل گھُٹیا

اِک ایہہ موڑ کہ میرا چانن مینوں کھاندا جاوے
منصوراں نوں چاڑھ کے سُولی بھنگڑے پاندا جاوے
وطن دیاں سُقراطاں نوں پیا زہر پیاندا جاوے
"روشنیاں دے ناں تے" اَت ہنیر ودھاندا جاوے
میں اِس موڑ تے اپنے دیس دے وِچ وی ہاں پردیسی
لیراں لیراں ہو گئی اے ہُن، میری چُپ دی کھیسی

اِک اوہ موڑ جدوں اِک بچہ وِچ یتیمی پلیا
مسکیناں نوں ملی خدائی، کفر دا سورج ڈھلیا

اِک ایہہ وقت کہ مسکیناں دی وات نہ پُچھے کوئی
اپنے گھر وِچ آپ پرہنے، کتے نہ ہلدی ڈھوئی
وقت آکھے، مٹیار سمے دی کیوں بے لجّی ہوئی
میں پُچھناں، کیوں تیرے سِر توں لہہ گئی شرم دی لوئی
وِچ نرِیکھنیں، دُھنج وی پئی اے، جدھر جاواں دی دُھونی
سدھراں دی مٹیار بھلا کیہہ کتّے بہہ کے پُونی

اِک اوہ موڑ جدوں اِک انکھی، قبر تے مارے کوڑے
اِنساناں دا کوڑھ گوایا، پچبیر ہٹائے پھوڑے

اِک ایہہ موڑ کہ منصف بُھلّے سبھ انصاف قرینے
عدل دیاں تلواراں ہتھوں، چھانبیاں نیں سینے
ویلا پُچھے کیہڑی گلّوں دِل وِچ بھر گئے کینے؟
ملّاحواں دی نیّت وِسّے ڈوبے کنج سفینے؟
ملّاحو! ہُن سوچ سمجھ لئو چھلّاں اُٹھّ جاؤنا
کھیت نوں چُگیا چڑیاں نے تے ویلا ہتھ نہیں آؤنا

اِک اوہ رستہ جیہنے ٹُر کے منزل دی سُوہ لیتی
آزادی دی اوکھی بازی دَبّ وجا کے جِتّی

اِک ایہہ موڑ کہ کھلری چونسر نہ کوڈاں نہ گوٹاں
کھیڈن نال بندوقاں جیکوں ہیچے نال اخروٹاں
آس دی ڈولی اُتّے ہنجوآ کیوں کردے نیں سوٹاں
ہن کیہہ بُھکھ ہلاواں لوکو، بُھلیّں لگیاں چوٹاں
اتھرے موڑ داانواں تقاضا، ہن سُنناں آوازہ
راج لگدا اے چُکنا پئے گا، اپنا آپ جنازہ

اِک اوہ وقت جدوں اِک رحمت دروسمے واجریا
کسریٰ تے قیصر نے لاہ کے تاج دی قدیں دھریا

اِک ایہہ موڑ کہ ویلا اتھرا پھر دا اے بے راسا
پیراں نے چِر کُلی چُکّی روندا پھردا اے ہاسا
ویلا آکھے دَسّو تے سہی کتّے ہنیرا پاسا
ہن کیہہ دسّاں ہیں تنے آپ آں، پانی وچ پتاسا
کھُرن توں پہلاں اِک گل کہناں جے تُوں نِھ لیئں پلّے
مکّلاں نال کدی نہیں ٹلنے ایہہ تاریخ دے ہلّے

اِک اوہ موڑ جدوں اِک کالی کملی نے چھاں کیتی
پیرو کار نتے رہے اِک پاسے، منکر وی ہاں کیتی

اِک ایہہ موڑ کہ بیں "نہ" کہناں، اوہ پیا آکھے ہاں اے
یں پیا سٹر دے دُکھ نُوں جُھر یاں، اوہ پیا آکھے چھاں اے
لہُو دی بھری فرات نُوں آکھے، وگدا پیار جھناں اے
میرا ای قاتل، میرا ای منصف، لوکو! عجب تیاں اے
بیں اس اتھرے، موڑ دے بُوہے، عزم دا ڈھول وجا کے
اس گنگی زنجیر عدل نُوں، چھیڑاں گا کھڑکا کے

اِک اوہ موڑ کہ اِک پُھنی لئی بال اِک بنیا غازی
سندھ گواہ اے، اوس نہ ہاری لج انکھ دی بازی

اِک ایہہ موڑ سراں توں لیڑے، آپنیاں لاہ لئے نیں
بوہل حیا دے لجاں دے رکھوالے نے گاہ لئے نیں
نال سلاخاں بنھ کے چُنیاں مٹیاراں بھیا لئے نیں
جینے پہچی کہی اے ایتھے، گنتی دے ساہ لئے نیں
بیں اِس رَو نال ٹکراواں گا، بھاویں میں مجبور آں
بیں آیا، فی سُولیئے آیا، میں تیرا منصور آں

اِک اوہ وقت وطن تے ساڈے دُشمن دی واہر آئی
ساڈے عزم شہادت کھہ کے، لہو دی کندھ بنائی

اک ایہہ موڑ گلے تے ساڈے، ساڈیاں ای تلواراں
بے مُلا اج ساڈا لہو اے، وگدا وانگ چھلاراں
کیہہ ہووے گا جے سُن لئیاں، رب نے چیک پکاراں
ویس دیا سالارا! چھڈ دے چولھاں وچ درباراں
میریا وطنا! میریا سجنا! توں کس گلوں ڈرناں
تیری خاطر جینیاں واں ہیں، تیری خاطر مرناں

جے اس موڑ تے آس دے رکھ نوں سجنا! پینا بُور اے
ہس سہہ لاں گا سینے گولی، ہِنتوں ایہہ منظور اے

۲۰ فروری ۱۹۶۹ء

○
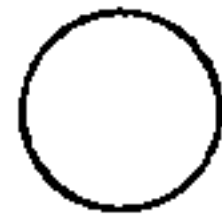
فیر آ گیا واں میں

قسمت نوں اپنی ویکھ کے گھبرا گیا واں میں
دھوکھا سی میری زندگی، سوکھا گیا واں میں

خوشیاں میرے نصیب دا حصّہ نہیں بنیا
واپس غماں دے شہر نوں فیر آ گیا واں میں

سدھر

آس دا بند جھروکا کھُلیّا، لے او یار! مبارک
پیار دے بُوہے پیار دا بھنگڑا، سجنا! پیار مبارک

مینوں یاد اے، دِتّا سی ہِن طعنہ پیار وفا دا
میں جے پیار تے حق منگیا سی، تیتھوں یار! وفا دا
تیرے دل وِچ وی چھُپیا سی، تِکھّا خار وفا دا

میرا طعنہ سُن کے تیری اکھّیں دیپ جگے سن
ہِن ویکھے سن گھُتّے اتھرو، جیہڑے یار! ڈگے سن

مینوں یاد اے، ہِن کہیا سی، کجھ سر بندھ بنائیے
چُپ دا جادو توڑ کے سجنا! پیار الاہما لاہیے
یا مر جائیے پیار دی راہ وِچ مُڑ کے گھر نہ آئیے

اوڑک توں چُپّاں دے ٹوبھے پہلا پتھر سُٹّیا
ایسی پئی گڑگوُنج کہ جیہنے چُپّاں دا گل گھُٹّیا

شعبدیاں دے خالق سُوں گے نتے دُور مداری
پاک وطن وچ محنت کش دی منگتاں ہیں سرداری
ایس دی خاطر جان وی حاضر، ہیں صدقے ہیں واری

زندہ باد! او سدھراں دے شاہزادے! شالا جیویں
قوم وطن دے حامی سجنا! ماندہ مول نہ تھیویں

کمزوراں دے حامی سجنا! قدم ودھائی چل توں
کم عقلاں نوں پاؤن دے رولا، علم اٹھائی چل توں
ہنیرے اندر سکھاں والے دیپ جگائی چل توں

ویلے دا فرمان نہیں ٹلنا کس گلوں گھبرایئے
آ ہُن سجنا! پیار دی ٹولی چڑھ کے بھنگڑا پایئے

۲۵ فروری ۱۹۶۹ء

منادی

میں اسلام دا نِکّا خادم، کھُلّی کراں منادی
دین دے ناں تے مکر کرن دا، لوکو میں نہیں عادی

علم تہاڈے کول اے منّیا، کھولو تے سہی بستے
وڈے عرشوں وڈے ہو گئے، ماڑے مٹیوں سستے
ماڑے دے لئی موت دی مشکل، بند نیں سبّھے رستے

ایہہ کیہڑے اسلام دی گل اے بھکھیاں نوں سمجھاؤ
کیوں اسلام دے گل نوں گھٹو او بے رحم خداؤ

رُوح اسلام دی کیہہ کہندی اے کجھ دسّو زردارو
عملوں خالی بانگاں دے کے، نہ بے پتھر مارو
کفر دے فتوے لاؤن توں پہلاں کجھ تے سوچ وچارو

مزدوراں مسکیناں دے لئی لڑنا عین اسلام ایں
نہیں تے ایہہ سمجھاؤ مینوں دین دا کیہہ پیغام ایں

قفل تہاڈے مُوہاں اُتے دل تے لگے تالے
کیوں قرآن تے غور نہیں کردے عالم علماں والے
بُلھاں تے اسلام وانگاں جے، وچوں سینے کالے

پئے اقبال نوں کچی پھر دے ویندے چُست حوالے
کیوں نہیں وسدے، کیہو جیہے سن، اوہدے دل تے چھالے

اوہنوں وی تے کہیا سی کافر، واقفِ کُل جہان ایں
اَج آہندے او ساڈے دیس دا اوہ اُچّا انسان ایں
ایہہ وی دسو مسکیناں لئی اوہدا کیہہ فرمان ایں

"جھکیاں مرنا جے کھیتاں وچ فیر کسانو! اُٹھو!"
"کھیتاں دے وچ اُگی کنک دا ہر سِٹّا لوہ سٹو!"

ہوش کرو ہُن لہندے چڑھدے عجب ہنیری جھلی
نہیں جے رہنے شیش محل وی، جے نہ رہی کوئی کُلّی
جھکھے اگے بات جے پائیے، اوہ کہندا جے "گُلّی!"

ویلا سر تے کوک رہیا جے ہُن ویلے دے پَپّو
ماڑے تے مزدور، یتیماں نوں نہ مٹّی نپّو

ہُن تے یار ضمیر نُوں پُچھو، پڑھیو فیر صلواتاں
کول گواندھی بُھکھے مردے، کیوں نہیں پُچھدے واتاں
سرمائے دیو مُنّو! دسو، کتھے بَہن زکواتاں

نہیں تے کیہڑے کم دے سجدے، کیوں پئے متھے بھنو
عملی طور تے ہُن پیغام محمد دا وی منّو

ویلے دی رفتار سمجھ لو، نہیں تے اوہ وقت آوُنا
اِک ایسا طوفان آوُناں ہے، اِک اِک نے پچھتاوُنا
بُھکھیاں رب نُوں بُھل بھلا کے رزق دا علم اُٹھاوُنا

دُکھیارے اِنساناں دے ہُن ویہڑے درد ونڈا لو
میری من لو، ایہہ اسلام دا بُوٹا، چھیتی لا لو

۲۶ فروری ۱۹۶۹ء
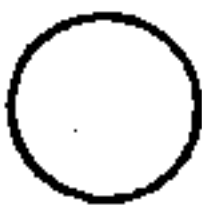
کافر

(جدوں اِک مسلمان گروہ نے دوجے مسلماناں نوں کافر کہنا شروع کردتا)

میں کافر توں مومن سجنا! میں روواں توں ہسّیں
میں دھرتی نوں بِٹ بِٹ ویکھاں، توں پیا عرشیں وسّیں

میں شیشے دا بُت آں جیہدا "باطن" "ظاہر" جاپے
تیرے زُہد دا بھارا پتھّر، کیہہ کوئی تولے ناپے
تینوں مِلیاں خالی بانگاں، مینوں سوز سیاپے
پیڑاں زخم تے اتھرو میرے، جیبن بھر لتّے ماپے
راہ کوئی رب دی دَسّیں بھاویں کنڈیاں وِکھی ہووے
نہیں تے پیار دی راہ وِچ ایویں نہ گڈیا کر چھاپے

میرے کفر نے عجز وفا توں کدی نہیں اکھ چرائی
نال تکبّر سجدے کرن دی مینوں جاچ نہیں آئی

سدھراں وسّے ویکھ رہیا واں، کولا ہویاں ولّاں
مینوں گنگیاں کر چھڈیا اے، ہنجوآں مار کے چھلّاں
توں گلاں واکھڈیا کھاویں، جھم جھم کر توں گلاں
پر ایہہ دس دسے پنجراں اُتوں، کس لاہ لئیاں کھلاں
توں بہروپ دی نگری اندر روپ وٹا کے سُتّا
ہُن کیہڑے پیغمبر راہیں، تینوں سدّا گھلاں

متھے دی محراب نے تینوں واپس آون نہیں دینا
توں سُتّا رہو، پر میں سجنا! رب نوں ساون نہیں دینا

کر کے عشق تے سڑنوں ڈرنا ایں، توں نہیں اصل پتنگا
توں جندڑی وارا نجھا بھاویں، میں سسی کیدو لنگا
دجلہ نال وگا سکنا ایں، بھاویں سانجھی گنگا
پر میں کافر ہو نہیں سکدا، دو فصلا، دو رنگا
لکھاں جیہی گل اکو کیتی، اک کافر دیوالے تے
"لائی لگ مومن دسے کولوں کھوجی کافر چنگا"

میں کافر دِل موم دا میرا، انکھی سِتے جذباتی
نرمل پیار دی چِٹھ کیہہ جانے تیری پتھر چھاتی

توُں اُچّا، توُں سُچّا منّیا، میں نیواں میں ہینا
میں کافر کیہہ سمجھاں گنتی، کیہہ دُونا کیہہ تینا
میں تے ہر اِک پاٹا گلما، ہر قیمت تے سینا
ایہہ وادی نہیں جانی میری، جد تیکر میں جینا
توُں بنیا رہو مومن، مینوں میرا کفر سلامت
اِنساناں دے لہو نوُں میں نہیں کوثر سمجھ کے پینا

تیرا زُہد مبارک تینوں، مان تکبّر پھیدا
انور ورگا کافر سجنا! پیار دا دوزخ بھدا

۷ مارچ ۱۹۶۹ء

بڑھکاں

فن دے مذہب اُتے کیتا قبضہ کئی بے دیناں
شعر ادب نوں عاری جیبھاں چلن وانگ مشیناں
لوہنے جھاڑ دا ٹولا پاون لوہنے پھُل دیاں گلاں
فن دی جوہ دے اندر جتیاں بنجر ہین زمیناں

کملی والیا

کملی والیا، مدنی سُن لے عرضاں اوگن ہاردیاں
نبض سمے دیاں دُکھیا سدھراں تینوں واجاں ماردیاں

کدھرے منزل نظر نہ آوے، دھوآں رولی چار چوفیرے
دھرتی اُتّے بھُبھل کھنڈی، کالکھ کھائے سوہل سویرے
چارے کُوٹاں حرصاں ملیاں، تُتّاں تلے دل دے ڈیرے
ہر سُورج دا مُکھڑا کالا، دُنیا بھٹکے وچ ہنیرے

کملی والیا، تیرے در تے آساں فیر پکار دیاں

دُنیا چندری نیوندی جاوے نویاں نویاں تُتّاں اگے
رنگ نسل دے جھیڑے جاگے خونی اکھیں کالے بگے
سوچاں کھیر دُکھیر دُھوتیاں، نفرت جاگی، بھانبڑ لگے
عجز وفا، اخلاق دے گل وچ ہر اک پاسے پاٹے جھگے

ہُن کاغذ دی بیڑی ایویں میریاں سوچاں تاردیاں

اکھاں میٹ کے سوندے جاندے وارث رڑھدے پُورِاں دے
بے دستوریاں ہتھیں آ گئے جھیڑے ہُن وستوراں دے
چانن کدھرے نظر نہ آوے قِصّے رہ گئے طُوراں دے
کوئی وی نہیں سُندا ایتھے ہاڑے ہُن مجبوراں دے

گھُمن گھیریں رُڑھیاں سدھراں آر دیاں نہ پار دیاں

حرص ہوس دی قیدی دُنیا، شور پڑا زنجیراں دا
بے عملی، بے حِسّی لُٹیا سبھ چانن تدبیراں دا
بندے رب نوں دیون لگ پئے مُلطعنہ تقدیراں دا
نیکی روندی بُوہے بُوہے بانا پہن فقیراں دا

چِٹّے دِن دے اندر جاپن راتاں ہُن للکار دیاں

عِلم بتھیرا چار چوفیرے اِک عمل دیاں تھوڑاں نیں
مہر وفا اخلاص نہ لبھے، نیتاں دے وِچ کھوڑاں نیں
آپو دھاپی وِچ اکھاڑے نفسو نفسی جوڑاں نیں
میرے دیس نوں کملی والیا! مُڑ کے تیریاں لوڑاں نیں

دیکھیا اتو ورکھیاں نا گھاں رحمت دی نشکار دیاں

۹ مئی ۱۹۷۰ء

جھلیاں رُتاں

(وطن نوں خانہ جنگی دے بوہے تے کھلوتیاں ویکھ کے)

رُتاں نے رُوپ وٹایا اے، ہُن جھلے جھل کھلارن گے
چڑھ چڑھ کے سُولی ویلے دی، ایہہ جھوٹھ تے سچ نتارن گے

ہُن وہم دیاں زنجیراں دے کھڑکن دا ویلا آیا اے
اک عجب انوکھی بجلی دے کڑکن دا ویلا آیا اے
ہُن پنچھی پنجرے توڑن گے، پھڑکن دا ویلا آیا اے

منزل دے راہی منزل تے، منزل نوں واجاں مارن گے
بنے بٹ پٹ تارو ویکھن گے، اَن تارو بیڑے تارن گے

ہُن فلسفیاں دی گُتھی نوں، ایہہ جھلے کھول کے دسن گے
پئے دانے متھے بھنن گے، پر جھلے کِھڑ کِھڑ ہسن گے
ہُن عالم نال فریباں دے، عملاں توں پاسے نسن گے

اک سچے نویں سویرے لئی کئی پاگل جاناں وارن گے
اج لگے جیویں دو موہنیاں دے سینے تے ڈنگ سہارن گے

ہُن پیڑ دیاں مٹیاراں نے تُنگناں دی مہندی لاؤنی ایں
تنداں نے وِچ ترنجن دے کھہ کھہ کے جھلّی پاؤنی ایں
ویلے دی جوگن بّیاں دے بُوہے تے بین وجاؤنی ایں

کئی پھینیر مستی وِچ آ کے، کئی رُوپ انوکھے دھارن گے
کئی پیار دے جوگی اوہناں دے مُوہاں توں خول اُتارن گے

ہُن شہزادے شطرنجاں دے گوٹاں نوں ہاڑے پاون گے
کئی موہرے موت دے ویہڑے وِچ اِک بازی کھیڈن جاون گے
او چال پیادے چلن گے، کئی سِیفلے ماتاں کھاون گے

کئی واسی رنگ مُحلاں دے پتے ڈِگدے مُحل کھلھان گے
ہر پیر تے جو شہہ دیندے نیں، اوہ شاطر بازی ہارن گے

ہُن کیہڑا ہاڑی وڈھے گا، کِس خبرے ساؤنی گاہونی ایں
رُکھاں نے گھڑیاں رہنا نہیں، اِک عجب ہنیری آؤنی ایں
ہُن بھانبڑ گِدھا پاون گے، ہُن کالکھ جوت جگاؤنی ایں

ویلے دے آؤندے بڑھ آگئے کیہہ وانگے کنڈہ اُسارن گے
ہُن چھاواں اگاں لاؤن گیاں، انگیارے سینے ٹھارن گے

تاریخ گواہ اے سمیاں دی، جد مومن کفر کماؤندے نیں
کجھ کافر شرماں رکھن لئی، ایمان دا علم اٹھاؤندے نیں
کئی انور راکھے کعبے دے، بُت خانے وچوں آؤندے نیں

اسلام دی سُچّی عظمت نوں ایہہ ویلے کیہہ للکارن گے
جو کفر کماؤنوں نہیں ٹلدے اوہ مومن بازی ہارن گے

۱۳ مارچ ۱۹۶۹ء

سدّھر

عزم انوکھے رکھدی میری سدّھر آساں ونڈّی
رات ہنیری، سے کے آسے سر تے چادر چھنڈّی
چانیاں دے قافلیاں نوں پیار دی منزل لبھے
میں بھاویں رہ جاواں انور بن کے راہ دی مٹّی

کیہڑا دسّے

(مشہور پینٹر مبارک نے مالی بدحالی توں تنگ آ کے خودکشی کر لئی ۱۴ مارچ ۱۹۶۹ء)

بے آسی جیہے لوٹے وچّوں آس نوں کیتھوں لبھّاں
آ جنا اس لوٹے دے وچ تینوں ہنجھیں دبّاں

چنگا ہوندا جے سکھ جاندوں یار ملمع سازی
فنکارا، توں خبرے کیکن جتی ہار کے بازی

تنگ دستی تے جے سی اوڑک موت دا پلاّ پھڑنا
دیواراں تے نقش حیاتی نہیں سی ایویں جڑنا

جندڑی نوں گرماون والے کیوں توں نقش بنائے؟
کیوں نندریں اقوال توں لکھ کے کندھاں اُتّے لائے؟

"سوہنے پھُلّ شہادت دے نہیں ٹہنی اتوں جھڑدے"
"سودیاں دے زہر نوں غازی وچ پیالاں گھوکڑدے"

بورڈ پڑھاں کہ تینوں ویکھاں، ایہہ کیہہ یار توں کیتا!
لوکاں دے سو گلمے سیتے، اپنا کیوں نہ سیتا؟

پر سجنا، ہن توں وی سچّا مارتّی وی نہیں جھوٹھا
بے قدری دی رُتّے پیندا موت دا لبنا جھوٹا

دسّیں جان توں پہلاں سجنا، اِک گلّ مینوں دس دے
جیہڑی لے گئی روڑھ کے تینوں، اوہ چھلّ مینوں دس دے

سرہانے دے مخملیں وسّے اُچّ ودیرا اف تِل
ملاہدے ہُندیاں کیہڑا دسّے، کون سی تیرا اف تِل

○

توں نہ ملیوں تے

اپنی اگ نوں سینے لا کے ہن آپے ڑُ چلّیاں
دِل نوں دِل دے زخم وکھا کے ہن آپے ڑُ چلّیاں
وِچ ہنیرے مینوں تیرا دروازہ نہیں لبھیا
لپنے بوُہے الکھ جگا کے ہن آپے ڑُ چلّیاں

رتّے سورج

مشرق توں ہر اگدا سورج، رتّا ہُندا جاوے
سامراج دا اَت ہنیرا ہُن پیا خیر مناوے

رتّا رتّا چانن کھِنڈیا کالکھ ڈگ مگ ڈولے
سونے دی دو بُوہیں پینی قہری وِسّاں گھولے

وِت نامی دھرتی دے ذرّے، جیہنوں امبر جانن
مشرق دے سینے تے پھر دے امن پیغمبر جاپن

ویت نامی دھرتی تے لاشاں جیوں گڈیاں تلواراں
ایہہ ذرّے، ایہہ رتّے سُورج، عزم دیاں دیواراں

خُون نہوائے جُثیاں ہتھیں پرچم لیراں لیراں
ہر جُثّے وچ لکھاں سُورج، ہس کیہدا دِل چیراں

سر ہتھاں تے رکھی پھر دے انکھاں دے متوالے
جیوں کوئی دیوی مندراں اندر پیار دے دیوے بالے

بھدی ہووے پیار دی منزل زلفاں گل وِچ پا کے
موت دی راہ تے ٹُر دی جاوے آساں نوں پھر کے

اوس دے گرجدے اتھرے جانبز، ودھ کے پاون دھمالاں
جیوں جیوں پلکوں مُکھ کرسے بلدیاں جان مشالاں

زندہ باد اُس دھرتی دے ایہہ گھبرو تے مٹیاراں
بمباں دے مینہہ اندر جیہڑے گاؤن پئے ملہاراں

ویلیا ہُن لہرا کے رہنا پیار دا سُرخ پھریرا
کدی جیکر کوئی روک سکے گا پھُٹدا نور سویرا

ظُلم دے محلیں پہنچ پئے نیں ہُن انقلابی شکارے
زلزلیاں دی رُت تے، کیہڑا ڈِگدے محل کھلہارے

۲۹ مئی ۱۹۶۹ء

○

خیر سے کیوں

ایہہ کیہڑی اسے پیار دی منزل نہ پُجیاں نہ جیکاں
تینوں کول بٹھا کے وی میں ایویں اونسیاں لیکاں

تیرے پیار نوں سینے لا کے اِنج بھلا کیوں جاپے
جیکوں اپنی راہ وچ بہہ کے اپنا آپ اُڈیکاں

گورو نانک جی

ننکانے دے عرشیں لشکی اِک نوری لشکار
باہمن ہو کے بُت نہ منّے، پوجے اِک اُنکار

یار فرید دا مان تے متر اوہ بلّے دی جان
رائے بلار دی سچّی سدھر، نانک جی دا پیار

پاک پتن دے سوز دا گُٹھیا اوہ وحدت دا آگو
اوہ توحید دے محلاں دے وچ قطرت دا شاہکار

اوہ صوفی، اوہ خاص نانک خاصیاں دا مان
دن سونیاں رَبّاں دے لئی، ویلے دی تلوار

اِک اُنکار تے ست گورو سچا، اِکو منّے شاہ
گوربانی دے وچ تے کردے اَج وی ایہہ اقرار

مینوں سُنّے اوہ میرا جاپے، لوک پرایا کہن
نِت توحید پکاری اوہ سی وحدت دا اوتار

میں اوہنوں وِچ تکے ڈِٹھّا تالے دل دے اندر
میں لئی توحید دا چانن نانک دا دربار

جگدا پیار چوں تکھیا دیوا، روشنائی دا چن
رب نے بھیجی اِس دھرتی تے سوکیاں وِچ بہار

سچائیاں دے سچّے اکھّر، فیر لکھے اَج کون
"دُکھیا سبھ سنسار اے نانک، دُکھیا سبھ سنسار"

پاک وطن دا واسی نانک، سانجھ دا سچا پیر
نانک میرے دِل دا جانی، میں نانک دا یار

۱۰ جون ۱۹۶۹ء

تعلیمی پالیسی

آہن اگے پڑھیے لِکھیے، ہُن نہیں الف بیتری
آہن بچ کے یار منا ییے، تکنے رات ہنیری
علموں بس کریں نہ بجنا، ہُن وہنیاں دے ڈر توں
ہر ویہڑے وِچ لاؤندے جاییے پیار دی مِٹھی بیری

دھرتی ، چن ، انسان

لکھّ کروڑاں صدیاں پہلاں اِک انہونی ہوئی
اپنا آپ وچھوڑن اُتے دھرتی چھم چھم روئی

دھرتی دا اِک ٹکڑا رُسیا، اُڈ گیا مُکھ پرتا کے
بیٹھ گیا اکلاپے پڑّیا، چن دا رُوپ وٹا کے
راہ تکدی رہی صدیاں دھرتی، ہار ہمیلاں پا کے

مُڑ کوئی تیراں صدیاں پہلاں رحمت دا مینہہ وسیا
اِک سُلکھنے وردی نے تسخیر دا نسخہ دسیا

واہ تقدیرے ! اوہدی اُمت نسخہ بھُل بھُلا گئی
تدبیراں دی ہر غلطی نوں لیکھاں متھے لا گئی
بے عملی دے بُوہے بہہ کے تانگھاں گھوک سوا گئی

تسخیراں دے وارث خالی دیندے رہ گئے بانگاں
ویہویں صدی دے کجھ اِنساناں فیر جگائیاں تانگھاں

تجربیاں دی بھٹھی گل کے عزم دے علم اُٹھا کے
چن سمجھ کے پہلی منزل، سر دی بازی لا کے
سولاں، سٹ، انھتر نوں اُوہ ٹر پئے وچ وجا کے

دھرتی کھڑ کھڑ ہسّی جا دے ذرّے پاؤن دھمالاں
چندا ماما، چندا ماما، شور مچایا بالاں

ہر پینڈے دی صفت انوکھی، ہر اک پندھ اوّلا
اک بھر لیندے سو سو جھولی، اک دا خالی پلّا
بے عملاں لئی وہم بڈلوا، با عملاں لئی اللہ

دھرتی دے جایاں دے ہتھیں وقت نے دِتیاں باہاں
آؤندے جاندے رہواں سگے چنّا، ہُن توڑیں نہ آساں

چانیاں دا وارث ہسیا نظر پئیاں روشنائیاں
چُپ سمندراں وچوں اینوں انج آوازاں آئیاں
سُن نی دھرتی مائے جیہڑیاں اوہنے پلّے پائیاں

میتوں لگا جیوں پیا آکھے، "جم جم موجاں مانو"
لپنے عزم دے تنبو بھاویں عرشاں اُتے تانو
عزماں پٹیو کدی تسیں وی، اپنا آپ پچھانو

اسماناں نوں نظر چڑھا کے کدھرے تھلّے ویکھو
جھکھڑ پنجرا مویاں سدھراں، پاٹے ٹلّے ویکھو

زہرہ، زحل، مریخ جیسے بھاویں لکھ جہان وی لبھو
پر دھرتی دے وہنیں ڈبیا، دین ایمان وی لبھو
آدم جایو، اپنے اندروں، ہُن انسان وی لبھو

میرے راز نوں کھولن لگیاں، اپنا کوجھ لکالو
کدی تے گل ضمیر دی من لو، من وچ جھاتی پالو

حقیقت

ٹٹی ہوئی چیز تے مشکل جڑدی اے
رگڑے کھاندیاں رہنا قسمت پڑدی اے
توں انور کیہہ نویں قانون بناؤنا ایں
مچھی پتھر چٹ کے پچھے مڑدی اے

وَین پاؤندے گنُبد

(گنبداں دے نال کجھ گلاں تے اوہناں دا جواب)

مسجدِ اقصےٰ دے روندے، تھرتھراؤندے گنبدو
عظمتاں نوں لبھدے تے وَین پاؤندے گنبدو

پیار تے اِقرار دی سانجھی وفا دے ضامنو!
عشق دی پرواز دے پہلے پڑاء دے ضامنو!
عرش اُتے تکدی اُس انتہا دے ضامنو!

ویلیاں دے موڑ تے کیوں ظُلمتاں دا شور اے؟
زندگی دی اَج دسو، نبض کیوں کمزور اے؟

جذبیاں دے خون دا، کیوں رنگ دسو جھوں گیا؟
قافلہ اسلام دا، ایہہ موڑ کیہڑا بھوں گیا؟
اج اوہ غازی صلاح الدینؒ، کِتھے سوں گیا؟

سوچنا واں، عشق دا اوہ وقار کتھے مر گیا؟
غیرتاں لئی مرن دا، اوہ طور کتھے مر گیا؟

کتھے نیں اوہ اُمتی، جیہڑے بہادر مرد سن
تن سو تیراں، کدی اُگے بہتر فرد سن
رب دی سونہہ کافراں دے رنگ پیلے زرد سن

دَس کے اوہ بیلیو! قرآن کتھے تُر گیا؟
گنبدو! اوہ تیغ دا فرمان کتھے تُر گیا؟

اُمتی پھر دے کروڑاں وانگ ہیڑاں، گنبدو!
وادھے پئی اُمت تے دھیاں کیوں وِیڑاں گنبدو!
کعبے دی دیوار وچ آئیاں تریڑاں گنبدو!

عشق وچوں روشنی دے طُور کیوں نہیں لبھدے؟
سُولیاں دے واسطے منصُور کیوں نہیں لبھدے؟

دَسیا کیوں زندگی دا ہُن قرینہ جا پڑا!
غیرتاں دے مُکھ تے ایہنوں پسینہ جا پڑا
مینوں سَتے اج گنبدو! ہوندا مدینہ جا پڑا

گنبدو! کیہہ ہو گیا، کیوں اج نہیں جے بولدے
دُکھ دا شاعر آں میں کیوں دکھڑے نہیں پھولدے

آئی مُڑ آواز، توں غازی ایں بس گفتار دا
پا لیا دِسدا نہیں چولا قوم دے کردار دا
عظمتاں تے ہنڈیاں نیں معجزہ تلوار دا

چھڈ کے تلوار توں بیکار ہو کے رہ گیوں
وِنجھلی دے عشق دا بیمار ہو کے رہ گیوں

تنگ آ کے شاعرا! ایہہ بول کہنا پے گیا
بزدِلاں دی بزدلی دا دُکھ سہنا پے گیا
مسجداں دے گنبداں نوں اج ڈھنبا پے گیا

عالماں دے کول وی ہُن صرف گلاں رہ گئیاں
کیتیاں قربانیاں، ویچن نوں کھلاں رہ گئیاں

بے عمل تے بزدِلو! ایہہ پھیر نہیں تقدیر دا
بھگتیا جے آپ کیتا، آپنی تقصیر دا
بھیت غیراں لبھیا، قرآن دی تفسیر دا

جھلیونا طاقتی دی زندگی وی جُرم ایں
جاہلاں دی بندگی، تابندگی وی جُرم ایں
بن عمل دے سجدیاں توں وقت نہیں جے سنگدا
غازیاں توں منگدا جے خون رستے رنگ دا
وقت دا فرمان پھوکی بانگ نہیں جے منگدا

سامنے اج ویلیاں دا اوہ انوکھا موڑ اے
ایس دی رفتار توں اج غیرتاں دی لوڑ اے
سوچ لو تقدیر جے ڈونگھی نہیں کدھرے دبنی
سوچ لو! ہن بے حسی دی کھیڈ نہیں جے پھبنی
روبلاں تے ڈالراں پچوں زندگی نہیں لبھنی

بانگ تے تلوار دے مفہوم بدلے جان گے
تاں کتے اِس قوم دے مقسوم بدلے جان گے
سُن کے طعنہ گنبداں دا اُوانگ ڈھیٹھاں جرگیاں
آپنے انجام نوں اج آپ انور! ڈرگیاں
اصل جے پچھدے اوتے ہیں اصل دے وچ مرگیاں
وقت دا فرمان، ہُن مبنول نہیں ٹلدا جے پدا
موت دا طوفان، ہُن مبنول نہیں ٹلدا جے پدا

۱۰ نومبر ۶۹ء

موتی عزم محبتاں دے

میں شعر ادب دا متوالا، شعراں دی راس رچاؤناواں
میں لِکھ لِکھ لیکھ مقدراں دے خلقت دی جھولی پاؤناواں

پر کملی وائیا، سوچ رہیاں کیہہ تیری نذر نیاز دواں
میں تیرے در دا منگتا ہاں، ہُن کیتھے ہور آواز دواں
رحمت دی سرگم چھیڑ ہئے تے میں عزماں نئیں ساز دواں

میں کُٹھیا ہجر دوپہراں دا، میں ڈنگیا پیار دے رنگاں دا
اِک پیڑ گواچی عظمت دی، اِک جھورا وچھڑے سنگاں دا

میں تیراں صدیاں پہلاں دے خواباں نوں اُنڈا رہناواں
پلکاں دی پوَنی وچوں میں ویلے نوں پُنڈا رہناواں
کجھ موتی عزم محبتاں دے ہر ویلے چُنڈا رہناواں

میں دین دی منزل کھُنجھ گیاں، کئی ہو گئے سال گواچے نوں
در در دی بھُنبل پھول رہیاں لبھناواں لعل گواچے نوں

اوہ قبلہ اول آساں دا، اوہ سدھر چوہاں یاراں دی
معراج دی راہ وچ آئی سی جو پہلی منزل پیاراں دی
اوہ منزل سڑدی ویکھ رہیاں، جیوں دستی کوئی انگیاراں دی

اِک واری درد وچھوڑے دے مُڑ گیت سناؤنے پے گئے نیں
مُڑ امن دیاں درویشاں نوں ہتھیار اُٹھاؤنے پے گئے نیں

چن سوہنیا، کملی والڑیا، مُڑ ویلا شہہ کے لنگھیا اے
اِک تیر جفا دا اقصےٰ دی دیوار نوں کھہہ کے لنگھیا اے
کوئی مینوں مہنا دِندا اے کجھ مینوں کہہ کے لنگھیا اے

میں روندے گنبد ویکھ رہیاں ہر پاسے دھوآں زہراں دا
ہر دستی کھولا لگدی اے، رنگ اُڈیا اُڈیا شہراں دا

آساں نے فیر بلائی اے اک پہرہیا قول اقراراں دی
ویلے نوں مُڑ کے دساں گا میں چھاں ہیٹھاں تلواراں دی
بس کملی والیا، کھاہدی اے سونہہ تیرے چوہاں یاراں دی

میں انساناں دے سُکھاں لئی جُثّے دا کِبنہ چیراں گا
میں تیرے دین دی عظمت لئی ساگر دا سینہ چیراں گا

ہُن اُمت خوابوں جاگی اے ، ہُن نھیرے دُور کھلوون گے
غیرت دا نُور کھنڈاون لئی راہواں تے طُور کھلوون گے
ویلے دی ہر اِک سُولی تے ہُن کئی منصورؒ کھلوون گے

ایں دین توں جندڑی واراں گا، کجھ غم نہیں پنڈے لاساں دا
ایں انور منگتا رحمت دا، ایں پیار پروہنا آساں دا

سُچّا چانن

لوک سویرا لبھدے پھردے جنگل جنگل چھانن
وِچ سویرے لکھ ہنیرے ایہہ کملے نہ جانن
تیری کالی زُلف توں اگے نُور دی کیہڑی منزل
نہ کوئی سوھا سویرا چنا! نہ کوئی سچا چانن

عید دے چن دے ناں

عید دیاں خوشیاں دے قاصد میں وی تینوں تکیا
خوشیاں دا اِک دُکھاں بھریا موہرا میں وی پھکیا

اوہ تک چناّ، چنّے اوہلے، چن جیہی اِک مٹیارای
بھکھاں دی سُولی تے چڑھیا ایہو میرا پیارای

اوہدیاں اکھاں متبریاں دے جاپن دو دروازے
ہنجُو چکی پھِردے اوہدیاں سدھراں وانگ جنازے

ڈُوری بھوری ویکھی جاندی رِٹ رِٹ میرِیاں اکھاں
اوہدی چُپ سوالی تکّے، کیہڑے زہر نوں پھکاں

چٹے دُودھ جیہا، بُت نمانا، جلپے ڈُبیا ہویا
ویکھ سکیں تے ویکھ وے چناّ، چانن لُٹیا ہویا

پچھلی عید دے دی ہیں اوہنوں خبرے کیہہ کیہا سی
تارے توڑ لیا واں گا ایں دِل وِچ دھار لیا سی

چنّا، تیرے چڑھیاں وی نتے رتّی لو نہیں ہوئی
تیری لو دی چھاویں چنّا، ساڈی تھاں نہیں کوئی

میری خاطر عرشاں توں چنّا، نکلے آ حساں
بھکھاں دے دوزخ وِچ اندر سڑ کے عید مناساں

ویکھ اج میریاں سدھراں دے کئی ٹُٹ گئے ہور نگینے
نکھے دانتر وانگوں کھُبیا، توں اج میرے سینے

ڈُب ڈُب جاندا اے دِل میرا توں وی چنّا، ڈُب جا
اسماناں دے سینے دے وِچ برچھی بن کے کھُب جا

لارڈ رسل دی موت

روندے وقت جنازہ چُکیا   ہور اِک امن فرشتہ مُکیا

جلّادو ہُن خوش ہو جاوُ   بمباں گر دے بھنگڑے پاوُ
کُھلّے ایٹم بمب چلاوُ   اِنساناں دی نسل مُکاوُ
بے شک سمجھو خون سَولّا

بگل وجاوُ، مارو جلّا   مویا مُکیا، امن دا اللہ

وقت دیو سرمایہ دارو   درویشاں نوں پتھر مارو
پھوک دیو ہر وَسدی جُھگی   تڑفن دیو ہُن امن دی گُھگی
ہُن نہ پڑھیو دُکھیا اکھر

ہُن سمیاں نوں دے دیو چکر   مویاں فکراں گیا مفکر

چانن ولوں اکھیاں میٹو   پیار دی ننگی لاش گھسیٹو
عشق دیاں سبھ خواباں ساڑو   پُھوکو علم، کتاباں ساڑو
نچّو پیار دا رہبر مویا

سوچ فکر دا اسیر مویا   شعراں دا پیغمبر مویا

امن دے جسموں لاہ کو ٹلا   جنڈڑی دے سر مارو کھلا
کھچو تیغاں، تانو کلماں   اکھڑ کھوہ لو، توڑو قلماں
آزادی دی چیرو چھاتی

گلمے وچ نہ پالیو جھاتی   مردی اے تے مرے حیاتی

زندہ باد سیاست والو   سازشیو، مُردہ انسانو
فن کاراں دے فن تے ہسو   بھکھے ننگے تن تے ہسو
جرماں دا اعتراف نہ کریو

پاپی دل نوں صاف نہ کریو   مرکے وی انصاف نہ کریو

مظلوماں دی ذات نہ پچھیو   ویت نام دی وات نہ پچھیو
روون دیو کشمیر نمانی   پا دیو ڈولی ہیر نمانی
چار چوفیرے لاؤ بھانبڑ

سُٹو تیل، ودھاؤ بھانبڑ   نچو نال نچاؤ بھانبڑ

پچوے کہ دیوے ٹاکی ٹاکی حسن بنا دیوے ناگا ساکی
جگ بنا دیوے سڑیاں ڈھیماں دھرتی بنا دیوے ہیر وشیماں
بے شک سولیاں گڈھو ملاّ!
لاہ لیو سدھراں، کرو تسلاّ ٹر گیا ٹوکن والا جھلاّ

پر ظلماں نوں گنڈھے رہنا اپنی مٹی مِنڈھے رہنا
ویلا کدی حساب نہیں بھلدا ویلا ظلم عتاب نہیں بھلدا
اپنا کیتا پا کے رہوگے
ہسدے اوپ پچھتا کے رہوگے ہتھیں موہرا کھا کے رہوگے

ظلم دا بیڑا تر نہیں سکدا "رسل" فرشتہ مر نہیں سکدا
ویلے کنُصف اکھڑ اگتے انساناں دے جھکھڑ اگتے
اوڑک ظلم کھلو نہیں سکنا
حسن والیاں نو نہیں سکنا اپنا جرم لکو نہیں سکنا

مڑ ایہہ ربگل وجا نہیں سکنے ایہہ بہروپ وٹا نہیں سکنے
ظلم نوں دینے پینے بدلے ویلیاں گن گن لینے بدلے
ویلے دا فرمان نہ بھلیو
جاگ پیا انسان نہ بھلیو آ وَندلے طوفان نہ بھلیو

۱۲ فروری ۱۹۷۰

دولت مندداری دے ناں کھلی چھٹی

ہیں شاعر ہیں سچا انکھی، میرا ہر عنوان اٹل اے
سن او دولت مندداری، ویلے دا فرمان اٹل اے

ویلیوں پہلاں پاون لگاں ہیں سوچاں دی کھلی چھٹی
دردغماں دیاں پیڑیاں لیکاں کردتی اے کھلی چھٹی
ایہہ تاریخ دا اک ورقہ ای، ویلیاں وچ ای تلی چھٹی
ایہہ دکھیاں دا سکھ سنیہڑا، سانجھ سے ایہہ انملی چھٹی

ہن توں بننا آپ تماشہ، موت دا جھکڑ جھل پیا ای
مزدوراں دا رتا لہو ہن بدلہ لین سنتے تل پیا ای

تیرے ہتھ مداریا، خونی، ایہہ لہو رنگے سوہے گولے
لاشاں کھیڈ تماشہ سمجھیں، شہراں توں کردتا کھولے
توں ماواں دے لکھاں موتی ساڑے، توڑے مٹی رولے
ایہہ تاریخ دے سچے وارث، ایہہ مظلوم ایہہ انزلوان بھولے

دکھیاں دی معصوم جیہی فطرت ازیرسی جیہڑی زہر بنے گی
ایہو دولت ویکھیں سجنا، اوڑک تیری قبر بنے گی

نخریاں ہٹی گھّی ڈوری سرہائے دی ہور ہلا لے
چن دے اُتّے پہنچ دے لئی لاشاں دے مینار بنا لے
چار چوفیرے بھکھّے ننگے اِنساناں نوں ناچ نچا لے
بجھنوں پہلاں بھڑک بھڑک کے ہوّوی بھاویں اگاں لا لے

انھّا ویلا مُڑ نہیں سکدا، اوس نے سِر تے چُج کے رہنا
آزادی دے جھکھڑ اگے، اگ ہوس دی بجھ کے رہنا

وِن سونے تانش دے پتّے، ہیٹھاں اُتّے کر لے بھاویں
غربت دے گوڈے دے اُتّے دولت وا نشاہ دھکے بھاویں
زردے یکّے مار کے جھولی نال سراں دے بھر لے بھاویں
مستی دے راکٹ تے بہہ کے وِچ خلاواں ترلے بھاویں

غلط سیاست دی توں اوڑک سِجنا، پاٹی تانش نوں رونا
تیرے ظُلم دے شینہہ نے اوڑک بہہ کے تیری لاش نوں رونا

ہُن مظلوماں دے دِن پھرنے ہُن ایہہ ڈھو دی ڈھک جانا ای
بل پے نیں ہُن لہو دے دیوے ظُلم ہنیرے مُک جانا ای
ویلے کولوں جان بچا لے، نہیں تے کھنتے مُک جانا ای
مڑ ہنسا نے کدھرے تیرے، ہنجواں نے دی سُک جانا ای

سجدہ کر مظلوم دے لہو نوں، جے مڑ کے پچھتاؤنا نہیوں
گل اگلے دی سُٹ نہ پاویں، ایہہ ویلا ہتھ آؤنا نہیوں

۲۳ مارچ

اج دے دِن تاریخ دی وَوہٹی پایا سوچ دا گہنا
اج دے دِن دا رُوپ سُلکھنا، لِس لِس کر دیاں رہنا

اُنج تے وِچ حیاتی سبّھے دِن پئے کھیڈ رچاوُندے
ایسے دِن تے دی لنگھدے جیہڑے پرت نہ پھیرا پاوُندے
پر کجھ ایسے دِن وی ہُندے، جو سدھراں گرماوُندے
تاریخاں دے ورقیاں اُتے سچّے نقش بناوُندے

اج دے دِن دی کرن کرن نے عزم دا عَلم اُٹھایا
میری قوم نے منزل وَلّے پیار دا قدم ودھایا

مہر، محبت، ایکے جاگے، سوچاں سُرت سنبھالی
عشق جنون دے مُکھ لوئی بخشی انکھی رنگاں لالی
سُتی قوم نے پاسا تھلیا، اُٹھے قوم دے والی
ذہناں دے مینار تے اُڈیا پرچم سبز ہلالی

اپنا آپ پچھانن دے لئی تکیاں پیار نگاہواں
منزل ولوں سدا اے کے آپے آئیاں راہواں

اج دے دِن دا صدقہ جاپن باغ دے وچ بہاراں
اج دے دِن ای ہوش سنبھالے عز ماں قول قراراں
اج دے دِن ای پیار دے سورج دنیاں سن لشکاراں
اج دے دِن مڑ تیلا پھڑیا نویاں سوچ وچاراں

اج دا دِن تاریخ دے بوہے مڑ للکار رہیا اے
نویں نوبلی منزل وتے واجاں مار رہیا اے

اج اک اتھرے موڑ دے اُتوں قوم نے قدم ودھاونا
مڑ سدھراں دی بیڑی تائیں کھے کے بنے لاونا
اس گلشن دے ہر کنڈے نوں ہن گلزار بناونا
پاک وطن دی دھرتی اُتے سچا نور کھنڈاونا

اج مینار پاکستان دی عظمت نوں چمکاونا
مہر محبت ایچے والا اِک دستور بناونا

آجا سجنا ، اج دے دِن ہُن جذبے نویں جگائیے
سوچ عمل دے اُچیوں اچے پرچم مُڑ لہرائیے
پیار خلوص دے بال کے دیوے کانگھ دور ہٹائیے
مُڑ تاریخ دے ورقیاں اُتے سُچے نقش بنائیے

فِر سمے نوں لا کے دیئے انکھی لہو دیاں جاگاں
انور سجنا ، گھٹ کے پھڑ لئے ہُن ویلے دیاں واگاں

رمزاں

ایہہ گلاں درویشں دیاں نہیں آوندیاں وچ حساباں
چہرے پڑھنا سکھ جایئے تے جاندیاں بُھل کتاباں
قسم خدا دی اوہناں ای اوڑک عین حقیقت بننا
جاگدی اکھیں انور جہیڑے جیہڑیاں تکیاں خواباں

۱۴ اگست ۱۹۷۰ء

تیئی ورھے پہلاں دی اِک تصویر دِل گرما گئی
سامنے اکھاں دے اِک مٹیار میرے آ گئی

ہتھ آزادی دا پرچم جسم زخمی چور سی
بُلھیاں تے سِکڑاں، پر اکھیاں وِچ نور سی
پاٹیاں لیراں دوالے چُپ سی، مجبور سی
ویلیاں دے جھانبڑیں، سڑدی اوہ کوئی حور سی

آس اِک میری، اوہ سدھر سی، میرا ارمان سی
برچھیاں، کرچاں، چوفیرے قہر دا طوفان سی

وِچ طوفاناں میں ڈٹھے، مسکراوندے قافلے
گولیاں دے ساز اُتے گیت گاوندے قافلے
چُنّیاں دی لج لئی پگاں لٹاوندے قافلے
گلیاں نوں پاڑ کے پرچم بناوندے قافلے

قافلے عزت دے میری جند سن، اوہ جان سن
موت دے ویہڑے اوہ میرے جیون دی پہچان سن

دل دیاں زخماں نے "اُس ٹیلے نوں" میرا آکھیا
میریاں آساں نے اوہنوں اِک سویرا آکھیا
سامراجی ویریاں اوہنوں ہنیرا آکھیا
دُکھ دا ویہڑا، غماں دا اِک ڈیرا آکھیا

اوس آزادی دی شہزادی دا رتّا ویس سی
خون دے دریا دے پرلے پار میرا دیس سی

دیس مینوں لبھیا، قیمت انوکھی تار کے
ٹِلّھدا مینوں سمے نے ویکھیا للکار کے
سُکھ دی بُنیاد رکھی ہڈیاں نوں کھار کے
ویلھیاں بیٹھاواں، دِل دے وِچ ہیں وی دھار کے

ویریاں دا ہر بھلیکھا کڈھ کے دساں گا ہیں
جندوی اپنے وطن توں وار کے ہساں گا ہیں

خون دے وہناں دے اندر ڈُبیاں پوراں دی سونہہ
دیس توں قربان ہوئیاں جنتی حوراں دی سونہہ
اوہ نہتھے قافلے تے اوہناں مجبوراں دی سونہہ
وقت دی سولی تے ٹنگے اوہناں منصوراں دی سونہہ

ویلیاں توں ظلم دے سبھ حوصلے کھوہواں گا میں
زندگی دا گیت ہر طوفان وچ چھوہواں گا میں

دیس دا رکھا واں نالے کھیتیاں دا ہوندا واں میں
چارے پاسے سکھ دے کئی باغ بیا لاؤندا واں میں
سولیاں دے کول وی بیا بھنگڑے پاؤندا واں میں
اج آزادی دے الوکھ گیت بیا گاؤندا واں میں

جشن آزادی دا میرا حق، میری جان ایں
دیس دے لئی جندڑی دینا، میرا ایمان ایں

کھری گل

جاہل چھوڑ دے سمے وہانیاں نوں، دانے پرکھدے کھرے تے کھوٹ دی گل
تیرے ووٹ دے ہتھ تقدیر تیری، بہہ کے بیلیا سمجھ لے ووٹ دی گل

ایہنوں کھری شاوَن دی سدا عادت، بس ایہہ سکھیا آپنے فن کولوں
قوماں اُچیاں آپنے ووٹ نائیں جان قیمتی آپنے تن کولوں
جیہناں قوم دے حق لئی ووٹ دتے اوہ تے پوہنچ گیاں اگے جن کولوں
کیہنوں دینا ای ووٹ مُقدّراں دا بہہ کے کلّیاں پچھ لے من کولوں

لالچ کِسے جے کھوہ لیا ووٹ تیرا، جے نہ سُنی توں آپ ضمیر دی گل
تیری آل اولاد تے بھگتنا لے توں وی بھگتیں گا یار تقدیر دی گل

تینوں دیبلیاں اَج مُختار کیتا، ہوویں سرخرو ایس میدان وچوں
سارے جگ سنے اکھیاں گڈیاں نیں، موتی نکلدا اے کیہڑا کان وچوں
دانا اُنج تے سبجنا، جاپدا ایں، آویں نکل نہ سکتے نادان وچوں
پہلاں سوچ لے، فیر نہیں ہتھ آوندا جاوے نکل جے تیر کمان وچوں

تیرا ووٹ ایہن ای عظمتاں دا نالے اِک امانت تے قرض وی اے
لے سے کم توں ووٹ توں چنّواں دا بنے بیڑی نوں لاونا فرض وی اے

جیہڑا او ووٹ منگے اوہدی پرکھ کڈھیں، اوہنوں ہوس دے نشے دی ٹوٹ تے نہیں
اوہدے مکھ توں خول اتار ویکھیں، پنچھی چھسکدا سہسکدا بوٹ تے نہیں
اکھاں میٹ کے بنی نہ آپ انھا، اکھاں تیریاں تے لگی چوٹ تے نہیں
گلمے اپنے وچ دی جھات ماریں، تیرے من اندر کدھرے کھوٹ تے نہیں

میرے سجنا، بیلیا، چن ویرا، پوجیں گُناں نُوں، توڑ دئیں مُورتاں نُوں
ایویں غلط نہ ووٹ نُوں ورت بیٹھیں، روندا پھریں نہ فیر جمہورتاں نُوں
تینوں ووٹ دی قدر ہے کیہ دساں، اُچی ایس توں اکھ تے لج وی نہیں
عزت دھیاں تے بھیناں دی ووٹ تیرا، اُچا ایس توں عقل دا جج وی نہیں
جے نہ سوچ کے بیلیا، ووٹ دِتا، لگو داغ "پکچھیا" سچ وی نہیں
طعنے دکھڑے ملن گے قوم تائیں، تینوں مرن لئی لبھنا بچ وی نہیں

ویلا سانبھ لے وارثا، دیس دِیا دے دے سمے نُوں معجزہ جبرناں دا
حق سچ دے حامیا، یاد رکھیں، ویکھیں مُل نہ پین دئیں غیرتاں دا
نعمت عقل دی بیلیا، کول تیرے، ایہنوں ورتنا بھُل نہ جائیں کدھرے
حق ووٹ دا ورتنا سہل نہیں اوں، ایویں بیلیا بھُل نہ جائیں کدھرے
ایویں مکر، فریب تے دولتاں دے گجھے دھوکھیوں تُل نہ جائیں کدھرے
ویکھیں وانگ نزیل دے پھُل اتوں ایویں تِلک کے ڈُلھ نہ جائیں کدھرے

تینوں سوہنیا، ووٹ ہے حق دی سونہہ، سوہنے دیس دی مٹی دی شرم رکھیں
انور یار وی دیس دا اک شاعر، اوہدے قلم دے عجز دا بھرم رکھیں

۲۲ اکتوبر ۱۹۷۰ء

اپنی عزّت اپنے ہتھ

سوچ سمجھ کے دینا سجنو، اپنا سُچا ووٹ
اپنی عزت اپنے ہتھ اے، ہُن نہ پائیو کھوٹ

سچی گل ضمیر دی سجنو، ایویں نہ پرتا وُنا
سوہنیاں چنگیاں قوماں وانگر، دوٹاں نوں بھگتاؤنا
ہُن ویلا جے سوچ سمجھ لو، مُڑ کے پِنہ پچھتاؤنا
آہلنیاں دے وِچ نہیں رہندے، جے ڈِگ پیندے بوٹ

جھوٹھ مکر دا دا نہ کھائیو گبھرو، شیر، جوانوں
قوم دا حق نہ سمجھن جیہڑے ردّے جان جہانوں
چیتے رکھیو، کدی نہیں مُڑدے نِکلے تیر کمانوں
غیرت مندو، ووٹ تہاڈے لُٹ کھڑن نہ نوٹ

ولنے بن کے من اپنے دی گل اُتّے کن دھریو
رب سبب بنایا جے کر ووٹ نہ ضائع کریو
قوم وطن دا پیار نہ بُھلیو، دیس دا پانی بھریو

پیار، خلوص، وفا دی سجنو! ہُن نہ آوے توٹ

ووٹ امانت قوم وطن دی، انکھ دیاں تفسیراں
چیتے رکھیو، ساڈے کولوں جے ہوئیاں تقصیراں
سانوں ٹھُٹھا کرن نہ کِدھرے دیس دیاں تقدیراں

ویلے "مُنصف" معاف نہیں کرنا ہُن نہیں مِلنی چھوٹ
سوچ سمجھ کے سجنو! دینا اپنا سُچا ووٹ

۲۳ اکتوبر ۱۹۷۰ء

○

چانن

کیہہ پُچھدے او لوکو! ہِتھوں کیکن آیا چانن
درد غماں دا ٹولہ کتھوں نال لیایا چانن
ایہہ پُچھو تو کیہہ بیتی میری اس دی ڈوری اُتے
گُنجھلاں ہور وی پیاں جیوں جیوں پایا چانن

سانجھی پیڑ

(جدوں مشرقی پاکستانی بھیناں بھراواں اُتے نوح دے طوفان ورگی قیامت ٹُٹی)

ہووے سانجھ تے پیار دے دُکھ اندر، رشتہ پیڑ دا بڑا انوکھ وکھالی دا اے
ہونی ورت گئی، موت نوں کیہہ آکھاں، لکھاں شہر تے قلم دی چکیدا اے

جھلّے ذہن نوں وداں سمجھاؤنیاں کیہہ، دارُو کتے نہیں موت دے گھاپیاں دا
موئیاں سدھراں موت طوفان اندر، جھیڑا رہ گیا وین سیاپیاں دا
کدھرے ماپے اولاد نوں سہک رہے نیں، کدھرے تل یتیماں نوں ماپیاں دا

توں تے مالکا! دِلاں نوں جاننا ایں، گجھی تیتھوں نہیں کسے انسان دی گل
بھاویں سمجھ لے ہونی اے بھل تیتھوں، بیتھوں جری نہیں گئی طوفان دی گل

وجے جگر تے سٹ تے فیر ربّا! کتھے اتھری پیڑ دی ہوک سُٹاں
میرے شعراں نوں قدرتاں وین والیے، وٹ کھتے ہیں قلم دی کوک سُٹاں
بھگتے اُجڑے ویکھ کے روح آکھے، جُھگا آپنا وی آپے پھوک سُٹاں

ایتھوں قلم دا معجزہ کھوہ لیندوں، کا ہنوں لکھے اولڑے لیکھ ، ربّا !
ایہہ موت دے گیت وی لیکھنے سن، میرے صبر دے سّل نوں ویکھ، ربّا !

تیرے راز نیکر میری پونہچ کتھے، میرے دُکھ نوں مالکا! پھول نہ بہیں
اوگن ہار ہیں عجز دا اِک بندہ، میری نیکی تے بدی نوں تول نہ بہیں
حِصّہ رحمتاں دا ہیں تے منگنا واں، میرے مالکا! کرن پڑچول نہ بہیں

تینوں تیرے محبوب دا واسطہ ای، نثرماں والیا دُکھاں دی شرم رکھیں
بیتی بیت گئی صبر دے تپناں تے، اگوں ساڈے تے قادرا! کرم رکھیں

جتھے نوح دا بیڑا ڈبے طوفان قہری، موت چھڈ دی نہیں او بھے لِکھ ، لوکو!
ہووے جنہے نوں پیڑ تے نہ رووے، ایسی ہِل نہیں سمے تے اکھ، لوکو!
دل سنبھلدے، سنبھلدے سنبھلدے نیں، بھاویں حوصلے دین پیے لکھ، لوکو!

انورؔ سجنا! دُکھ دے روڑھ اندر پلے پتھ کے پیار رمتا لیاں دے
لاکے جِندڑی موت دے دا اُتے، دُکھ ونڈے ویراں بگیاں دے

یکم دسمبر ۱۹۷۰ء

راشد منہاس شہیدؒ

(نشانِ حیدر)

وطناں والئے! غیرت بھریئے مٹّیئے شالا وسیّں
حشراں تیکر کھڑیاں پھُلّاں وانگر کھڑ کھڑ ہسّیں

نی مٹّیئے! نی میریئے مائے! تینوں لکھ ودھائیاں
ویکھ نی تیرے انکھی پُتّر مُڑ سدھراں گرمائیاں
جِن راشد منہاس سُلکھنے لگیاں توڑ نبھائیاں

زندہ باد! وطن دیا شیرا! نکّے جیہے جانبازا!
زندہ باد! خودی دیا چنّا! شاہینا! شاہبازا!

سینیاں اندر، روشن ہویا، ہور ایمانِ حیدر
توں غیرت والا لاڑا چنا! توں ایں جانِ حیدر
پاک وطن دا گہنا بنیا پاک نشانِ حیدر

وِچ وطن دے چلدی رہے گی سجنا! رسم حجازی
وانگ چٹاناں مڈّے کھلوتے رہن گے دیس کوے غازی

زندہ قوم تے زندہ جذبے ہُن زندہ احساس اے
دیس دی خاطر بلے شہادت، ہر غازی دی آس اے
پاک وطن دے ہر ذرّے دا ناں "راشد منہاس" اے

پاک وطن نوں گھیر نہیں سکدا، اُٹھرا دُھوت ہنیرا
لہو دے دیوے بال کے ٹردا ساڈا انکھی جیرا

لہو دا چانن لاوندے رہسن دیس دے چنّ ستارے
بن کے طور کھلوتے رہسن ساڈے نور مینارے
کلّے کلّے رہسن لکھاں ویریاں اُتے بھارے

موت دیاں طوفاناں اندر اسیں دھمالاں پاساں
سینہ تان کے تن کے رکھساں ہُن ویلے دیاں راساں

کھڑدے رہن گے، قسم خدا دی، گبھرو انکھی کھٹی
حشراں تیکر جلدی رہسی عشق جنون دی ہٹی
جمدے رہن گے سدا طفیل تے راشد سرور بھٹی

ہر اٹھرے طوفان دے نال اے ساڈیاں عزماں کھہنا
دیس میرے دیاں ماواں دیس نوں ہیرے پُتریاں ہنا

اُچیاں سُچیّاں، شاناں والئے! نی راشد دی مائے
ہر غازی اے تیرا پُتر، اسیں وی تیرے جائے
منگ دعا، نی ہر اِک راشد، ایہو ٹوہر وکھائے

راشد میرا ویر، نی مائے! ودھ کے سکیّاں نالوں
فیر بھلا کیہہ لبھدا پھرناں انھرے وہم خیالوں

فیر بھلا اوہ کیہڑا جذبہ اے، جیہڑا اَڑک ودھاؤندا
موت دے ویڑھے بھنگڑے پاؤن تے دِل نیوں اکساؤندا
وطن دی خاطر ملے شہادت، میرا من للچاؤندا

کئی واری میں ہسیا، مائے! کئی واری میں رو پیا
کیوں نہیں جام شہادت میرے وچ مقدراں ہویا

منگ دُعا، نی میرئیے مائے! میں ایہہ منزل پاواں
جیہڑی راہ تے راشد ٹُریا، میں وی قدم ودھاواں
دیس دی آن بچاواں، بھاویں مُڑ کے گھر نہ آواں

راشد ویر سکھا گیا، مائے! پیار دا پانی بھرنا
وطن دے ناویں لا دِتّا میں اپنا جینا مرنا

اِک دِن پہلاں

میرے وطنا! میری غیرت دا ایہہ پلّا ہو نال بھرجاندا
یاں تیری عزت ہارن توں میں اِک دِن پہلاں مرجاندا

جد سجناں موہرا دِتا اے، کیہہ آکھاں فیر شریکاں نوں؟
سپ بن کے ڈنگیا ماندریاں میں پٹدارہ گیا لیکاں نوں
میرے اتھرو منتاں پاوندے رہے نِت پینڈیاں وِتریکاں نوں
میں لاشاں وانگر چکیا سی موڈھے تے پیار اُڈیکاں نوں
میں اپنی لاش دے اُتے وی چُک لیندا ٹھیکیاں نوں
اِنج لگدا اے غیرت سوں گئی اے ہُن سینے لاکے چیکاں نوں

مینوں کھا گیا مان ملاحواں دا، میں ڈُب جاندا تے ترجاندا
یاں تیری عزت ہارن توں میں اِک دِن پہلاں مرجاندا

۱۷ دسمبر ۱۹۷۱ء

ویلے دی سمجھاؤنی

ویلا ساتھی اے قدم ودھاؤندیاں دا، ویلا کدی اُڈیکنا جاندا نہیں
ویلا کھُنجھیا کدی نہیں ہتھ آؤندا ، تگھے یار وی فیر پچھاندا نہیں

دِلا زخم پُرانے کیہہ پھولنا ایں، جے کر سوچ تینوں گھُٹ سڈدی نہیں
اکھاں کھول کے ویکھ زمانیاں نوں، کوئی تکڑی لوہے نوں کڈدی نہیں
جے کر آپ نہ بدل تقدیر دِتّی، پچھے فیر تقدیر وی ہٹدی نہیں
جیہڑی سوچ نہ ویلے دا ساتھ دیوے، کھٹّی کدی جہان تے کھٹدی نہیں

بُرا لگے تے لگے ہزار واری، دسے کے سیج ہیں سجنا، سچ بیناں
بنوں بچنا پوے بنتے رب دی سونہہ ہیں تے نیزے دی نوک تے پرکھ لیناں

ایہناں ویلیاں توں ہیں وی پرکھیا اے، میں وی جاناں ایس جنجال دی گل
بھیرا ویکھ کے اکھیاں میٹ لینا، نہیں کوئی جا پدی اُچے خیال دی گل
سُچّے عمل دا سدا جواب سُچّا، پینڈے سچ لیندے تکھی چال دی گل
ماضی گزریا ماضی تے رون کاہدا، دِلا دس مینوں میرے حال دی گل

اوہو سُکھاں دے سُکھ نوں چُمدے نیں، جیہڑے دُکھڑے جالدے تن اُتے
جیہڑے سچ دی تُل تے اُڈدے نیں، اوہو پہنچدے نیں بیبا، چن اُتے

جیہڑے آپنے آپ نوں جان لیندے، اوہو رب دی ذات پچھاندے نیں
اوہو وچ سمندریں ٹھلھدے نیں، جیہڑے سینے طوفان وچ تاندے نیں
لے کے عزم دی چھاننی نال ہمت وچوں کنکراں وچّے ہیرے چھاندے نیں
جیہڑے سراں نوں تلی تے رکھدے نیں، اوہو جگ اُتے موجاں ماندے نیں

کوئی کسے دا یار نہیں سمے اُتے کم باہواں دا آؤندا اے ٹُل جیتّا
جے توں پتناں تے جھنڈے گڈنے نیں، فیر ہک دے زور نے ٹھلھ جیتا

ویلا لنگراں ماردا اجے تینوں، پینڈا مُکیا نہیں تیرے جیریاں دا
تیرے عزم نوں گھیرنا نہیں سوکھا، دارو کول تیرے ایہناں گھیریاں دا
تیرے عمل دے عرش توں ہیٹھنا اے سُنہا چانناں بار سویریاں دا
پہلاں مار دے سپ کدورتاں دا سینہ چیر دے فیر ہنیریاں دا

تینوں یار بُجھارتاں دا خوف کاہدا، سوہے سدا بُجھارتاں چوں پُھٹدے نیں
ایہو ازل توں ریت سویریاں دی، دیوے بُجھدے نیں تارے ٹُٹدے نیں

تینوں وقت نے مُہلتاں دتیاں نیں، تیرے بوہے تے ویلے بیٹھے چیکدے نیں
ویلے ویکھو جہان دے نقشیاں تے نویں نویں پئے نقش اُبھدے نیں
ویلا سمجھنا، تیز رفتاریاں دا ملے فاصلے بڑے نزدیک دے نیں
واجاں مار دے باغ محبتاں دے، تینوں عمل دے نعل اُڈیکدے نیں

انور جھلیا، چھڈ اداسیاں نوں، جے توں ہونا ایں سرخرو جگ وچوں
کندن ہونے توں بن ابنیرا اوہو، جیہڑے نکھدے عمل دی اگ وچوں

ویلے دا فرمان

یار پٹوفی[۱] تیریاں یاداں لایا آن کے میلا
تیرے پیار نوں کھوہ نہیں سکدا ایہہ بے دردی ویلا

ہیں چڑھدے نوں لہندے بھاویں ہیں نہیں تینوں ڈِٹھا
اکھیاں دے وچ بھنگڑے پاوے، تیرا مکھڑا مِٹھا

اج لگے پڑوں توں ہیں دو دیں ڈکھڑے پھڑل ملے آں
یا فر کدھرے پیار وفا دی منزل کول ملے آں

سچائیاں دی راہ وچ کدھرے یا میں تینوں تکیا اے
یا فر کدھرے پیار دا موہرا دوہاں رل کے پھکیا اے

ایہہ صدیاں دا اوہلا سانوں دو تے کر نہیں سکدا
موت ہزاراں واری آوے مقصد مر نہیں سکدا

۱- ہنگری دا عظیم انقلابی شاعر جیہڑا انقلاب دی جدوجہد وچ لڑدا ہویا مریا

اِنساناں تے بند اجے وی ٹکھاں دا دروازہ
اَج وی آپے چُکی پھردا اپنا پیار جنازہ

جگ دے اُتے چارچوفیرے اوہو ای درد کہانی
اج وی ویلا فن کاراں توں منگے پیا قربانی

سرمائے دیاں جِنّاں پھڑیا اوہو ای اجے طریقہ
اجے فلسطینی بیٹے روندے سِسکے پیا افریقہ

آزادی دے سینے اندر کھُبھیا زہری تیر اے
ویت نام وِچ بھانبڑ بلدے سڑدا پیا کشمیر اے

ویلے دا فرمان نہیں ٹلنا ہُن اوہ ویلا آؤنا اے
رُوح تیری نے نال اساڈے رل کے بھنگڑا پاؤنا اے

انور!

مینوں وی ہُن اپنے ہون دا جھاؤلا آن پیا اے
اپنی چیت میں اپنے آپ دا رُوپ پچھان لیا اے
ناں تیرے نے "انور" مینوں اِنج اجاگر کیتا اے
اِس وستی دا اِک اِک بندہ مینوں جان گیا اے

اِک مصّور کجھ تصویراں

وارثؒ میرا ، پیر وڈیرا
وارث رانجھا ، عشق پھیریرا

وارث جٹی ، رُوپ گھنیرا
وارث بیلا ، پندھ لمیرا

وارث چوچک ، زخمی جیرا
وارث کیدو ، انکھی گھیرا

وارث لُڈّن ، چھلّیں ڈیرا
وارث قاضی ، شرع پھیرا

وارث کھیڑا ، پیار پھلیرا
وارث سہتی ، مکر بنیرا

وارث جوگی ، دُکھیا پھیرا
وارث ونجھلی ، سوز ودھیرا

وارث ٹلّا ، رین بسیرا
وارث گورکھ ، ربّ اُچیرا

وارث شاعر ، قلم سپیرا
وارث انور ، سوہل سویرا

حضرت بُلّھے شاہؒ دے حضور

سجنایاں دے موسم بدلے، گئیاں بدل ہواواں
بُلّھے شاہ ہُن کتھے نچاں، کتھے جھمر پاواں

رُٹھڑے یار مناؤن دی کوشش کیتی اے کئی واری
گھنگھرو بنھ کے نچن دے لئی سر تے لئی پھلکاری
تھیا تھیا دی سُر دے نال ہیں جد اڈی ماری
میرے گھنگھرو وچ کے کھا گئے میرے یار بپاری
ہُن یاراں دا ڈنگیا ایتھے پیئیاں رون وفاواں
سدھراں دی مٹیار وی سوں گئی ہُن کیہ کمن دُعاواں

تیرا سجن ازلی ابدی، اوس دی سچی، یاری
اوہدے مخلص روسیاں اُتوں ہیں صدقے ہیں واری
جینے نچدا ویکھ کے تینوں قسمت آن سنواری
کیہہ دساں کیہہ میرا ہال سجناں، کیتی اے دلداری
سُفنے دے وچ گھر گھر سُفنے ایویں دل پرچاواں
جیکوں اِک پرچھاویں نچیے، بھجدا اے پرچھاواں

تیرے یار دے در توں بھر دے جھولیاں بچن والے
میرے یار لیڑے اندروں، ویکھن نوں رکھوالے
میرے پیریں من من سنگل، مونہہ تے پیڑے تالے
مجبوری دے پڑ وچ بُلھیا، کِتھے ناچ سکھالے

سنگل اوڑک سنگل ہندے، جھانجر کنج بناواں
سازوی میرا ساتھ نہیں دیندے، سنگل کیہہ چھنکاواں

میں یاراں دی خاطر جندڑی گالی تے ہڈ بالے
فیر وی سجنا، سجنائی دے، انگ کسے نہیں پالے
حرص دے پیچیاں ایسے رُخ نوں میرے سجن ڈھالے
جاپن مومن، فطرت کافر، مُکھ چِٹے دِل کالے

پیار محبتاں لبھدا لبھدا ہو گیاں آپ نتھاواں
ہنجھ وی ڈردے ہُن نہیں اُٹھدے کیکن کرن دعاواں

سچ آکھن تے ہُن وی بُلھیا، پل پل بھانبڑ مچے
ہُن وی سچے سُولی چڑھدے جھوٹھے بندے سچے
پختہ کار کہاؤندے پھردے، بُلبلیاں نوں کچے
ایہناں کج کماؤنیاں اگے، انور کیکوں نچے

جیہدے اگے توں نچیاں سَیں دس اوہدا سرناواں
مینوں فیر الاہما دیویں، جے نچنوں شرماواں
بُلھے شاہ میں کتھے نچّاں، کِتھے جھمر پاواں

کُشتہ جی دے ناں

کُشتہ جی کیہہ سے دابھر دساں ۔۔۔ میری چُپ پئی ایتھے زبان لبھے
ہنجو قبر دے دیویاں وانگ سہکن ۔۔۔ سہم سہم کے قلم عنوان لبھے

دِل دی بھٹّی توں اَج میں پوچیا سی
قلم نویں عنوان لئی لوچیا سی
پھٹ سیواں گا جگر دے سوچیا سی
میں تے ہور وی ٹانکے ادھیڑ بیٹھاں

ایس چُپ دا اکتھوں تریاق لبھاں ۔۔۔ گلّاں کرن نُوں کوئی نہ ہان لبھے

مان توڑنا سمے دی ریت ہوئی
"اگ حسد دی" جگ لئی پریت ہوئی
دِلاں والیاں دی چُپ بیت ہوئی
میں وی کھوہ سیجنائی دے گبھر بیٹھاں

روڑے کام کرودھ دے چکن والا ۔۔۔ مینوں کوئی نہ ایتھے اِنسان لبھے

لو لبھدا پھٹیاں وِچ گھسریں
نہیں جاپدا مُڑاں گا نال خیریں
سُولاں اگے ای بوہت نیں لُوچ پیریں
کنڈے فن دے ہور سہیڑ بیٹھاں

شہر فن دا وی ساراچھاناایں ایس چوہ وی چور پردھان لبھے
لبھے یار نتے بِنا کہ دار لبھے
تھاں پھلاں وی لبھے نتے خار لبھے
ایس جگ نوں کتوں نہ پیار لبھے
منھا پتھراں نال وی بھیڑ بیٹھاں
ہنجو دھار کے چھلاں دا روپ تڑفن ندی جندڑی کوئی طوفان لبھے
جھوٹھ مکہ دا مبل ہے میلیاں وِچ
سچ رُلدا سمے دے ریلیاں وِچ
بن کے آجڑی ذہن دے بیلیاں وِچ
اجڑ سوچاں دا سجنا! چھیڑ بیٹھاں
قلم کار ہاں قلم دی جندڑی لئی متاں کوئی حیاتی دا مان لبھے
ہویا کیہہ جے سما نہ سُنے ڈھائیں
میرے فن دی سُنے گا رب سائیں
تیرے وانگ ہیں سجنا! قلم تائیں
رَت اپنی وِچ بیٹر بلھیٹاں
بس تے فن دی زندگی لوڑناواں بھاویں میرا نہ کتے نشان لبھے
ایسا ڈُباّواں فن دے سَنوہ اندر ڈُب ڈُب کے مینوں جہان لبھے

انکھی برُج منارے

یاداں دی گڈھ ہل ٹُری تے سدھراں پا ئیاں جلیاں
عزم دیاں بلداں دے گل وِچ چھنکن لگیاں ٹلّیاں

جندڑی دا سُر منڈل چھڑیا کھڑک پئیاں کھڑتالاں
مست ملنگ حیاتی آگئی پر کے پاؤن دھمالاں
چار چوفیرے بلدیاں لگیاں مینوں پیار مشالاں

وقت دے ویڑھے فیر آگئیاں لکلی پاؤندیاں رُتاں
وِچ ترنجن جیوں ول کھاون مٹیاراں دیاں گُتاں

بل پئے دیوے وانگ دیوالی بنّیاں تے گھر گھر دے
حق شجاعت جگ نے ڈٹھے عزم دے نئوہ وِچ تردے
وَیر کرودھاں والے جھکھڑ ویکھے ہو کے بھر دے

وِچ ہنیریاں چانن بن کے لہو دے طور کھلو گئے
غیرت دی سُولی دے بُوہے کئی منصورؔ کھلو گئے

وطن دیاں سرحداں اُتے وگیاں خونی لیکاں
جذبے پنج پئے ٹکیاں کدھرے ایہہ بے انت اُڈیکاں
میرے دیس دے لاڑے لڑپئے ڈھکن وچ شریکاں

خون دا وٹنا مل کے نہاتے رُوپ نکھارے چہرے
منگ ویاہ لئی وج وجا کے انکھ دے لا کے سہرے

ویلے دی شاہزادی آگئی پا کے نُوہے جوڑے
گبھرواں نے پوپئے پا لئے اَنکھ دے انھرے گھوڑے
روحاں اپنے جتھیاں ناموں کھہہ کے سنگ تروڑے

ویلے دی شطرنج تے ہر کے جاناں شاناں جتیاں
پھلاں ورگے گبھرو وارے، عزتاں جان نہ دتیاں

بابل لج دے شملے بن گئے ماواں صبر منارے
مٹیاراں دل پتھر کیتے اکسے نہ وین کھلارے
اوتے ای چن عرشیں چمکے جتنے ٹٹ گئے تارے

ایہہ تارے جیوں دھرتی اُتے رب نے موتی ڈوہلے
سدھراں دی ہر منزل تکدی ایہناں بُرجاں اوہلے

ایہہ تارے ایہہ نور منارے رحمت دے پرچھاویں
ایہہ انکھی ایہہ برج شہادت عظمت دے سرناویں
ویکھے سمیا، موت دی تکڑی انکھی تلدے ساویں

اوہ تک برج شہادت ساڈے یونس، بھٹی، شامی
اوہ تعظیماں کردا ویلا دیندا ویکھ سلامی

آزادی دی ویکھ سہاگن بیٹھ دی لاکے مہندی
تاریخاں دی رانی بیبا، ڈھک ڈھک نیڑے بہندی
تک کے موت شہیداں کولوں ڈردی سدا تریہندی

لکھ ہزاراں واری سانوں ویکھ لویں ازما کے
وچ طوفاناں آوندا اے سانوں ٹھلھنا وچ وجا کے

○

۶ ستمبر ۱۹۶۸ء

میرا فن

لکھاں اک دی جدوں میں شعر انوکھا | بلدی چخا تے لو سدا تن میرا
مینوں خبر نہیں سما ایہہ گوکدا اے | میرے غماں دا روپ اے فن میرا

لہو دا چانن

وِچ اُداسی محرم بن کے سوچاں سوچ رہیاواں
رُوح دے ڈُونگھے زخماں تائیں آپ کھروچ رہیاواں
بند فرات دے پانی لاگے ویکھ تریہہ دی جرأت
عشق دی اک تاریخ لکھن لئی پھٹی پوچ رہیاواں

بس ہستی نوں پوجن والا، جھلاّ تے سودائی
ایویں دردر الکھ جگاواں دیندا پھراں دہائی
بازو قلم کرا کے ہُندا عشق دا اُچاّ جھنڈا
لہو دے دیوے بال کے ملدی سدھراں نوں روشنائی

لکھاں اکھر قلم سرہانے چیکاں مار کے روئے
اکھراں دی ڈونگھیائی وِ بہندیاں اکھیں پے گئے ٹوئے
اکھرؔ آکھن ملے خیاتی اوس آکھی نوں جیہڑا
اک اصول دی خاطر جُثّہ تیراں وِچ پروئے

بس شاعر ہیں سوچ دا پنچھی، بھلیا تُرت اُڈاری
دل نے پیڑ دے ٹبّے اُتوں ڈونگھی جھاتی ماری
تتیاں ریتاں، بلدیاں اگاں سوچ دے کھڑے پٹیاں
بُجھدی بھوں تے کھڑدی ویکھی پھلاں بھری کیاری

اَکھّی موت ہنیریاں پٹّی مُونہہ نوں پھیرے لکوئی
ہونی اپنے ہون ڈے اُتّے ہنجُو بھر بھر روئی
نیزے اُتّے ٹنگیا ڈِٹھا نُور حیاتی والا
بھنیاں اگاں وچوں آئی پھُلاں دی خوشبوئی

سومے پھٹّے لہُو دے سینہ اگ واٹھار ڈے ویکھے
کربل دے لہُو بھِجّے ذرّے لشکاں مار ڈے ویکھے
موت دے قہری ہڑھ دے اندر حسنؓ حسینؓ جیہے لاڑے
عشق اصول دی ڈُبدی بیڑی کھے کے تار ڈے ویکھے

جندڑی دے انمول تارے پھُلّ اصول دے سُچّے
کربل دے میدانیں لشکن صبر مینارے اُچّے
ویلے دے دروازے اگّے شیر علیؓ دے جائے
کھولدے ویکھے راز حیاتی نیزیاں وچ پَچّے

اِس دھرتی دے لاڑے بن کے رہنا پاک شہیداں
لہُو دا چانن زندہ رہے گا آؤنی موت یزیداں
صبر حسینؓ دا دیندا رہے گا، عزم دے ہتھ پھڑکے
انوراج توں پچھے بنھدے نویاں عزم امیداں

فاطمہؓ دا لال

بُوہے بُوہے تے الکھ جگائے نیں میں
منگی بھکھیا فن دی لسّے وچوں
بھانے پھُلاں دے سُولاں نصیب ہوئیاں
تسّا رہیا ہیں عقل دی نہر وچوں
دُکھاں ہیٹھ وی کِتے نہ چھاں لبھی
اوڑک گزریا سخت دوپہر وچوں
لبھا عشق اصول اخیر انورؔ میںنوں سخی حسینؓ دے شہر وچوں
کیہہ میں سخی حسینؓ دا شان وسّاں
اوہ سی عشق دا بھار اُٹھان والا
بہہ کے عشق فرات دے کنڈھیاں تے
تتے لباں تھیں گیت سنان والا
لے کے نوُر رسولؐ دے خلق وچوں
تتے سمے دے لیکھ چمکان والا
تتی ریت تے ڈولھ کے رت انورؔ سوہنے پیار دے نقش بنان والا

ڈھٹھا جھکھڑ بن عشق حسینؓ تائیں
دیوے بالدا عدم دے پتنیاں تے
آئے شوکدے کٹک ہنیریاں دے
چانن ہسیا پیار دے بنیاں تے
آئیاں لالیاں مکھ حسینؓ اُتے
پئیاں کالکھاں عقل دے اتھیاں تے
ڈھٹھا موت نوں کربلیں فیر انورؔ متھا بھندی بیٹھ کے منجھیاں تے
میرا قلم وی سہکدا اُفقاں نوں
میرا فن کوئی درد مقام لبھے
پیتا کربلیں جام امامؓ جیہڑا
میرا پیار اوہ عشق دا جام لبھے
اکھ سمے دی اج دی ٹولدی اے
کدھرے عشق اصول دا نام لبھے
ویلا اج وی سہکدا ویکھ انورؔ کدھرے سچی حسینؓ امام لبھے
آوے جدوں وی رُت محرماں دی
پھٹ پھول کے پھُل کھلار لیناں
چھاپا مار کے چھلکدے ہنجواں نوں
لاکے اگ میں کالجا ٹھار لیناں
نتی ریت تصوریں چشم بھناں
ٹیچی سوچ تے نویں وچار لیناں

انورؔ لکھاں میں جدوں امامؓ داناں   میں تے قلم دے بیکھ سنوار لیناں

لکھاں وار سلام حسینؓ تائیں
کیتے قول اقرار نبھائے جیہنے
بانا پہن کے خون تے صبر والا
بوہے عشق دے الکھ جگائے جیہنے
جیہنے لکھی تاریخ شہادتاں دی
سچے عشق دے پور نے پائے جیہنے
دین واسطے جندڑی وار انورؔ   سچے عشق اصول بنائے جیہنے

زندہ جگ اتے مان شہادتاں دا
زندہ ماضی تے رہوے گا حال زندہ
اُچا صبر امامؓ دا سدا روشن
اوہدے صدق دی سدا مثال زندہ
زندہ عدم لئے علیؓ دے لاڈلے دا
اوہدے نانے دا دین کمال زندہ
موت شمر، یزید نوں ملی انورؔ   رہیا فاطمہؓ دا سوہنا لال زندہ

اگست ۱۹۶۷ء

عشق

کنا حق تے جگ توں حق لینا، ایہو عشق دا سدا دستور ہُندا
لکھاں بکراں سلام ہیں عاشقاں نوں، سچّا عشق نہیں کدی مجبور ہُندا

قصہ عشق دا کُن توں شروع ہُندا، اوڑک آن کے کُن تے مُکدا اے
اکھاں وِچ جے اکھیاں عشق پاوے، بانا میمؔ دا پہن کے ڈُکدا اے
کُدّے شوق جے کدی اُڈاریاں دا، پر وے عرش دے پوہنچ کے چکدا اے
آوے جوش تے بھنجیاں ہڈیاں تے سہرے انکھ دے بجھ کے دُھکدا اے
کھاوے تیر تے رحمتاں ونڈ دا اے، سچّا عشق رسول دے ویمیاں دا
بازو قلم تے عَلَم نہ ڈھین دیوے، ایہو عشق اصول اے ویلیاں دا

جیہڑے موڑ تے پیج نوں لاج لگے، اوسے موڑ تے عشق منصور ہُندا
کہنا حق تے جگ توں حق لینا، ایہو عشق دا سدا دستور ہُندا

موڈھے صِدق دے بیٹھ کے لوے جھوٹے، جیہڑا سکھ ٹُٹاں سرداریاں دا
کملی والے دی زلف دی واگ ہووے، آوُندا عشق نوں ول اسواریاں دا
رحمت جگ دی چُھپدی گھڑے نوں، دستے نج تے لاڈ دلداریاں دا
آوے اتھرا موڑ تے ذبح ہو کے، بیڑے تار دیندا اوگن ہاریاں دا

اِکّو ازل توں ریت سویریاں دی، سُورج عشق دا اُگدا نیزیاں چوں
ڈُلے عشق دا خُون بریتیاں تے، واجاں آوندیاں رہندیاں ریزیاں چوں

لگے پھٹ تے عشق بیدار ہُندا زخم زخم چوں پُھٹدا نُور ہُندا
کنا حق تے جگ توں حق لینا، سچا عشق نہیں کدی مجبور ہُندا

ہے کوئی وجری عشق دے شہر اندر، جہیدے پیراں دے ہیٹھ تقدیر ہووے
جُنبش ہووے اصول دی وار اُتے، زخمی ہووے پر ڈیلے دا پیر ہووے
جھکھڑ اگ دے بھڑکدے ہون اُٹھے، اکھیں صبر تے عزم دا نیر ہووے
جُھولا جھولدا عشق معصوم ہووے، سکے حلق چوں لنگھدا تیر ہووے
بھڑکی وِٹھی فرات دے کنڈھیاں تے، سرگم عشق دی چھڑے تے تاں جاناں
گلشن وچ تے عشق دا پُھل کھڑ دا، بھنخدی ریت تے کھڑے تے تاں جاناں

بُوٹا عشق دا بڑا اُلکھنا ایں، ورھدی اگ توں لگدا بُور ہُندا!
کنا حق تے جگ توں حق لینا سچّا عشق نہیں کدی مجبور ہُندا

اکتوبر ۱۹۶۸ء

دیوا بلدا رہے گا

یاداں فیر گھسیٹ کے کھڑیا مینوں صدیاں پچھے
اج لگا جیوں نسی جاناں آپے بدیاں پچھے

نہ کوئی والی وارث وسیا نہ کوئی پتا ٹھکانہ
کال ہنیریاں بدھا ہیسی میری سیدھ نشانہ
جھکھڑاں وچ کھلوتا تکیا میں اک شیر دیوانہ
ڈورا بھورا سُندا پیا سی اوہدے بول زمانہ

گدڑاں وانگر سوورھیاں دی جیناں ایں بے ڈھنگا
شیراں وانگر آزادی دا اک دہاڑا چنگا

اوہ ٹیپو سلطان سی جیہوں واریں جلدا ڈِٹھا
اوہ انکھاں دا سچا سورج ٹبیوں ڈھلدا ڈِٹھا
فیر میں دُور ہنیریاں اندر دیوا بلدا ڈِٹھا
قوم نوں مڑ کے قائد اعظمؒ دے سنگ چلدا ڈِٹھا

اُگدے نویں سویرے وچوں چھبھ ہلالی اُبھری
مُڑ دنیا دے نقشے اُتے نیک نرالی اُبھری

میں لاوارث اپنے دیس دا آپے وارث ہویا
سارے جگ دی حیرت مینوں ڈھوون آگئی ڈھویا
نویں سرے توں میریاں سدھراں کھوہ عرماں داجویا
پاک وطن دا اِک اِک موتی پیاراں نال پرویا

اِک دِن مُڑ تاریخ دسے بُوہے انھرا ویلا آیا
ٹوٹے ٹوٹے ہوئیاں سدھراں، نفرت مار مکایا

سُن او سِمیا، ویکھ لیا توں اپنا وار چلا کے
ویکھ لیا توں میرا جذبہ دُکھاں وچ ازما کے
ات کہ ودھی جھکھڑ لنگھ گئے آخر سیس نوا کے
میں نہیں سکھیا پچھے ہٹنا اگے قدم ودھا کے

لوڑ پوے تے آؤندا اے مینوں سر ہتھاں تے دھرنا
گڑھتی دے وچ ملیا اے مینوں وطن دی خاطر مرنا

اوہ تک سمیا، ہُن وی اُچے ساڈی آن دے جھنڈے
ہر رستے ہر منزل اُتے آس ایمان دے جھنڈے
ہر دُشمن دے ساویں ہو کے سینہ تاندے جھنڈے
عشق وفا دی منزل اُتے موجاں ماندے جھنڈے

آزادی تے انکھاں دا ایہہ قافلہ چلدا رہے گا
جھکھڑاں وِچ وی، قسم خدا دی دیوا بلدا رہے گا

○

سچ

پاؤناں پورنے پیار دے دُنے راہیں، سچے ڈھنگ احساس دے سمجھ جاناں
دشمن پیار دے نال جے وَلج مارے، پُوجا کرن لئی اوس دی بہہ جاناں
آدے انکھ دا موڑ تے تان سینہ، ہِیں نے نال طوفان دے کھیہ جاناں
بمر نہیں جاندا مکر سیاناں دے، سچ سُولی دی نوک تے کہہ جاناں

کاتب دے ناں

واہ میری تقدیر دے کاتب! تیری ذات گریٹ
عاجز تے مختار دی ربا! تجھے کدوں ڈیبیٹ

توں ایں کاتب بے پرواہ تے لوح قلم دا مان
کدھرے لیکھ ادھورے چھڈیں، کدھرے اَپ ٹو ڈیٹ

توں چاہویں تے نکھو بھتو، علموں کرن کلام
اِل دا ناں کوکو، نہ جانن، فیر وی ایجوکیٹ

عالم فاضل کرکے جے توں لکھ دیں پُٹھے بھاگ
جاہل دسن اوہناں تائیں، جگ تے اپنی کیسٹ

لکھ کے لیکھ اوتے ڈوبیں، سوہنیاں اُدھ وچکار
بدکرداراں کلموہیاں نوں کردیں مار گریٹ

بے تدبیراں دی وچ قسمت لِکھ وزیری دین
عقلاں والے دھکے کھاون، دنیا کردی ہیٹ

تیرے ورگا کاتب، ربّا! ایتھے وی موجود!!
میرے ورگے بے پُلتے دا، اوس ودھایا ریٹ

تدبیراں، قانون، عدالت، مینوں سُر نہ سار
کاتب مینوں چُک بنایا، ایتھے ایڈووکیٹ[1]

کاتب لئی گل مُشکل کیہڑی، عرش دا فرش بناوے
ایہہ گل سمجھ کے میریاں سدھراں، لکھ لیا کرنا ویٹ

ایہہ وی کاتب، توں وی کاتب، توں وی ربّا بُھل
لِکھ دے وِچ انور دے لیکھاں بُھل کے اِک سیٹ

۱۔ میری اک نظم تے میری تھاویں کاتب نے انور ایڈووکیٹ دا ناں لکھ دتا۔

عقیدتاں دے گیت

میرے قلم دے لیکھ دا کوئی ثانی جیہنوں دیس دے گیت اڈیکدے نیں
سجن شعراں دی نال تے نچدے نیں، ویری شعر سُن کے میرے چیکدے نیں

میرے سجنا ! سوہنیا ! چن جٹا ! تیرے پیار دے گیت میں گاؤن لگاں
لیکھے جیہڑے شاہکار توں زمین اُتے، سارے سمے نوں اَج دکھاؤن لگاں
تیرے اُدّمی روپ دے پرچھیاں نوں، ہتھیں چک کے بھنگڑے پاؤن لگاں
مٹی دیس دی چمدی پیر تیرے، میں وی قلم دا سیس جھکاؤن لگاں

لکھاں وار میں دِلوں سلام کہناں، پیلاں پاؤندیاں پیلیاں تیریاں نوں
ایہناں پیلیاں، کھیتیاں گلشناں نے، جذبے بخش دتے نظماں میریاں نوں

میری سوچ توں اُچا اے ڈوہر تیرا، دساں کیویں میں آکھدا من کیہہ اے
مٹی لبڑے تیرے سر پہ اگے، قسم رب دی لشکدا چن کیہہ اے
میرے رزق وسیلے دے خالقا اوئے! تینتھوں وددھ کے دیس دا دھن کیہہ اے
مٹی وچوں توں سونا اچھالنا ایں، اُچا ایس توں جگ تے فن کیہہ اے

تیرے عزم توں جند نثار، جٹا! گاہ بشکدے ویکھ کے گہہ جاناں
اودھر جدوں توں پھُلّ سنوارنا ایں، ایدھر عشق دی غزل میں کہہ جاناں

تیرے اُدمی پیار توں جند واراں، جیہدا قول اے جھولیاں بھری جانا
تیرے فرض خلوص نے دتّا اے، سُکھ ونڈنے، دُکھڑے جری جانا
تیرے مہکدے کھیتاں توں سبق ملدا، ڈھولے گائی جانے، اُدم کری جانا
میری شاعری نے تیتھوں سکھیا اے، پیر منزلاں توں اگے دھری جانا

میں تے بیلیا! اِنج محسوس کرناں، دھرتی تیری کرامتوں مہکدی اے
ٹھنی ٹھنی تے شعر پئے ٹہکدے نیں، بوٹے بوٹے تے غزل پئی چہکدی اے

سینہ چیر کے اتھرے بیلیاں دا، وِتّی رہن نہ رزق دی تھوڑ، جٹا!
میں تے جدوں دی تکناں جگ ونّے، تیرا کتے نہیں لبھدا جوڑ، جٹا!
دنیا جاندی کدی جے آن ڈھکے، تیرے غیرتاں دا گُجھا موڑ، جٹا!
تیرے عشق جنون دی سٹ دا وی، لبھا کدی نہیں کسے نوں توڑ، جٹا!

انور سدا دُعا ایہہ منگدا اے، میلہ لگا رہے کرم نوازیاں دا
ڈنکا جگ تے گجّ کے وجدا رہے، میرے دیس دے گبھرو غازیاں دا

میرا عزم

یاداں رشکیاں ذہن دے ابراں تے
میرا درد وی رُوپ وٹاوَن لگا

موتی پلک دی نوک تے آن بیٹھے
لگی والیاں دا چیتیا آوَن لگا

ویکھے قافلے پیار دا پندھ کردے
منزل خون دے وَہن توں پار ویکھی
ایسا پُل صراط سی سفر میرا
پیراں ہیٹھ میں تیغاں دی دھار ویکھی
قصّہ کُونج دی اِک فریاد دا نہیں
میں سِہتے ویلیو! سہکدی ڈار ویکھی
پُھل اگ اندر ویکھے لُوسدے میں
چیکاں مار دی کول بہار ویکھی

میرے وطن دی شان دے چا سبھے
چاڑھے وَیریاں پُھکھ دے نیزیاں تے
چا تن خوُن دا بخشش کے فن تا ئیں
لکھے شعر میں رڑھکدے ریزیاں تے

منظر پیڑ دی اکھ نے سانجھ لئے نیں
کدھرے سمے نوں کدی نہ بھُل ہووے
اوہ نہیں بھُلدے اکھ تقاضیاں نوں
جیہناں اکھ دا تاریا مُل ہووے
دے کے خوُن میں بالاں گا اوہ دیوا
جیہڑا جھکھڑاں وچ نہ گُل ہووے
گلشن وچ اصول دے جُمّ لاں گا
کنڈا ہووے یا مہکدا پھُل ہووے

میرے حق معصوم نوں کھوہن والا
موہا ُمکیا دَور ہلاکواں دا
میں نہیں وطن دی مٹی تے پین دینا
سایہ کدی وی پیار دے ڈاکواں دا

میرے سفر دے شوق دا مان پینڈا
پیراں میریاں نے کدھرے رُکنا نہیں
میرے اتھرو شان محبتاں دی
سوہا عشق جنون دا سکنا نہیں
جُھلّے لکھ ہنیری گذراں دی
دیوے پیار دے بالتوں اُکنا نہیں
وڈھی جاوے نے وکھری گل، یارو!
میرے عزم دی دھون نے جھکنا نہیں

پُھٹّے جیہڑے جمہور دے عرش اُتوں
اوہو سوجھ سویرے نیں میت میرے
میرے بعدوی وطن دے ذرّیاں دے
بُلھیّیں گونجدے رہن گے گیت میرے

میرے وطن نے بخشیا فن مینوں
ایہو جند میری، ایہو پیار دی اے
میرے پیار دی لج دا سداراکھا
میرا لاڈلا اے، میرا یار دی اے

میرے ہاسیاں نوں دیوے داد کھُلّی
میرے غماں دا ونڈدا بھار وی اے
آوے بزم تے سوز دے گیت چھیڑے
ہووے رزم تے فیر تلوار وی اے

انور سجنا! پیار دے پتناں تے
چھلّاں وچ وی گج کے تراں گا ہیں
سُکھ لبھّے جے موت دی جوہ وچوں
خاطر وطن دی ہس کے مراں گا ہیں

○

کاش

کاش دلاں دے اتوں لبھدی قول اقراراں دی تحریر
اپنے پیار دی شکل وکھاوندا دل اپنے نوں دیندا چیر
شاعراں پر اکھراں اندر غم نوں ڈھال نہ سکیا ئیں
کاش میں اِک مصوّر ہُندا، غم دی واہ سکدا تصویر

میں تے میرا قلم

میرا فن ایمن ایں عیزناں دا، سچ جانیو پیار دا دھنی وی اے
جھیڑے ہتھ دے نال میں قلم پھڑناں، اوہو ہتھ تلوار دا دھنی وی اے

مٹھی سولھ بلوک اے طبع میری، شاعر اپنے پاک گلزار دا ہاں
لیکی جاناں شہکار محبتاں دے، میں تے موم مجسمہ پیار دا ہاں
جے پر کدی کوئی انھرا موڑ مینوں، للکار مارے تے خوب للکار دا ہاں
میرے پیر مُڑ کدی نہ پچھاں نہ مُڑدے، ساویں نٹ کھناں ساویں مار دا ہاں

قلم کاریں فن دی جُوہ اندر، لج پیار دی انکھ دی پگ وی آں
یاراں ہتھ تریل دا سولھ قطرہ، ویری واسطے بھڑکدی اگ وی آں

ایہہ وی منیا حُسن دے بُت پوجاں، ساویں حُسن دے ٹھرکدے مُلھ بھاویں
کنڈے جسم کے چوبھناں وچ سینے، مینوں بولیاں مار دے پُھل بھاویں
ٹھوکر مار کے مال حرام اپناں نوں، اُٹی اِک توں جاناواں تُل بھاویں
لوہے یار دے لو پہنچ کے لکھ واری، وانگوں اتھر دے جاناں ڈُلھ بھاویں

رکھیں یاد پر ویلیا! جدوں کدھرے، غیرت مندی دا کدی پڑ تل آؤندا اے
بازی موت دی ہس کے کھیڈ لیناں، مینوں ویلیا تار نا ٹل آؤندا اے

ڈِٹھے یار تے وکاں پیاکو ڈ باں توں، سچے پیار باجھوں پلے کُکھ وی نہیں
باجھوں ورد دے دِلاں دا ٹل کیہہ اے، میرا درد خلوص توں وکھ وی نہیں
بس ایہہ منیا رج کے ہاں جھلا، میرے سُکھ تے شادی دکھ وی نہیں
ویری نال پر جھیڑی نہ میل سکاں، ایڈی کول بے غیرتی اکھ وی نہیں

میری ہوند نُوں ویریاں منیا نہیں، سینے دھڑکدے ہیں گجھے سلّ، یارو!
ہیں وی دلواں گا تُرت ثبوت سچے، بھاویں پنڈیوں لہندجائے کھلّ، یارو!

میرے رُوپ نُوں جینے دی تکنا ایں، میرے پیار دی بھول کے گل ویکھے
میرے عزم نُوں جینے پچھاننا ایں، میرے خون دی اٹھری چھلّ ویکھے
جینے ویکھنا اکھ دا زور میرا، بھاویں اج ویکھے، بھاویں کل ویکھے
مینوں خوف نہیں، ویلیا! ویریاں دا، ویری ویہہ سینہہ وی گھلّ ویکھے

آوے جدوں وی رُت ہنیریاں دی، میرا خُون وچ تڑن نُوں جی کردا
مینوں بھیڑیا فیر للکار تے سہی، خاطر وطن دی مرن نُوں جی کردا

میں پنجابی

میں پنجابی شیر وطن دا، سُچا میرا پیار
میری بولی مٹھی بولی، میں یاراں دا یار

میں دُنیا دا رُستم گاما بھلواناں دا شیر
بھرم کھول کے تنّا ہزوراں دے میں کرسُٹے زیر
بھنگڑے پاوے وِچ مداناں، بھلوانی للکار

میں آں یار طفیل شہید تے میں آں سرور بھٹی
میں راشد منہاس تے سجنو، عیرت میری کھٹی
یاراں دے لئی پُھلاں ورگا، دُشمن لئی تلوار

پُتر پنج دریاواں دا تے ہمت میری پیر
بُلھے شاہ دی کافی گاواں، وارث شاہ دی ہیر
جے دھرتی دا سینہ چیراں کھڑ پیندے گلزار

ہیں فصلاں دا گہنا تے مٹیاراں دا شاہزادہ
بانکا، چھیل چھبیلا گبھرو، دِل دا سادمرادہ
رُت بہار نے میری خاطر کیتے ہار شنگار

مِلاں مینوں کہن سلاماں ہیں آں اوہ مزدور
لوڑ پوے تے دیس دی خاطر بن جاناں منصورؒ

مینوں بخشے فیض ہمیشہ داتاؒ دی سرکار
ہیں پنجابی شیر وطن دا، سُچا میرا پیار

دسمبر ۱۹۷۲ء

میری عادت

چُپ دی بولی بول کے دِل نوں خبرے کیہہ کُجھ کہنا واں
ہیں خوشیاں دے اوہلے لُکھاں دُکھ انوکھے سہناواں
خبرے کِنّے نین تے کِنّے مکھڑے چار چوفیرے نیں
مَیں سوچاں وِچ ڈُبیا ہویا بت بت تکدا رہناواں

پنجاب پیارا

اکھیّاں دا تارا، پنجاب پیارا
سوہنا، انکھی، دِل دا سہارا
وطن دی آن دا راکھا
ایہہ پاکستان دا راکھا
ٹکڑا، چن دا، راج دُلارا
ہے سچّا پیار پنجابی
وطن دا یار پنجابی
گبھرو، غازی، لکھاں تے بھارا
نظر نوُں روشنی دیندا
دِلاں نوُں زندگی دیندا
عرشیں، لشکے، جیویں ستارا
غماں وِچ ایہہ نہ گھبراوے
عجب طوفان بن جاوے
چھلاں، وچوں، لبھدا کنارا
پنجاب پیارا

سوہنا پھُلّ گلاب

پاک وطن دی عظمت دا اے پہریدار پنجاب
صدیاں توں سونہہ کھاندا جیہدی سچا پیر چناب
بلھے شاہ نے جتھے اپنا نچ کے یار منایا
وارث شاہ نے بوہے بوہے جتھے الکھ جگایا
جتھے شاہ حسین نے اپنا مادھو نام دھرایا
یار فرید نے جتھے پرچم صدقاں دا لہرایا
نانک نے وی جتھے آکے وحدت گیت سنایا
ونجھلی جتھے پھوکی رانجھے، کتاں نوں پڑھوایا
جتھے انکھ دی سولی چڑھدا کیدو نہ گھبرایا
جتھے عزت بیگ جھناں دے کنڈھے تاج گوایا
جتھے پکے دعا کما گئے، کچیاں ساتھ نبھایا
جتھے مرزے جٹ دی بکی چنی، کھورو پایا
جتھے صاحباں مری کویلے، پیار نوں جنڈ چڑھایا
ویر شمیر نے جتھے اپنا انکھی روپ وکھایا
جتھے پنجے پانی وگدے، جتھے پیار سوایا
جتھے فیض کماون والے، داتا فیض کمایا

جتھے غازی علم الدین شہید نے رُتبہ پایا
جتھے اِک اِک گبھرو سوہنا، انکھی ماں دا جایا
جتھے شامی، بھٹی جمے، جتھے سرور آیا
جتھے پلدے عزم شہادت، جتھے رب داسایا

ہیں انور پنجاب دا واسی، میرا پیار پنجاب
پاک وطن دے گلشن اندر سوہنا پھُل گلاب
صدیاں توں سونہہ کھاندا جیہدی سچّا پیر چناب
پاک وطن دی عظمت دا اے بیہ کروار پنجاب

جھل پُنا

پتھراں نال ہیں دِل دا شیشہ پیا ٹکراؤندا اچھے رناں
اِس دُنیا نوں زور بہ زوری پیار جتاؤندا اچھے رناں
ہور بھلا کیہہ پا گل پن اسے انور جی سمجھاؤ
اپنے ہنجو موتی سمجھ کے مُل پواؤندا اچھے رناں

اُڈاریاں

سوکھا لفظ آزادی دا کہن دے لئی، بندہ سُنے تے سُندیاں بھُل پیندا
معنے ایس دے کھُلدے سُولیاں تے، دے کے سراں نُوں تارنا مُل پیندا

کھپّن سراں تے بھنّنے آپ پیندے، پیندا بھکنا تیغ دا زنگ، یارو!
اوکھے موڑ آزادی دے رستیاں دے، موڑ موڑ تے موت دا ڈنگ، یارو!
جُتنے ایس شہزادی دے سجدا ئے، رتّا لال انوکھڑا رنگ، یارو!
پیندا وارنا تخت ہزاریاں نُوں، لبھّے فیر آزادی دا جھنگ، یارو!

ایہو دھروں اصول زمانیاں دا، وہلا جا بلاں دے بُوٹے پُٹ جاندا
لبھّے کِتے نشان نہ دریاواں دا، وہلا حیدوں نتارڑ کے سُٹ جاندا

بھری قوم نے جاوِداں ہنر بھُلّے، کِدھرے سہدی دُور تقدیر رہ گئی
رُتے علم تے روشنی دکھ رودی، کِدھرے عمل نے کِتے تدبیر رہ گئی
ڈبّڑا آن غداریاں گھت لِتّا، پچھلے لیکھاں دے نری زنجیر رہ گئی
گھوکی، نیندراں گھیر یا رانجھیاں نُوں، روندی وِلکدی عقل دی ہیر رہ گئی

درہیاں نیک مسافراں جھڑ جاے، پینڈا فیر وی کٹے، نہ مکیا سی
اُٹھے فیر کجھ انکھ ایمان والے، جھنڈا ٹیپو شہید نے چکیا سی

چُھبّی مار کے خون سمندراں چوں، بیڑی واسطے عجب طوفان لبھا
سید احمد شہیدؒ دے رستیاں نے دے کے سِراں نوں اساں ایمان لبھا
لبھی عقل اقبالؒ دے فلسفے چوں "قائد اِک عظیم انسان لبھا
اوڑک چِروں اگست دے موڑ اُتّے، پُچّی انکھ نے نواں جہان لبھا

پینڈے مار کے منزلاں مارلئیاں، ہلّے روک لئے اساں ریلیاں دے
ساڈے دیس دے کول ثبوت ایہدا اسیں نوں کوملیں آں ویلیاں دے

موتی کنکراں وچ نہیں ٹکے رہندے، ویلا پرکھ لیندا انھیں چھاندا اے
میری قوم سُلکھنی، عزم بھنّی، ویلا اوس دے حوصلے جاندا اے
مٹی وطن دی مان جوانیاں دا، ساتوں مان شہیداں دے مان دا اے
پرچم امن تے پیار دا ہتھ ساڈے، ساتوں پیار دا رب پچھاندا اے

ذرّے جاگدے دیس دے دِنے راتیں، ساڈے خون دی لیک وی جاگدی اے
اودھر ظلم دی اگ وی بھڑکدی اے، ایدھر ساڈی اڈیک وی جاگدی اے

اِکّو میرا پیغام ہے قوم دے لئی، لینا مَن جے مندا من ہووے
سوہجا سدا اصول تے عمل دی اے، بندہ ہووے پابندے دا فن ہووے
گلّاں نال نہ کدی سکون لبھّے، پِچکے روح یا کُوکدا تن ہووے
باجھوں عمل دے کدی نہ ہتھ آون، دھرتی ہووے یا لشکدا چن ہووے

انور اٹھ رفتار دے رتھ اُتّے، کُلھّے لٹ لے عشق اُڈاریاں دے
سینہ چیر کے سُٹ ہنیریاں دا، پنیڈے مُک چلے تاناں بھاریاں دے

بہانہ

سوچ رہیا واں کیوں سوچاں دے دل پینیا واں
پیار بُھلیکھے سایاں نِکّے نس پینیا واں
نہ لبھّے جے کدی بہانہ حُسن دا
اپنی اکھ دے اتھرو اُتے ہس پینیا واں

رشید انور دی برسی

ایہہ انور، ایہہ کافر جھلا، نزا نکما، کھیکھن ہار!
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار!

خبرے کیہدے غم نے ایہنوں شعر آکھن دی لائی چاٹ
نِھتا نِھتا، دُکھ دُکھ سڑیا، کم نہ آئی دِل دی لاٹ
بے عقلا تے بے اُستادا، نہ کوئی ایہدا گھر نہ گھاٹ

ایس نہ جاتا، تیل کیہہ ہُندا، کیہہ ہُندی اے تیل دی دھار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

اُٹھ دا بہیا اُٹھ کے راتیں، قلم نوں لے کے بہہ جاندا سی
سبھ ٹبر کہندا سی پاگل، سبھ دی گھُورکی سہہ جاندا سی
رب توں نیڑے ویکھ گھُسن نوں ایس دا غصہ لہہ جاندا سی

اُنج تے ایہہ بزدل وی اپنے قلم نوں کہندا سی تلوار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

سوچاں وِچ کھوہ ویتے رہن دا ایہہ جھیڑا اکھ عادی وی سی
اِس کافرنوں بُت پوجن دی ازلوں بھیڑی وادی وی سی
یار اِس کرماں ماڑے دا، مشتاق اُستاد[1] آبادی وی سی

ایہہ گل ایس تے صادق پوری بھیڑے سن بھتّو دے یار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن توبہ توبہ استغفار

طالب چشتی[2] یار بہشتی نال سی ایہدی گوڑھی یاری
اِک دِن دوواں رل کے پیتی، دوواں دی مت گئی سی ماری
وانگ آشفتہ[3] ایہہ "دو خالق" بن بیٹھے سن وارو واری

اِک بن بیٹھا وارث شاہ[4] تے اِک بنیاں الھڑ مٹیار[5]
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

۱۔ میرے استاد محترم
۲۔ جس میرے خلاف نظم لکھی،
۳۔ سلطان محمود آشفتہ دی مشہور نظم "دو خالق"
۴۔ میری نظم جے میں وارث ہُندا
۵۔ طالب چشتی دی نظم "الھڑ مٹیار"

ایہدے یار سعید[6] نوں وی اِک سلسلے[7] تے پیار ودھایا
ایس اَکھے نوں رجّو جاپی، ایہنے اوہنوں ہتھ چاپایا
سجناں تکّو ٹھپیّا ایہدا، پوسے تے پولا کھڑکایا

جیوندی جانے بھُل نہ سکیا سجناں دے چھتراں دی مار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن توبہ توبہ استغفار

ادب دے اِس بازار دے اندر کھولی سی ایہنے وی ہٹّی
خبرے کیوں سجناں دی خاطر بھر دا رہیا ایہہ پھوکی چٹّی
موت ایہدی تے قسم خدا دی کسے دی یار نہ واہی کوٹّی

وچوں یار ایہدے سن ویری ظاہر مخلص تے دِلدار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار!

ہر اِک "سحر[9] سے سورج" دا ایہہ حامی، نامر[10] بن بہندا سی
"عقلوں اُنّیا اوئے" آکھو تے، اگوں ہس کے جی کہندا سی
اُنج تے بڑا نمانا سی پر کھریاں کہن توں نہیں رہندا سی

۶۔ سعید جعفری، ۷۔ جعفری دی اِک نظم، ۸۔ جعفری دی ایس نظم توں متاثر ہو کے ہیں اِک نظم رجّو لکھی ۱۹۴۹ وروں میتوں ایہہ پتا وی نہیں سی کہ متاثر ہو کے لکھنا جُرم ہُندا اے۔ ۹۔ سحر اسورج حکیم نشیر محمد نامر دی کتاب ۔ ۱۰۔ حکیم نامر بزرگ تے مشہور شاعر

سچیاں کہہ کے ایہہ پاگل جیہا، جتی بازی گیا سی ہار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

فن دی افضل منزل کتھے، ایہہ نہیں جاندا سی بے منتا
سچی گل اسے جاندا نہیں سی فن دا کجھ وی ٹھنڈا اننتا
کدی کدی تک بندی کر کے گھڑدا سی مصرع البتہ

جے نہ مردا اپنی موتے، بھناں نے سُٹنا سی مار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن توبہ توبہ استغفار

ایہدے عجب انوکھے قصے، کیہہ کیہہ سجنو آکھ سناواں
جیہڑے بُت تے ایہہ مردا سی، جیہدے لئی بھردا سی ہاواں
شیخ[1] توں کعبے دے وچ بہہ کے پچھدا سی اوہدا ناواں

اُلٹے وانس بریلی گھلنے، ایہہ کردا سی کاروبار!
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار!

---

[1]۔ رؤف شیخ مصنف "کرناں"

عشق دے ایس قندیل دی کتھیا امر کہانی ہو سکدی سی
اِس کلموہے کرم نکھٹے، نوں وی دُنیا رو سکدی سی
اِس کافر دی قبر دے اُتے خلقت ڈھوئے ڈھو سکدی سی

مُخلص ہون دا جُرم نہ کردا جے کِدھرے ایہہ اوگن ہار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار!

ہر کوئی ایہدیاں نظماں دے وِچ اپنا زور وکھاؤندا سی،
پلیوں پیسے دے کے سِنیا اے ایہہ فوٹو چھپواؤندا سی
پا نہ پڑھیا، دخت نُوں پھڑیا، ایویں ولا پاؤندا سی

اُت ہنیر اے، دُو تے دُو نُوں آکڑ کے کہندا سی چار[۱۴]
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

ایہدی اِک چالاکی دساں، جیہڑی کِسے نُوں سمجھ نہ آئی
پاکستان تے بھارت دی اِس پہلاں آپے جنگ کرائی
"جنگ نہ کھیڈ زنانیاں والی"[۱۶] مُڑ ایس اُلٹی گل سنائی

۱۲۔ شیخ دی مشہور نظم نزاں جیہدی ردیف لِکھاں اے اتفاق نال میری اِک نظم دی ردیف لکھاں دی سزاوار ہو گئی نے بس مجرم سمجھیا گیا، ۱۳۔ قتیل شفائی، ۱۴۔ عبدالمجید امر مرحوم میرا گوڑھا یار تے میرا سچا دشمن، ۱۵۔ میری اِک نظم، جیہنوں پڑھ کے شریف صابر نے "موہن دا روضہ" لکھ ماری، ۱۶۔ جنگ ستمبر دا میرا شہرہ آفاق ترانہ، جیہنے اِک ایٹم بم دا کم دِتا، تے جیہدی گونج تاشقند وِچ سُنی گئی، پر بہت سارے معصر شاعر بھراواں دے ہے وِچ کھ کڑ رہ بانے جے ملک دا پریس میرا ساتھ نہ دیندا تے خبر ے ایہدا کون مالک بن بہندا،

کجھ آوازاں تے سازاں دے سرتے بن بیٹھا فن کار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

جو کجھ وی سی چھڈو ایہنوں اسیں تے اپنی ریت نبھایئے
موت ایہدی توں کجھ تے سجنو! آؤ رل کے نفع کمائیے
ایہدے ناں تے چندے منگ کے گھر بہہ کے موج اڈائیے

ایس بہانے چھپ جاوے گا اپنا ناں وی وچ اخبار
ایہہ شاعر سی لوکی آکھن، توبہ توبہ استغفار

اوہلے دی اِک گل تے دَساں، پر مُڑ کتھے جاواں گا ...میں
اِک جھلی مٹیار دا ڈر اے، کتھے جان لکاواں گا میں
جی کردا اے اُس جھلی نوں، جا کے اج سمجھاواں گا میں

دِل دا ہیرا ویچ نہ اڑیئے، کنکر دے بھا وِچ بازار
مُدت ہوئی مر گیا انور، مویاں دے سنگ کاہدا پیار

۱۔ اوہ عظیم تے مخلص شخصیت جیہنے ادیب، شاعر یا نقاد نہ ہون دے باوجود
میری کتاب دا دیباچہ لکھن دی آپ خواہش کیتی۔

خیرات

حسن دا اک شاہ بلیا تے فقیری دے گیا
پیار دے اقرار وچ تحفہ اخیری دے گیا
غم تقیں آزادی دی منگی خیر سی انور مگر
موج دے وچ آن کے مینوں اسیری دے گیا

حسن

حسن ہمیشہ ویکھن والی اکھ دا اپنا نور اے
عشق دی اکھ بنا دیوے تے پتھر بندا طور اے
عام جیہی ہیٹا اے جینے میرے دل نوں جتیا
پر میرے لئی قسم خدا دی سبھ توں سوہنی حور اے

خالق

سوچ فکر دی سخر دوپہرے دل پیا لبھدا چھاں
اکھراں دے مہمان چلے گئے سنجی دسے سراں
نظم، غزل تخلیق کرن دا ہور نہ کوئی رستا
قلم سنبھال تے کاغذ اُتے لکھدے اوہدا ناں

پیار

پیار خوشی تے پیار وفا دی ہندا اے
مل جاوے تے پیار خدا دی ہندا اے
دل خبرے ایہہ گل کیوں بھل جاندا اے
رُس جاوے تے پیار سزا دی ہندا اے

سُفنے

میریاں نیندراں تیریاں خواباں دوویں اک مک ہوئیاں
سُفنے اندر کیتیاں گلاں، شعراں وچ پروئیاں
دن چڑھیا تے اکلاپے نوں ڈِٹھا مُٹھے کردا
بھیڑے حال تے اُتوں میریاں اکھیاں چھم چھم روئیاں

زندگی

ہستی دا ایہہ تانا پیٹا ہر دم گُنجھلاں پاوسے
قدم قدم تے پلا پھڑدے لکھاں وہم ہُندے سے
توں ہر گُنجھل کھول گیا ایں سجناں ایہہ گل کہہ کے
خبرے رات خوشی دی مُڑ کے آوسے یا نہ آوسے

صدیاں ورگا پَل

اِکو پل وچ ایہہ کیہ ہویا پیا چُپاں دا جب ڈولا
کھیڈاں چوہلاں ہاسے، اگا ڈُنا، بھُل بھُلا گیا راڈولا
ایتھے اوتھے وا او تھے رہ گیا، کنگھی پیچ پین لگیاں
گُت اپنی وچ شاید اوہنوں نظر پیا کوئی ویہا ڈولا

سہارا

اپنے تن دے چانن وچوں کیہہ ونڈاں کیہہ رکھاں
روشنیاں دی کانگ کھالے چن ستارے لکھاں
اُنت ہنیریاں راہواں اندر میں وی ٹھیڈے کھاندا
جے نہ چانن لاوندیاں تیریاں کجل بھنیاں اکھاں

اعتراف

دِن نوں جے کر ہلیا سورج راتاں چن لیا اے
غفل نمانی سوچ کے سوچاں تھا بھن لیا اے

لکھ دلیلاں میرے دِل نوں گل منوا نہ سکیاں
ڈِٹھا تیرا مکھڑا تے میں رب نوں من لیا اے

توں جد نہیں ملدا

خیالاں نوں تری صورت پیاری گھیر لیندی اے
جیویں اِک چال جوئے دی جواری گھیر لیندی اے

محبت دی کوئی اِک شکل تینوں کیہہ وکھاواں میں
توں نہیں ملدا تے دِل نوں بے قراری گھیر لیندی اے

پسند

چنگی مندی جیہو جیہی اے کائنات پسند اے
کائنات دے وِچوں مینوں اپنی ذات پسند اے

دِن دا چانن بڑا سُلکھنا جیکن تیرا مکھڑا
پر ایہہ تیریاں زلفاں ورگی مینوں رات پسند اے

ہرکھ کاہدا

گھیر لیا اے گھمن گھیراں، ڈولو چھپلاں دور کنارا
ہُن افسوس بھلا کِس گل دا، ہُن کیہہ کرنا اے یار سہارا

ایہہ جندڑی دی بیڑی چھاں پہلاں وی تے ثابت نہیں سی
ڈبن جوگی، ڈُب گئی آپے، بے دوشا طوفان وچارا

ارادہ

مرنا پیا تے پیار دی خاطر مرلاں گا
پیڑ پرائی جرنی پئی تے جرلاں گا
یار عبادت کرن دے لکھ طریقے نیں
مَیں اوہدی تصویر نوں سجدے کرلاں گا

علموں بس کریں او یار

اوہدے نین شرابی مان شراباں دا
توں پاگل نہیں جانو پیار حساباں دا
توں کیہہ جانے آؤندیاں جاندیاں رُتاں نوں
توں تے انور کیڑا ایں صرف کتاباں دا

ایہہ فرض تے نہیں

اوہ وی تینوں پیار کرے ایہہ فرض تے نہیں
پکے قول اقرار کرے ایہہ فرض تے نہیں
توں تے انور درد غماں دا روگی ایں
دل نوں اوہ بیمار کرے ایہہ فرض تے نہیں

صلہ

ککھاں دے بھا تُل گئے واں
اتھرو بن کے ڈُلھ گئے واں
انور اُس نوں چُننے لگ کے
اپنے آپ نوں بھل گئے واں

میں سمجھاواں کیہہ

اُس دردی نوں اَنوردرد سناواں کیہہ
اوہنوں سبھے خبراں نیں سمجھاواں کیہہ

اکھاں وِچ اُداسی جے اُس تکی نہیں
ہنجوآں دے ایہہ موتی فیر لٹاواں کیہہ

میری دولت

سونے تے چاندی دے بدلے میں کیوں جاواں تُل
میں تے نہیں اوہ یُوسف جیہڑا وِکے بازاریں رُل

اس دُنیا دی دولت اُتے ہر دم کھڑ کھڑ ہسدا
میرے کوٹ دے کالر اُتے لگا ہویا پھُل

مُساوات

تیری میری منزل دے وِچ اِکو جِنی دُوری
دوواں نوں کھاچلی سجناں، ہجراں دی مجبوری

رُت نویں دا نواں تقاضہ من لیا بسم اللہ
ہنجوآں ساڈی جھولی پائی اِکو جیہی مزدُوری

روٹی، کپڑا، مکان

رج گئیاں نیں ازلوں بُھکھیاں سانوں یار نگاہواں
تیرے عشق دا جامہ ملیا جو نہیں ملدا شاہواں

میں کیوں پھر اں تھاواں ہوواں کس گلوں ناشکرا
آپ بُلا کے دِتیاں مینوں تیرے پیار پناہواں

حق ادا نہ ہویا

میں ساں پیار دی منزل اُتّے اِک پنچھی تڑ ہا یا
تھکیا، ٹُٹیا، ڈِگدا، ڈھیندا تیرے ویڑھے آیا
توں معصوم جیہے بالک وانگوں پیار دی چوگ کھلاری
اتھرواں دے باجھوں تیری جھولی ہیں کیہہ پایا

پیار بہاراں

سجرِی سولھ سویرِ دے کھِڑ کے ویکھ لیا ہَیں تا
کھُبھدا جِندا سینے اندر جیوں سونے دا کِل
دِل دے پھُل کھِڑا کے ویکھاں ہَیں وی پیار بہاراں
آاِک واری مُڑ کے چنّا! زخم دِلے دے رِچھل

جی کردا اے

من لیا نہیں ہجر دیاں ہُن کدھرے تتیاں لوواں
جندڑی دا سرمایہ تیرے جِسم دیاں خوشبوواں
فیر بھلا کیوں سدھر جاگے تینوں سینے لا کے
میں اکھیاں دی کراں عبادت چنّا! رج کے دواں

پیار دی لکیر

میرے ہتھ نوں دیکھ نجومی کر کر تھکے لیکھا
پتری والیاں وی نہ دسیا کدھرے پیار بھُلیکھا
تقدیراں دے بُوہیوں مُڑیا میں جد خالی ہتھیں
تیرے ہتھ دے اُپروں لبھی میرے پیار دی ریکھا

دِل دریا

کون کِسے دے گھیں سَڑدا، روگ لوائ نذا سِل دا
بے مطلب، بے مقصد ایتھے کون کِسے نُوں مِلدا
جِنّا ہُندا اے دھوکھا کر لو میرے پیار دِسے نال تے
اِکسریاں دے وِچوں وی تے بھیت نہیں لبھنا دِل دا

بُجھارت

توں کیہہ پیار بُجھارت پائی میں کیہہ بُجھی بات
ٹُس ٹُس کردی خوشبو اندر ڈب گئی میری ذات
سُورج، چن، ستارے، جگنو میری جھولی پا گئی
تیری زُلف دی چھاں دے ہیٹھاں گزرن والی رات

بھانبڑ

کھولی اکھ تے چارچوفیرے جگ دے ویکھے بھانبڑ
ہن برفاں دے جُثّے نُوں وی لگدے ویکھے بھانبڑ
ایہہ رُتّاں دا پھیر سی کوئی یا تقدیر دا مسئلہ
اودھی زُلف دی ٹھنڈک وِچ وی اگ دے ویکھے بھانبڑ

محمد رفیق قمر خوشنویس
موضع ڈھینڈسہ ضلع گوجرانوالہ

ساڈیاں اُچیاں سُچیاں کتاباں

(۱)	سیرت سیدالبشرؐ (اردو)	پروفیسر چودھری غلام رسول	۲۱ روپے
(۲)	ادبی چھلاں (پنجابی)	حافظ عبدالحمید سرشار	۹ "
(۳)	لمیاں اڈاریاں (پنجابی)	ڈاکٹر رشید انور	۱۵ "
(۴)	یاداں (پنجابی)	ڈاکٹر رشید انور	۱۲ "
(۵)	چھمکاں (پنجابی)	چودھری غلام رسول ناز	۹ "
(۶)	لوک گیتاں دا تنقیدی جائزہ (پنجابی)	پروفیسر سرفراز حسین قاضی	۲۱ "
(۷)	ٹھنڈے ہوکے (پنجابی)	اسمٰعیل قلندر	۳ "
(۸)	منصور تے ابلیس (پنجابی)	اسمٰعیل قلندر	۴ "
(۹)	تاریخ اسلام (اردو)	پروفیسر چودھری غلام رسول	۱۵ "
(۱۰)	فارسی کا ایرانی تلفظ	ڈاکٹر محمد بشیر حسین	۳ "

کتاب خانۂ دانشوراں ـــ لاہور

ایس ایف آرٹ پریس۔ ۱۰ ہسپتال روڈ لاہور